XXX. évfolyam, 2. szám
2023. április 15.

PRIETENIA · PRZYJAŹŃ · ПРИЯТЕЛЬСТВО · URTĂŞJUÉ · PRIJATELJSTVA · PRIATEĽSTVO · ДРУЖБА · PRIJATELJSTVO · FREUNDSCHAFT · ΦΙΛΊΑ · ПРИЯТЕЛЬСТВО · ԲԱՐԵԿԱՄՈՒԹՅՈՒՆ · AMALIPE · ПРИЯТЕЛСТВО

BARÁTSÁG

KULTURÁLIS ÉS KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

BARÁTSÁG

Magyarország népei
kölcsönös megismerkedését szolgáló
folyóirat

Megjelenik hatszor egy évben.

Alapította 1994-ben:
Ember Mária és Mayer Éva

Kiadó:
Országos Nemzetiségi Önkormányzatok Szövetsége
A kiadásért felel:
Hollerné Racskó Erzsébet elnök

Felelős szerkesztő:
Mayer Éva
Olvasószerkesztő:
Hegedűs Sándor
Művészeti szerkesztő:
Szélpál Éva
Szerkesztő munkatárs:
Balányi Klára

A szerkesztőség postacíme:
Barátság szerkesztősége
1519 Budapest, Pf. 452.
Telefon: 203-2858
E-mail címeink:
baratsagujsag@gmail.com
eva.mayer@nemzetisegek.hu

ISSN 1218-0149 (nyomtatott)
Terjeszti az ONÖSZ
és a Lapker Zrt.
Nyomdai előállítás:
Croatica Kulturális, Információs és Kiadói
Nonprofit Kft.
Felelős vezető:
Skrlinné Sákán Tímea ügyvezető igazgató
www.croatica.hu

ISSN 2061-0718 (Online)
Online szerkesztő:
Domainsector Kft.
http://nemzetisegek.hu

E lapszámunk megjelenését
a Miniszterelnökség
Egyházi és Nemzetiségi Kapcsolatokért
Felelős Államtitkársága,
a Közhasznú Hermann-Niermann Alapítvány,
az Országos Horvát Önkormányzat
és a Bethlen Gábor Alapkezelő
támogatta.

Majoros Áron Zsolt szobrai

Mellényes (220x42x42 cm, inox, bronz, 2020)

Katekézis (166x62x40 cm, inox, 2022)

Címlapunkon: Majoros Áron Zsolt: Percepciók
160x25x25 cm, üveg, 2021

Tavaszi séta

Gohér Krisztina felvételei

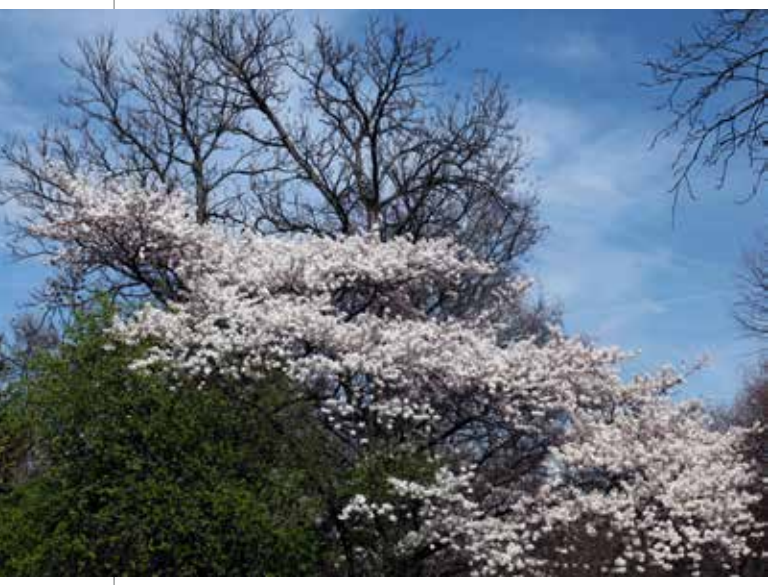

Húsvét hétfőn

MTI Fotó/Komka Péter,
Ujvári Sándor,
Sóki Tamás

Ára: 300 Ft

9 771218 014004 23002

Gratulálunk!

Kossuth-nagydíjat kapott ifj. Sánta Ferenc, *a nemzet művésze, Kossuth- és Liszt Ferenc-díjas hegedűművész, prímás Magyarország számára kivételesen értékes és korszakos jelentőségű életműve, a XIX. és a XX. századi klasszikus és népszerű zeneirodalom magyar stílusban való tolmácsolása és a hazánk zenei kultúrájának részét képező cigánymuzsika magas szintű művelése terén példaadó művészi pályája, a Magyar Nemzeti Cigányzenekar alapítójaként, művészeti vezetőjeként és vezető prímásaként több évtizede nagy sikereket arató előadó-művészi tevékenysége elismeréseként.*

Cigányzenész családba született 1945-ben, Kaposváron. Édesapja, id. Sánta Ferenc elismert, híres cigányzenész volt, de már a dédapja is hegedült. Édesanyja Horváth Gizella. Klasszikus zenei tanulmányokat folytatott, de kilencévesen már apja zenekarában is bemutatkozott. 1952-től a kaposvári zeneiskolában *Lehota* Dezsőnél tanult hegedülni, és 13 évesen már a Kaposvári Szimfonikus Zenekarban játszott. Két évvel később Gréf Matild szakfelügyelő javaslatára felvételi nélkül bekerült a Pécsi Zeneművészeti Szakközépiskolába. 1963-tól a budapesti Liszt Ferenc Zeneakadémián tanult Ney Tibornál, de eközben már országjáró cigányzenész volt, Kovács Apolloniát kísérte. Hegedűművészi és tanári diplomáját 1969-ben szerezte meg.

Első zenekarát 1973-ban alakította meg. Cigányzenészként bejárta a világot, de időről időre klasszikus zenét is játszik; pályafutása elején például tagja volt a budapesti Operaház zenekarának, 1969-ben a Göteborgi Szimfonikus Zenekarnak is zenésze volt. Európa szinte minden országában játszott, járt az Egyesült Államokban, Japánban, Ausztráliában is. Alapító tagja volt a *100 Tagú Cigányzenekarnak*, az 1990-es évek közepén alakult Magyar Nemzeti Cigányzenekar művészeti igazgatója és vezető prímása. Magyar nóta- és csárdásfeldolgozások sorát készítette el. Tanított is az OSZK Stúdiójában, ahonnan sok sikeres növendéke követte őt.

A Magyar Rádióban már 1972-ben elkészítette első önálló hangfelvételét, és folyamatosan jelentek meg rádiós, televíziós és hanglemez-felvételei. Ezeken és koncertjein a cigányzene klasszikus darabjai mellett – többek között – Johannes Brahms, Liszt Ferenc és Bartók Béla műveit is játssza.

Ifj. Sánta Ferenc nős, felesége Bódi Magdolna, gyermekei Ferenc és Beatrix, mindketten tanult zenészek.

1981-ben megkapta a Magyar Televízió, 1982-ben a Magyar Rádió nívódíját. 1995-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend kiskeresztjével, 2002-ben Liszt Ferenc-díjjal, 2007-ben pedig Kossuth-díjjal tüntették ki. 2009-ben Prima Primissima díjas, 2011-ben Budapest díszpolgára, 2014 óta a Nemzet Művésze. Kossuth-nagydíjához gratulálunk, erőt, egészséget kívánunk a művésznek!

BARÁTSÁG

XXX. évfolyam, 2. szám
2023. április 15.

TARTALOM

KÖZÖS EURÓPÁNK

Az energiahatékonyság fejlesztése kap prioritást 2023-ban – interjú Soltész Miklóssal 11044
Tanösvényeken az ősök nyomában – avatóünnepség Móron és Szekszárdon 11046
30 éves a Cinka Panna Színház – beszélgetés Jónás Judittal 11050
Ember Mária: 2000-ben fogunk még élni? (részlet) 11054
Kincsek az értéktárakból 11056
Varga Ilona: Joka XVI. 11062
Kettős jubileumra – Juraj Dolnozemský köszöntése 11070

KÖNYV

Német és szerb kötettel gyarapodott a nemzetiségi néprajzi sorozat 11073

SZÍNHÁZ

JELEN/LÉT 2023 – Országos Nemzetiségi Színházi Fesztivál (összeállítás) 11076

ÉVFORDULÓ

Petőfi és a cigányok 11086

A KÖLTÉSZET NAPJÁRA

Nagy Gusztáv, Juraj Dolnozemský, Marton Mária, Becker Róbert versei (összeállítás) 11092

HÁZAINK TÁJA

Horvát ételek 11096

Inhalt, Contents 11098

Előfizethető az Országos Nemzetiségi Önkormányzatok Szövetsége Barátság folyóirat számlaszámán:
11743057-26413457

Előfizetési díj: 1 évre 3000 Ft

Kapcsolat: Somogyi Zsuzsanna, ONÖSZ
e-mail cím: zsuzsanna.somogyi@slovaci.hu
telefon: +36 30 211 3980

Az energiahatékonyság fejlesztése kap prioritást

Interjú Soltész Miklóssal, a Miniszterelnökség egyházi és nemzetiségi kapcsolatokért felelős államtitkárával

– Milyen évkezdetre tekinthetünk vissza az első negyedév végén? Melyek voltak az év első hónapjainak legfontosabb feladatai?

– Olyan nehézségekkel kellett szembenéznünk az utóbbi időben, amelyek az alapdöntéseinkre is hatással voltak. Ezek egyrészt az orosz-ukrán háború, másrészt a brüsszeli döntések következtében kialakult infláció, nehéz és ingatag gazdasági helyzet nemcsak Magyarországon, hanem szerte Európában, a világban is. Mindezek ellenére olyan döntéseket kellett hoznunk, hogy az az intézményi hálózat, amely kialakult az elmúlt évtizedben, stabil legyen, finanszírozása biztos lábakon álljon. Emellett olyan finanszírozásokat is folytassunk, amelyek az elmúlt években fontosak, szükségesek és sikeresek is voltak, mint például a nemzetiségi civil szervezetek és kisebb nemzetiségi önkormányzatok törekvéseinek támogatása, legyen az kulturális jellegű, táborozás vagy más programok megvalósítása. Ezek a támogatások mind azt segítik, hogy a mindennapi élet – ha már a járvány megroppantotta, ha már a háború szele meg is érint minket – tovább folyjon. Folytassuk ezeket a programokat, hiszen ezek közösségmegtartó erőt jelentenek. Olyan pénzügyi támogatások is voltak az elmúlt években, amelyek kisebb helyi önkormányzatok kisebb beruházásait segítette. Ezeket is folytatjuk idén, most kerültek kiírásra az idei pályázatok. Ezek a kisebb léptékű beruházások mindenhol nagyon fontosak, akár például egy irodahelyiség, közösségi helyiség, homlokzat vagy mosdó felújításáról van szó. *Továbbra is megvalósul az a pályázat, amely a nemzetiségi iskolákat segíti. Ez mindenképpen fontos, hiszen az országos vagy helyi nemzetiségi önkormányzatok által fenntartott köznevelési intézmények száma már a százat is meghaladja.* Ezek megújítási programja az elmúlt évek során nagymértékben beindult, amit folytatni szeretnénk.

– Milyen visszajelzések érkeztek a nemzetiségi önkormányzatoktól, intézményektől a számukra nyújtott kiegészítő támogatásról?

– A brüsszeli szankciók és gazdasági döntések következtében, az energiaárak elszabadulásával az iskolákat, óvodákat fenntartó intézmények bajba kerültek, ezért közel négyszázmillió forint kiegészítő támogatást kellett adnunk. Szükséges, kényszerű, de szomorú döntést hoztunk ezzel, mert jó lett volna ezt az összeget építési beruházásokra, közösségi programokra fordítani.

A magyar gazdaság a baj ellenére jól teljesít, és ez óriási dolog, hiszen ebből tudjuk támogatni az intézményeket, a már felsorolt programokat és beruházásokat. Bár az utóbbi időben valamelyest csökkentek az energiaárak, az árszínvonal nem fogja elérni a korábbi, háborút megelőző szintet. A további támogatást is meg fogjuk adni, ahogy megadjuk az állami és az egyházi iskoláknak, a nemzetiségi iskolák is részesülni fognak belőle. Tizenkét nemzetiség házainak, székhelyének nyújtottunk támogatást. Ez is rendkívül fontos volt. Előre tájékozódtunk az intézmények energiahatékonyságáról, ijesztő volt a helyzet úgy a fenntartók, mint az intézményvezetők számára, és bár nehezen, de végül is a legjobb döntés született. Nemcsak idén, hanem jövőre is az

energetikai beruházásokat részesítjük előnyben, tehát azokat, amelyek egy-egy intézmény fenntartásában az alacsonyabb energiafelhasználást teszik lehetővé. Emellett is indokolt és javasolt a takarékoskodás, mert azt a korábban tapasztalt pazarlást, hogy huszonhárom-huszonöt fokra felfűtött tantermeket szellőztettünk, nem engedhetjük meg többé magunknak. Saját környezetünkről, saját pénzünkről van szó, figyelnünk kell rá.

– Milyen beruházások, felújítások folytatódnak és indulnak 2023-ban?

– A nagy beruházásokat folytatni kell, ilyen a bolgár kulturális központ, a Rákóczi úti szlovák evangélikus templom és kultúrközpont, a szegedi szerb iskola. Szeretnénk, ha folytatódna, igaziból elkezdődne a Görögség Háza projekt. A már elindult beruházásokat, amennyire lehet, kiemelten vagy külön támogatással segítjük, ezek mellett kisebb léptékű beruházások indulhatnak az intézményeket fenntartó önkormányzatok körében is.

– A harmincéves nemzetiségi (kisebbségi) törvény az új feltételeknek megfelelően folyamatosan módosult, alakult. Mely részei kerülnek további módosításra, miért szükségesek ezek a változtatások?

– Még tartanak az egyeztetések, tehát konkrét dolgokat nem tudok mondani. Nagyon fontos, hogy minden eddigi módosítás, ami az elmúlt években történt, a nemzetiségek bevonásával és a nemzetiségek érdekében ment végbe. Örülnék, ha a szomszédos országokban is hasonló módon gondolkodnának az ott élő magyarokról, és ugyanígy bevonnák őket a jogalkotásba. Sajnos még nem mindenhol ez a gyakorlat. Az a feladatunk, hogy a nemzetiségekkel együtt tudjunk törvényt és jogszabályokat alkotni.

Sokszor azért kell a változtatás, hogy a nemzetiségek lehetőségeivel, a nemzetiségek kárára ne lehessen visszaélni. Ilyen gyakorlatokat kellett az elmúlt évek során megakadályozni. Emellett az oktatás-nevelés, finanszírozás, de akár a választójog területén is történtek olyan változások, amelyek a nemzetiségek fennmaradását, megerősödését szolgálják. Leghangsúlyosabb, hogy minden egyes jogszabály-változtatás a nemzetiségeket bevonva történt és történik.

– Sok helyre utazik, számos nemzetiségi eseményen, beruházások átadásán vesz részt. Mit emelne ki ezek közül?

– Azt hangsúlyoznám, hogy az elmúlt tizenkét évben hihetetlen összefogás történt. Csak egyes nemzetiségek, csak a kormányzat, csak az építőipar külön-külön nem tudta volna mindezt megvalósítani. Kellett a kormányzati támogatás, kellettek a nemzetiségektől érkező jó ötletek, törekvések, és kellett a mérnöki tudás, a mesteri és munkáskéz, amivel mindez valóra válhatott. Hatalmas összefogás eredményeként újultak, szépültek meg épületeink, vagy épültek újak, amire tizenkét évvel ezelőtt nem is gondoltunk volna. Az elmúlt egy évben a háború, a brüsszeli pénzek jogtalan visszatartása kapcsán, a rossz politika következtében kialakult nehéz gazdasági helyzet ellenére is tudtuk a gazdaságot úgy vezetni, hogy folytatódhatott a nemzetiségek támogatása. Kormányzati szinten arra törekszünk, hogy minden eszközzel fenntartsuk azt a gazdasági helyzetet, amely lehetőséget ad a finanszírozásra. Rajtunk is múlik, de rajtunk kívül álló okok is megakadályozhatják. Akár a kisebb közösségek megújulási támogatásáról, akár az intézményfenntartók támogatásáról van szó, az energiahatékonyság fejlesztése a prioritás.

– Köszönjük a beszélgetést, és további eredményes munkát kívánunk!

Tanösvényeken az ősök nyomában

Újabb két tanösvénnyel bővült a magyarországi német tanösvényhálózat: a 2015-ben indított projekt keretében tavaly decemberben, majd egy hónap múlva, ez év januárjában adták át a 13. és 14. tematikus utat Móron, illetve Szekszárdon. A tanösvények az adott települések német kultúráját, örökségét és jelenét mutatják be a maguk sajátosságaival. A projekt sikerét jelzi, hogy az évek során egyre több, német felmenőkkel rendelkező lakosságú település hozta létre a maga sajátos arculatát tükröző állomássorozatot. A két legújabb, Mór és Szekszárd közös motívuma a szőlő és a bor.

Az ezerjó örökség nyomában

A móri Szent István parkból induló és a Lamberg-kastély parkjában végződő, hétállomásos tematikus utat 2022. december 10-én számos látogató előtt adták át. A tanösvény kialakítása a Móri Német Nemzetiségi Önkormányzat projektje volt, amelyet a Német Szövetségi Belügyminisztérium a Magyarországi Németek Országos Önkormányzatán keresztül nyújtott anyagi támogatással valósíthatott meg.

Az átadóünnepségen *Törő* Gábor, a térség országgyűlési képviselője köszöntő beszédében Mór három neves szülöttje – a néhai *Wekerle* Sándor, háromszoros miniszterelnök, *dr. Zimmermann* Ágoston, az egykori híres állatorvos, valamint *Radó* Antal író-költő – mellett a helyi német közösség érdemeit is kiemelte. Mint mondta, ők teremtették meg a móri szőlő- és borkultúrát, részt vettek Mór várossá alakításában, és a XVIII. század óta a legnagyobb adózók. *Waldmann-né Baudentisztl* Éva, a Magyarországi Németek Országos Önkormányzatának elnökhelyettese a tanösvényprojekt identitáserősítő célját, a megvalósítás közösségformáló erejét hangsúlyozta. *Fenyves* Péter polgármester szerint a tanösvény a város ékköve lett, ennek révén helyiek és turisták az utcán járva-kelve megismerkedhetnek Mór történetének egy fontos szeletével. *Erdei* Ferenc, a móri német önkormányzat elnöke a tanösvény feladatára is rámutatott: – Azok számára, akik az utcákon, a parkjainkban sétálnak, bemutatja a történelmünket, a hagyományainkat, és azt is, hogy a magyar kultúra a mienk nélkül nem lehet teljes. Sokak szerint Mór a magyarországi német kultúra egyik központja. Büszkék vagyunk arra, hogy az idősebbek a több mint tíz egyesületünk kötelékében adják át a fiatalabbaknak a kulturális hagyományokat, és arra is, hogy az óvodától a középiskoláig lehetőséget biztosíthatunk arra, hogy a gyermekek és fiatalok ne csak a német nyelvet tanulhassák, hanem nemzetiségünk kultúráját is megismerhessék.

I.F./NZ felvételei

Werner Gábor szakértőként vett részt a tanösvény kialakításában személyes és online találkozók, a móri németekről szóló korábbi könyvek és fennmaradt szövegek, valamint a helyiek elkötelezett, tetterős projektvezetője, *Zsilvölgyi* Angéla segítségével, aki az egyes állomások előkészítését, az anyagok összegyűjtését, a tábla és a kísérőfüzet tartalmának elkészítését és a csapatmunkát irányította. A projektkoordinátor elmondta, azért választották a szőlőtőkét vezérmotívumnak, mert a helyi németek élete hasonlít a várost jelképező szőlő életére: - Az itt letelepedett németek gyökeret eresztettek. Az elültetett szőlőtőkék erős, életet adó tőkékké fejlődtek. Az emberek megélhetését a szőlőművelés adta. A móriak úgy vélték, hogy a szőlőskert képes nekik otthonul szolgáló házat adni. Ahogy a növény levelet hajt, úgy építették tehát házaikat és pincéiket a szőlőtermésből és a borból származó jövedelmükből. Ahogy a szőlő a viharos időjárással dacolva a karóba kapaszkodott indáival, úgy leltek az itt élő emberek a kapucinusokban gazdasági és lelki támaszra. Ahogy a növény egy idő után virágba borul, úgy tudott a közösség olyan nagyságokat kinevelni magából, akik országos szinten is fontos személyiségekké váltak. Mellettük – mint a virágból kinövő termés – a móri svábok különleges vendégszeretete, gasztronómiája,

visszafogott öltözködése és kultúrája alakította életüket. Ahogyan a növénynek állandó gondozásra, a gyökérnek folyamatosan táplálékra van szüksége, és ahogyan a szőlőkben is gyakran ásták vissza a cefrét, mondván, hogy semmit sem szabad elpazarolni, úgy kell nekünk, a mai utódoknak visszatalálnunk a hagyományainkhoz, és azokat tovább őriznünk, hogy mindezt folytathassuk és fennmaradhassunk.

1. állomás
Gyökereink – A jó szőlőnek jó termőföldre van szüksége, hogy gyökeret verhessen

Bizonyára nem közismert tény, de a móri Hétkúti-dűlő és a Brunnbauer (Kútépítő) vezetéknév egy közös, szájhagyomány útján terjedő történetre vezethető vissza. A németek Mórra való betelepülésének érdekes históriája van – erről és az első betelepülő családokról mesél az első állomás.

2. állomás
„Utcája rendezett, piaca szép"

Már az 1851-ben kiadott Magyarország geográfiai szótára is megemlít egyes móri épületeket. Kiderül, kik és mikor telepítették be a németeket a településre, és mi lehetett az oka annak, hogy akkoriban a németek még a magyaroktól elkülönülve éltek. Többek között ezt és Mór gondos kialakításának részleteit is megismerhetjük ennél a táblánál.

3. állomás
Jó szőlő adhat csak jó bort

A harmadik stáció segítséget nyújt az érdeklődőknek, melyik fajta bort érdemes mindenképpen megkóstolni, ha Mórra látogatunk. Megismerhetjük a helyi szőlőtermesztés csínját-bínját, fény derül hagyományos és modern praktikákra, sőt megtudhatjuk, hogy mely német nemzetiségi pincészetek büszkélkedhetnek a legrégebbre visszanyúló hagyományokkal és számtalanszor díjazott borkülönlegességekkel.

4. állomás
Jézus nevében

A helyi németek hitéletét a kapucinus szerzetesrend alapozta meg Móron. A rend egyébként számos más területen is helytállt. Erről és az ő történetükről mesél a tanösvény negyedik táblája.

5. állomás
Borral készült ételeink, süteményeink

A bor szeretete a móri sváb gasztronómiában is erősen megmutatkozott: sajátos „borételeket" készítettek. Ezek közé sorolhatjuk a borlevest vagy a lekváros hájas kiflit. Az állomás a móri sváb étlap más különleges ételeiről is tudósít az ínyenceknek és kíváncsiaknak.

6. állomás
Mesterségek a szőlő és a bor jegyében

A móri német lakosok között szép számmal voltak iparosok is, akik a vásárokon való részvétel mellett a szőlőkultúra és a település felvirágoztatásában is szerepet vállaltak. Általuk számos német szakmabeli kifejezés épült be a magyar köztudatba és nyelvbe.

7. állomás
Zenei örökség a Móri ezerjó városában

A többi magyarországi némethez hasonlóan a móri németség is mindig megtalálta a módot a szórakozásra – ha szabad volt, ha nem. Megtudhatjuk, a német borszállítók hogyan csapolták le a borkészletet, ha éppen szórakozni vágytak, vagy hogyan zajlott egy helyi mulatság. Vigasságra fel!

Ez a mottója a szekszárdi német nemzetiségi tanösvénynek, melyet 2023. január 28-án adtak át a Babits Mihály Kulturális Központ rendezvénytermében. A tanösvénytáblákon, interaktív elemeken és kísérőfüzetekben életre keltett tartalmat a helyi német önkormányzat, szekszárdi intézmények, civil szervezetek és önkéntesek közösen, szakértő segítségével dolgozták ki. A projekt a Német Szövetségi Belügyminisztériumnak a Magyarországi Németek Országos Önkormányzatán keresztül nyújtott anyagi támogatásával valósult meg.

Az átadóünnepségen *Farkas* Pálné, a Szekszárdi Német Nemzetiségi Önkormányzat elnöke kiemelte, Szekszárd méltán viseli a szőlő és a bor városa elnevezést, egyúttal magyarországi német társadalmi és kulturális sokszínűséggel büszkélkedő vármegyeszékhely is. Az új tanösvény részletesen szemlélteti a szekszárdi németek beilleszkedését a magyar társadalomba, ugyanakkor azt is, hogy megőrizték német identitásukat. A rájuk jellemző sokszínűség idővel az erősségükké lett. A szekszárdi németek sajátos városi-polgári életmódjukkal, erős közösségi kötődésükkel és munkakultúrájukkal egyfajta példaképszerepet töltöttek be. A városban sétálva számos emléket találunk, amelyet a magyarországi németek hagytak maguk után: sok-sok épület tanúskodik egykori és jelenleg élő magyarországi német származású személyiségek munkásságáról, a belváros arculatát pedig számos német szakember tevékenysége alakította. Mindemellett Szekszárd polgárai és a környező települések lakosságának többszáz esztendős együttélése is jelentősen hozzájárult a város méltán jó hírnevéhez. A tanösvény gazdagon illusztrált állomásai arról mesélnek, hogy miként rejlik a város ereje és szépsége az említett sokszínűségében.

Tircsi Richárd, a Miniszterelnökség egyházi és nemzetiségi kapcsolatokért felelős államtitkárságának főosztályvezetője kiemelte, azért is rendkívül jó kezdeményezés a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata által nyolc éve elindított tanösvények láncolata, mert annak egyes létesítményei röviden, mégis informatívan mutatják be az adott település sváb örökségét. – Ennek köszönhetően talán sokan ráébrednek – hangsúlyozta –, hogy a saját családjukban, rokonságukban, közösségeikben ma is élnek német származású emberek, hogy az otthon hallott gyermekdalok, az ünnepi szokások és menük, esetleg a ház, amelyben laknak, vagy például a gyógyszer, amit vásárolnak, magyarországi német embereknek, feltalálóknak, művészeknek, üzletembereknek vagy gazdálkodóknak köszönhetők.

Englenderné Hock Ibolya, a Magyarországi Németek Országos Önkormányzatának elnöke elmondta, hogy az identitáserősítést célzó számos ötlet közül azért is döntöttek a tanösvényprojekt mellett, mert a települést átszelő állomások a múltról, a jelenről, középületekről, szokásokról, a falu vagy a város történetéről, a településhez kötődő fontos német személyiségekről adnak tájékoztatást helyieknek és ide látogatóknak egyaránt. Megvalósításuk lendületet ad a helyi közösségi életnek, miközben valami értékes és kézzelfogható dolog jön létre, a település büszkeségévé válhat. Helyi kutatásokon és forrásokon alapul, a kutatómunka során pedig a projekt megvalósítói maguk is sok újat tanulnak, nagyszámú értékes információt hoznak felszínre közösségükkel kapcsolatban, melyek a projekt befejeztével sem mennek feledésbe.

A tanösvény tartalmi csomópontjait *Gombkötőné dr. Kemény* Krisztina szakértő ismertette: – A tanösvény hét állomásra építve mutatja be őseink alkotóerejét, a szekszárdi németek történetét, a polgári életet, a kézművesek és a céhek tevékenységét, a Szent János- és Pál-kápolna, az irgalmasrendi apácák, valamint a német színház történetét. Az ötödik tábla *Augusz* Antal báró és *Liszt* Ferenc barátságát idézi fel, az utolsó állomás pedig azt szemlélteti, hogy miként befolyásolták a német telepesek a szekszárdi szőlőhegyen a borkészítési hagyományokat. Ezek a

témák nagy jelentőségűek a szekszárdi németek számára, és így emlékezetkultúrájuk részeként identitásformáló elemekké váltak.

1. állomás
A sokszínűség nyomában

A tanösvény első állomásán a látogatók rövid betekintést kaphatnak a szekszárdi németek történetébe és foglalkozásaiba. Az 1700-as évek elejétől száz év alatt betelepülő kétszáz német család a szabadságharc idején már asszimilálódott jó magyarként szolgálta a hazát. A második világháború és az előzetés után jött a második betelepülési hullám. Az ekkor ide kerülő németek származási helyéről, népviseletéről és vallásáról útkereső segítségével kaphatunk információt.

2. állomás
A polgári életforma nyomai

A XIX. században a németek erősen befolyásolták a polgári társadalmat és a városközpont kialakítását. Szülésznői kézikönyv, takarékpénztár, kaszinó, óvoda, zenei és írói alkotói pályák tanúskodnak a német polgárok életkörülményeiről, egy térkép pedig bemutatja a korábbi városközpontot, annak német lakóit és egyes intézményeit.

3. állomás
Iparosok és céhek tevékenységének nyomai

Mivel foglalkoztak a német kézművesek, milyen bevételi forrásaik voltak? *Wágner* Károly harang-, réz- és ércöntő, valamint *Schiszler* Károly kádármester tevékenységén keresztül a jellegzetes helyi német kézműves szakmák rejtelmeibe, és a mesterek magánéletének titkaiba is betekinthetünk. Időutazás a való világban, memóriajáték a kézműves szakmák megismeréséhez – regényes és izgalmas tanulás.

4. állomás
A vallásosság nyomai

A XVIII. század második felében a Szent János- és Pál-kápolnát többnyire német lakosok építették meg. Kiderül, miért volt ez a kápolna különleges, kik voltak a „szürke nénék", és mi lett a harangok sorsa? Az irgalmas nővérek történetét, fontos és sokrétű tevékenységüket a Széchenyi és dr. Szentgáli Gyula utcák sarkán elhelyezett stációnál ismerhetik meg az érdeklődők.

5. állomás
Egy barátság történetének nyomában

Az Augusz család tagjai nagyon befolyásosak voltak. A jelentős vagyonnal és birtokokkal rendelkező *id. Augusz* Antal báró Szekszárdon alapozta meg nemesi családja jövőjét. Fia, *ifj. Augusz* Antal megörökölte édesapja vagyonát, méltóságát és munkásságát, amit újabb célkitűzésekkel és kezdeményezésekkel bővített. Több mint húszéves barátság fűzte *Liszt* Ferenchez. A zeneszerző többször is meglátogatta őt Szekszárdon, a báró hatásáról a művész sorai vallanak.

6. állomás
Kulturális értékeink nyomában

A magyarországi németek dolgos hétköznapjait a szórakozás tette színesebbé; ünnepeik és hagyományaik – ahogy másutt, úgy Szekszárdon is – a település kulturális életének szerves részét képezték. Számos helyi magyarországi német ünnep – így többek között a pünkösdi fesztivál és a svábbál – hagyománya évtizedekre nyúlik vissza. Szekszárdon nagy múltra visszatekintő fúvószenekar, tánccsoport és német nyelvű színház is működik.

7. állomás
Őseink palackba zárt szellemének nyomába

Ki ne kóstolta volna már a híres szekszárdi kékfrankost vagy a rizlinget? Nos, ezekért az ellenállhatatlan nedűkért a városban élő magyarországi németeknek is hálásak lehetünk, akik új technológiákkal megreformálták és korszerűsítették a bortermelést. A szőlőbirtok egész évben folyamatos munkát, és persze vigasságot is adott a gazdáknak és családjuknak. Kiderül, mi az a fuxli, minek nevezik a bor és szódavíz különböző arányú keverékeit, mi a különbség a fehér és vörös bor előállításában.

LDU Presse, Sz. K.

Harmincéves a Cinka Panna Cigány Színház

Beszélgetés Jónás Judittal

Elődje, a Duende Színházi Társulás egyike volt annak a négy nemzetiségi színi együttesnek, amely 1992-ben részt vett a magyarországi nemzetiségi színházak első találkozóján. Az idei JELEN/LÉT Fesztivál teremtett alkalmat arra, hogy visszatekintünk a Cigány Színház indulására, ars poeticájára, három évtizedes működésére. Művészeti vezetőjével, a Domján Edit-díjas, Nemzetiségekért díjjal és a ***Magyar Köztársasági Arany Érdemkeresztjé****vel kitüntetett* ***Jónás Judit****tal beszélgetünk életpályájáról és színháza küldetéséről.*

– Honnan ered a színészi hivatása, meddig kell visszamennünk az időben, mikor érezte először a színpad hívását?

– Felnőttként visszatekintve két eseménynek tulajdonítok jelentőséget. Van egy kép bennem négy-öt éves koromból, ahogy mindenáron meg akarom nevettetni a családomat, addig produkáltam magam, bohóckodtam, amíg felhívtam magamra a figyelmet. Felraktak az asztalra, és ott folytattam, annak örülve, ha nevetnek a környezetemben. Persze ebben csak utólag látom, hogy már valami megmutatkozott a hajlamból, sem a szüleim, sem én nem gondoltam színészetre. A másik fontos idevágó emlékem nagyjából úgy tízéves koromból az, hogy megállok a tévé előtt, és lenyűgözve hallgatom, ahogy egy versmondó bácsi és néni szaval. Fogalmam sem volt kik ők, és mit mondanak, de annyira magával ragadott, hogy megkerestem a műsorújságban. *Latinovits* Zoltán a Kései siratót adta elő, *Berek* Kati pedig egy Nagy László-verset mondott. Meghatározó élmény volt ez számomra, ma is látom magam előtt a fekete-fehér képernyőt. Attól kezdve, hogy a betűket megismertem, nagyon szerettem olvasni, mindig könyvet kértem a szüleimtől. Egészen beszippantott egy-egy regény, ahogy elképzeltem a történetet, de verseket is olvastam, annyiszor, hogy aztán már kívülről tudtam őket. A regényekben és versekben egyaránt megtaláltam azt, ami én vagyok. A gimnáziumban egy csodálatos, lelkes, elkötelezett irodalomtanárom volt, aki odafigyelt rám, és minden vers-és prózamondó versenyre elküldött. Szívesen is szerepeltem, és sorra hoztam a díjakat. Akkoriban, a hetvenes-nyolcvanas években óriási jelentőségük volt ezeknek az országos versenyeknek: József Attila szavaló-, Móra Ferenc prózamondó-, Kazinczy szép magyar beszéd versenyek, a Szinyei Gimnázium hírnevének is jót tett, dicsőségére vált, hogy sorozatosan eredményesen szerepeltem. Ekkorra már kialakult bennem egy kisebbrendűségi érzésből fakadó bizonyítási vágy. Meg akartam mutatni, hogy én is értékes lehetek, mert a cigányságom miatt minden területen bizonyítani kellett.

– Mennyiben határozta meg a cigánysága az életútját?

– A Kádár-rendszerben a kötelező alkalmazkodás miatt a cigány szót sem volt szabad használni, nemhogy a cigány nyelvet. A szüleim – kárpáti cigányok Nógrád megyéből – egymás között cigány nyelven beszéltek, de velünk, gyerekekkel magyarul, mert nem akarták, hogy bajunk származzon belőle, ha családon kívül cigányul szólalnánk meg. Így értem a nyelvet, tudok is beszélni, de a mi korosztályunk már nem használta a családban. Nem gyakorolhattuk a nyelvünket, nem hordhattuk a viseletünket munkahelyen, ez eléggé megtépázta a kultúránkat, rengeteg minden kikopott ebben az időben. Emellett persze folyamatosan tapasztaltuk a hátrányos megkülönböztetést. Talán éppen ezért vonzott a gimnáziumi évek elején az ügyvédi pálya, mert erősen működött az igazságérzetem. Miért vagyunk mi rosszabbak akkor is, ha nem követtünk el semmit, csupán a rasszjegyeink miatt?

Naiv hozzáállással meg akartam védeni az egész cigány nemzetséget. Az ügyvédi munkáról nem sokat tudtam, a színpadon állva viszont tapasztaltam, hogy azzal az őszinteséggel, lelkesedéssel, amivel előadok egy-egy verset, milyen hatással vagyok az emberekre. Ebben összefoglalva ott sűrűsödött minden, amit el akartam érni, így ebben találtam meg a hivatásomat. A színpadon elmondhatom a fájdalmamat, érzékenységemet, megkérdezhetem, miért láttok rosszabbnak minket – megéreztem ennek az erejét, és akkor már egyértelmű volt, hogy a Színház- és Filmművészeti Főiskola színész szakára jelentkezem.

– A főiskola elvégzése után 1987-ben a Pécsi Nemzeti Színházhoz került, és 1992-ben itt kapta elsőként a Domján Edit-díjat. Ezekben az években merült fel egy cigány színház gondolata is?

– Nagyon büszke vagyok a Domján Edit-díjra, mert ezt a díjat akkor kifejezetten miattam hozta létre *Kaló* Flórián színművész és *Szakonyi* Károly író. Mindig hangsúlyozták, hogy hasonlítok Domján Editre, amitől persze én eléggé zavarba jöttem, hogy ekkora színészóriáshoz hasonlítottak. Az alapítványt azzal a céllal hozták létre, hogy minden évben egy vidéki színésznőt díjazzanak. Én voltam az első, és azóta óriási sikere lett a díjnak. A cigány színház gondolata már a főiskolás évek alatt megszületett bennem. Miután engem felvettek a főiskolára, utánam, sikerem hatására is sorra, nagy számban jelentkeztek cigány fiatalok, és bár nagyon tehetségesek voltak, nem vettek fel egyet sem. Meg is kaptam a magyarázatot erre akkor rögtön: hol találna szerepet, színpadot ennyi cigány színész, színésznő? Nem játszhatnak el bármit, Júliák, Opheliák nem lehetnek… Ekkor merült fel bennem, hogy akkor meg kell teremteni az ő színházukat, ahol játszhatnak. Hozzáteszem, nekem sikerült „csakazértis" keresztülvinnem *Marton* László osztályfőnökünknél, hogy eljátszhattam Opheliát. Pécsen az akkori párommal, *Werner* József díszlettervezővel kísérleteztünk egy cigány színház létrehozásával. A Lorca művein alapult Cigányrománcok, Weöres Sándor Psyché monodrámája a pécsi színházi munkánk mellett jött létre, sokszor éjjeli próbálással. Azt néztük, mennyire vevő rá a közönség, és mi magunk is hogyan tudjuk megszólaltatni ezeket a szerepeket. A *Duende Színházi Társulás* nevet adtuk magunknak, és minket is meglepett, mekkora sikert arattunk.

Berek Katival F.G. Lorca Bernarda Alba Háza című 1987-ben bemutatott magyar TV-filmben

– Hogyan jött létre végül a Cinka Panna Cigány Színház?

– A Duende egyértelműen a Cinka Panna előzményének tekinthető. Több helyen felléptünk, tévében szerepeltünk, tehát már tudtak rólunk. Országos ismertségre tettünk szert 1992-ben, amikor az első magyarországi nemzetiségi színházi találkozón Duende Színházi Társulás néven az akkori Nemzeti Színház Kamaraszínházában, a Várszínházban a résztvevő négy nemzetiség (horvát, német, roma és szerb) egyikeként megjelentünk. *Ablonczy* László, a Nemzeti Színház akkori igazgatója is nagyon érdeklődött, és megállapodtunk, hogy a Nemzeti Színház stúdiójában működhet majd a Duende. Ez azonban az igazgatóváltással meghiúsult, és így hely nélkül maradtunk. Megpróbáltunk a szüleim érdi házának földszintjén egy 80-90 fős közönséget befogadó színpadot kialakítani, de ehhez a polgármester nem járult hozzá. 1993-ban alapítványt hoztunk létre, ekkortól működünk *Cinka Panna Cigány Színház* néven. Kultúrházakban, művelődési házakban kerestünk helyet, de sehol nem fogadtak be minket. Egy időben *Zsigó* Jenő, a Roma Parlament vezetője adott helyet nekünk a Tavaszmező utcai székházban, de lényegében vándorszínházként működünk, és pályázatok útján szerzünk pénzt a működésünkhöz.

– A vándorszínházi lét *mennyiben határozza meg a működésüket, és a harminc év alatt hogyan alakult a színház sorsa?*

– A vándorszínházi működési mód erősen meghatározza a repertoárunkat. 1993-ban megvalósult a cigány színház, ha nem is egészen úgy, ahogy szerettük volna. Ahhoz, hogy Budapesten működni tudjunk, a pécsi színháznál fel kellett mondanom. Ugyanakkor a nézők nem tudtak megtalálni minket egy biztos helyen, értetlenkedtek, milyen színház az, amit nem lehet megtalálni sehol. A színház keresi a közönséget, vándorol, mert ma már egyre kevésbé várható el, hogy a közönség utazzon a színházi előadás után. A repertoárt is befolyásolja: nem tudjuk beosztani, hogy egy-egy előadást rendszeresen játsszunk. Azt játsszuk, amire meghívnak minket, amire kérnek minket, nem mi, hanem a kereslet határozza meg, mit játsszunk. Így komédia, dráma, irodalmi műsor, gyerekműsor, sanzonest, cirkuszi show egyaránt szerepel a repertoárunkban. Minden műfaj, amin keresztül átmegy az üzenet, hogyan lehet egymást elfogadva, előítéletek nélkül élni. Repertoárunk folyamatosan változik, minden évben bemutatunk egy-egy új darabot. Változást a kollégáim életében az hozott, hogy a covidtól kezdve el kellett helyezkedniük civil szférában. Nem tudjuk alkalmazni őket, még a kemény magot sem, és teljes munkaidő mellett egy állandó munkahelyről nehéz előadásra kilépni. Egyeztetni, beugrani, szerepet kiosztani – ez nehezebbé vált az utóbbi években.

– Mi színházi ars poeticájuk, kikhez szólnak a darabok, és mit üzennek a közönségnek?

– Művészi hitvallásunkat nem befolyásolja a vándorlét. Nem veszik el benne, hiszen eleve azért jött létre, ez határozza meg első pillanattól az egész színházat. Az a célunk, hogy a roma kultúrát valamilyen módon közvetítsük, üzenjünk magunkról. Akár úgy, hogy roma szerző darabját játsszuk, vagy a szereplők cigány származásúak, vagy a történet cigányokról, cigányok és nem cigányok együttéléséről szól, tehát valamilyen módon a cigányság benne legyen a színházi produkcióban. Erős üzenetet kell, hogy tartalmazzon magunkról. Tudunk mondani valamit, hogy a nemzetiségünket megismerjék, hogy jobban tudjunk együtt élni. Romák és nem romák egyaránt a célközönségünk, mindenkit el akarunk érni. A romákat azért, hogy megismerjék a cigány kultúrát – mert sokszor maguk sem ismerik – és azért, hogy számukra is közvetítsük, miként működhet jól az együttélés. A pedagógusok sokszor rácsodálkoznak, milyen sok minden elgondolkodtató van abban, amit színre vittünk, és – mint mondják – általuk jobban megértik a cigány gyerekeket. Sok értéket fedeznek fel, ha jobban megismerik a kultúránkat. A közönségünk tehát vegyes, amilyen az országunk is.

– A színház művészeti vezetője, rendező és színész. Melyik feladat áll a legközelebb Önhöz? Mennyire sajátja egy-egy szerep, melyikkel azonosul leginkább? Mit jelentettek Önnek az elismerések?

– Talán mondanom sem kell, hogy a színészi feladat áll legközelebb a szívemhez, és annyira boldog lennék, ha csak azt csinálhatnám újra, mint anno a Vígszínházi gyakorlatomon vagy a Pécsi Színházban vagy máshol, vendégszereplések során. Szeretném, ha egy cigányszínház is tudna úgy működni. Minden szerepemben megtalálom önmagamat, nagyon kevés olyan volt, amit úgy vállaltam el, hogy nem éreztem magamat benne. Ezek nem is alakultak jól. Benne kell lennie a darabban, a szerepben, hogy miért játsszuk, és ha van mondanivalóm, akkor ezzel a mondanivalóval állok ki a színpadra. A Domján Edit-díj nekem szólt, nagyon nagy elismerést jelentett számomra. Az Arany Érdemkereszt a színháznak, azt én, mint a színház vezetője kaptam, a Nemzetiségekért díj pedig még inkább a közösségnek: az átvevő mögött álló társaságnak. Ha nem is sikerült a színháznak helyet szerezni, sőt az egyes fellépéseket is nehéz megszervezni, a díjakkal mégis elismerték a működésünket, nyilván vagyunk tartva, örülnek nekünk. Nagyon megerősítő, hogy van értelme a munkánknak.

– Mit szeretnének még a színházzal megvalósítani a jövőben?

– Régóta jó kapcsolatban vagyok a nemzetiségi színházak vezetőivel. Volt, van egy olyan álmunk, hogy ha külön-külön nem is, de közösen kaphatnánk egy olyan épületet, ami otthont ad valamennyi nemzetiségnek. Közös épületünk lenne, mindegyik nemzetiség ott játszhatna, állandó helye – színpada, próbaterme, öltözője – lenne. Azért is jó ötlet ez a nemzetiségi színtársulatokat befogadó közös otthon, mert ott akkor egymás előadásain is részt vehetünk, dolgozhatunk együtt, jobban megismerjük egymást, koncentrálódunk, és ez óriási kölcsönös inspirációt jelentene. Így van ez most is az évenkénti Jelen/Lét Fesztivál alkalmával: a közös alkotó közeg révén minden nemzetiség sokat nyer.

– Milyen visszajelzés érkezik a közönségtől a darabok hatásáról, milyen kapcsolatban van a nézőkkel, és mit üzen a roma fiataloknak?

– A közönségtalálkozó számunkra nem divatos kifejezés, hanem természetes, hogy ottmaradunk egy-egy előadás után, beszélgetni, már-már kötelezőnek is érezzük. Örülünk, ha a közönség megszólítva érzi magát, és kérdéseket tesz fel. A pedagógusokkal, szülőkkel, gyerekekkel olyan értékes beszélgetések alakulnak ki az előadások kapcsán, hogy azok az előadással egyenértékű fontosságúak. Hogy lettél színész, zenész? – ez a kérdés lehetőség a megszólításra, példaadásra. Meggyőződésem, hogy a harminc év alatt rengeteg fiatal kapott buzdítást ezáltal arra, hogy tanuljon, mert megérezte, megértette, hogy a tanulásnak milyen fontos hozadéka van. Tehát ha már odautaztunk a közönséghez, minden előadás után ott is maradunk beszélgetésre, akár rögtönzött drámapedagógia órát is tartunk, hogy belekóstolhassanak. Persze ez nagyon tetszik a gyerekeknek. A drámapedagógia a munkánk részévé vált, van, ahol gyerekelőadáshoz vagy irodalmi előadáshoz kapcsolódóan, vagy országszerte több helyen kurzusok formájában. Ezek a foglalkozások nagyon eredményesen fejlesztik a szép beszédet, jó fellépést. Már a második alkalommal tapasztalható, hogy a gyerekek érthetőbben, hangosabban beszélnek, bátrabban mernek megszólalni, nagyobb az önbizalmuk, és ez az iskolai órákon is meghozza az eredményt. Jó motiválni őket.

Drámapedagógia órán olyan visszajelzéseket is kapunk, hogy nem látják értelmét a tanulásnak. Három nemzedék nőtt fel úgy, hogy a gyerekek azt látták, a felnőttek munkanélküli segélyen élnek. A gyerekek nem értelmezik a helyzetet, csak azt látják, hogy a szüleik nem dolgoznak. A Kádár-korszak idején a szinte teljes foglalkoztatottság mellett rendkívülinek számított, ha egy cigány diplomát szerzett. Ez azért ma már nem annyira csoda. Ha valaki szorgalmas, tehetséges, él benne a vágy és komolyan akarja, tud diplomát szerezni, ha nehezen és csalódásokkal is. Más kérdés, talál-e ehhez motivációt a környezetében. Gondot jelent, ha valaki tanulás, munka nélkül akar élni, és a jövőképét az influenszerkedés, TikTokon szereplés teszi ki. A tanulás a szocializálódást, de az egész életünket is befolyásolja. Az önmagamba való befektetés, több év tanulás után sok évtizeden keresztül végezhetek örömet jelentő munkát, és ez nagyon fontos.

Példakép sorozatunkkal is motiválni szeretnénk a fiatalokat. Elviszünk, bemutatunk egy-egy híres írót, költőt, festőt, énekest, táncost, akivel éppen egyeztetni tudunk, és ráér, hogy elmondja, milyen út vezetett a sikerhez. Küldetéses munka ez, szolgálat, de értelme van és szeretjük csinálni, ez adja a munka lelkét.

– Gratulálunk az eredményekhez, továbbra is sok sikert kívánunk a Cinka Panna Cigány Színház működtetéséhez!

Balányi Klára

Ember Mária

2000-ben fogunk még élni?

(részlet)

Anyám málnafagylaltszín ruhában támasztotta hátát a cserépkályhának. Szeretett így állni. Apám mindig azt mondta, melegíti a kályhát.

Az asztal lába körül játszottam. Talán dominóból építettem várat. Meglehet: újságot olvastam. Apám nevezte így, ha észrevette, hogy a keresztrejtvényeket bámulom. Azok a különféle módokon szerteszét dobált fekete kockák a hálókban! Sóvárogva vágytam rájönni a rendszerre.

Apám felállt, járkálni kezdett a szobában. Szokott így fel s alá járni, hiányzott neki a mozgás. Én ott maradtam a szőnyegen, az élet nagy törvényszerűségein töprengve. Miért van az, hogy nyugodtan áll a vár, amíg egy kártyalappal többet nem teszünk rá? Honnan tudhatjuk, melyik az a kártyalap, építőkocka, dominó, ami már sok, amitől minden összeszedől?

Egyszer csak ezt hallottam:

– Háború lesz.

Háború. Valahogy másképp mondták ezt a szót, mint a többit, hogy így kihallottam az engem körülzsongó beszédből.

Felnéztem.

– Há-bo-jú?

1935-öt írtak, akik már tudtak írni. Anyám hangját hallom a dunna alól. Könyörög: – Menjenek már el az ablak elől! Kérem, nagyon kérem. – Azután vékonyabb hangon, mintha sírna: – Még megszokja a gyerek…

A gyerek én vagyok. Négyéves vagyok. Apám felállított az ablakdeszkára, hogy jobban lássam a vihart. Gyönyörködünk mindketten a felcikkanó és cikcakkban lefutó villámokban. Versenyt kiabálunk a mennydörgéssel:

„Itt a vihar! Hahó!"

Anyám meg, szegény, az ágytakaró alá bújt ijedtében. ő fél a villámlástól, égi morajlástól. De mi ketten bátor férfiak vagyunk. Illetőleg rólam azt állítják némelyek, hogy én kislány vagyok…

„Még megszokja a gyerek…" Megszoktam. Most is kint állok az *erkélyen*, nézem a közeledő viharfelhőket. A szürkék különböző árnyalatai bomlanak ki előttem – a barnásszürkék nyilván homokot ragadtak fel, a kékesszürkék vizet tartalmaznak. A szél, mely űzi őket, egyes rétegekben gyorsabb, más rétegekben passzívabb, ám a pamacsok üldözésében igen szenvedélyes. Fölöttem tépett foszlányokat kerget, s pillanatok alatt lehűti a levegőt.

Amott már villámlik. De nem az az ezerágú villám csap le a budai hegyekre, amilyeneket gyerekkoromban láttam felszikrázni az alföldi nagy, magas égen, ahhoz túl közel vonulnak a felhők – s a villám inkább csak nyilallik. Dörgést nem is hallok – olyan messze lenne? Vagy már én, az egykori kislány – vagyok olyan süket?

Hányfélék a felhők! Most habkönnyűek érkeznek, hófehérek. Mintha testük sem lenne, csak pára, csak kissé összesűrűsödött levegő, semmiség. Azután váratlanul kapok egy jégkristályszilánkot a kezem fejére. És elered a jégeső, kopog az *erkély* kövezetén, fel-felugrálnak kemény kis jéggolyók, liliputi labdák.

A szüleim szerették egymást. A kor szokásához híven: magázódtak. Azután bekövetkezett az elképzelhetetlen. Apám nem tudta megvédeni a családját. Magát sem tudta megvédeni.

Most, hogy közeledünk az ezredfordulóhoz, sokszor simul a gondolataim közé egy párbeszédtöredék:

Ember Mária író, újságíró, e folyóirat alapító főszerkesztője, 2001. december 31-én hunyt el. Fenti címmel, röviddel halála előtt jelent meg regénye Budapesten.

– Kétezerben – mondtam én álmodozva –, kétezerben fogunk még élni?

– Te talán megéled – felelte apám. – Én biztosan nem.

Sajnálkozva mondta. Szívesen megnézte volna a mai világot. És kíváncsi lett volna rám.

Mint a közeledő vihart – s utána a szivárványt. Mert olyat is láttunk együtt nemegyszer. És kiáltoztunk: „Itt a szivárvány! A szép szivárvány!"

Addigra már anyám is előbújt a dunna alól, és átölelve minket állt mögöttünk.

Már dér üli meg ilyenkor, Erzsébet-nap táján, az orgonabokrokat. Életem első tizenhárom évében olyan házban lakhattam, amelyhez kert is tartozott, s ha reggel, iskolába menet, leóvakodtam a kályhából kikotort hamuval gondosan felszórt lépcsőn, a kerítés oldalában már szomorúan dideregni láttam az orgonasövény bokrait, s némi köd is megbújt még ágaik között, holott máshonnan már felszállt.

Azok a gyerekkori kertek sokunk lelkében élnek még, pedig rég odavesztek. A múltkoriban olvastam egy idős hölgynek egy természetvédő műsor apropóján írt levelét – ő sokkal nagyobb kertet veszített el, mint én, valóságos kis angolparkot, s még mindig pontosan meg tudta határozni, melyik lankán vagy melyik mélyedésben milyen és mekkora fa vagy bokor nőtt. Ha érdekelne még rajtam kívül bárkit is, én is fel tudnám mondani, mi melyik szegletben volt, hol állt a körtefa, amelynek ágaira zacskókat kötözött apám, s az érlelődő körték mind pont beletaláltak azokba a zacskókba!… Hol volt a szilvafa, amelyet anyám minden évben ki akart vágatni, mert nem termett elég nemes, nagy szemű szilvát, s amelyet apám védőbeszéde évről évre megmentett. Hol voltak a törpe őszibarackfák, amelyeket Kemény Sándor bácsi hozott ajándékba Kecskemétről – őt is megölték Auschwitzban –, újdonság volt az akkor, a törpe őszibarack, a másképp tekeredő ágaival, némiképp más ízű gyümölcsével.

Az a régi kert bennem öregszik. Évszakok váltakozásával eszembe jut újra meg újra. Tegnap egy szem dió gurult elém a pesti járdán, és sok egyéb gond, gondolat között a diófa árnya is mozdult agyamban, a nagy diófáé a kert sarkából, amelynek törzsén úgy váltak ketté az ágak, hogy én kényelmesen üldögélhettem ott a könyveimmel, utazást tehettem a rejtelmes Tibetben, bejárhattam a várkastélyt a Kárpátokban… És csend volt, nem zavart senki; anyám néha felbukkant, mintha sürgős körülnéznivalója lenne, azután visszavonult.

Már dér üli meg ilyenkor, Erzsébet-nap táján, a fák ágait, s hajnali fagyok jéggé dermesztik a vizet az útmenti sár barázdáiban. Egykori osztálytársaim között volt, aki nem sokára, mihelyt beáll a tél, és félméteres hótorlaszokon kell átlábolnia, mire beér a tanyáról a falusi iskolába, gólyalábat fog csatolni a csizmája vagy a bakancsa alá – hogy kímélje a lábbelit, és (ami még fontosabb) szünetben minket, lányokat ijesztgethessen a magasból! Osztálytársaim voltak a Békási-ikrek, akik közül hamarosan, mihelyt beáll a tél, egyik nap csak az egyik, másik nap csak a másik jön majd iskolába, mert csak egy pár cipőjük volt kettejüknek… S volt, emlékezetemben van és lesz, akit a távoli kastélyból szánon hoz majd be a kocsis, pirosra lakkozott, vidám szánon, pokrócokba bugyolálva…

Hány éves lehettem? Hét, nyolc?

Mentem, mendegéltem a gróf Szapáry utcán. (Később Gorkij utca lett a neve, most megint gróf Szapáry utca.) Kényesen kerülgettem a jéggé fagyott tócsákat. (Vizestócsa-korukban is igyekeztem volna kitérni az útjukból.) Egyszer csak karon ragad két vad osztálytársam, máig sem értem, hogyan lopódzhattak olyan halkan mögém.

Erősen markolva jobbról és balról, rávonszoltak a jégre. Szaladtak velem, hogy nekifutásból lendületet kapjunk. Visítottam, nyilván, mint a malac, amikor ölni viszik. Aztán egyszer csak ráéreztem, hogy fut alattam a jég. Sebesen hátrálni kezdtek a háztetők, a fák…

Már dér üli meg ilyenkor, Erzsébet-nap táján, a háztetőkön a cserepeket, de a Weöres Sándor megénekelte száncsengő ritkán hallható már. Farkas néha még ólálkodik a kertek alatt, mint gyerekkoromban, amikor különösen hideg teleken lejöttek a farkasok a mármarosi hegyekből a Tisza jegén. Az éjszakában néha lövéseket hallottunk ijedten a dunna alatt –, de azután megnyugtatott és álomba segített a behavazott utcák puha csendje. Olykor léptek alatt ropogott a hó, a helyi vadásztársaság tagjai járőröztek, kutyák vonítottak… Akkor már háború volt, azon a kemény télen, amikor Kiss Kálmán bácsi farkasprémmel bélelt új bekecset varratott magának…

Már dér üli meg az orgonabokrokat ott messze, egy régi ház oldalában. Az a ház sem él már, csak emlékeimben; rég lebontották.

Anyám neve volt Erzsébet.

Kincsek az értéktárakból

A magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvényt 2012 tavaszán fogadta el az országgyűlés. A törvény értelmében a nemzeti értékek megóvandó értékek, azok azonosításában, rendszerezésében, adataik nyilvántartásba vételében és folyamatos frissítésében, gondozásában a megyei önkormányzatok működhetnek közre. E törvény alapján a megyei önkormányzatok megyei értéktárat hoztak létre, melyek segítségével azonosítják, jegyzékbe veszik és minél szélesebb körben megismertetik közigazgatási területük nemzeti értéket, egyúttal gondoskodnak azok fennmaradásáról. A megyei értéktárak jelentik a Nemzeti Értéktár középső szintjét, míg az alsót – ahol létrejöttek ilyenek – a települési értéktárak képviselik.

Az értékek szakterületenkénti kategóriái a következők: agrár- és élelmiszergazdaság, egészség és életmód, ipari és műszaki megoldások, kulturális örökség, sport, turizmus és vendéglátás, természeti környezet és épített környezet.

Ezúttal a települési értéktárakba felvett, ott nyilvántartott kincsek közül válogatunk.

Az 1556. évi Horváth Stancsics Márk vezette hősies várvédelem *(Szigetvári Értéktár)*

Horvát-Stansith Márk (1510 k.-1561) egy 1763-as festményen

Horváth Stancsics Márk – vagy ahogyan akkoriban emlegették, Horvát Márkó – *Istvánffy* Miklós történetírónk szerint: igazi vitéz, régi vágású, fegyelmet tartó katona volt, aki fényes katonai pályát futott be. Egy korabeli levél tanúsága szerint 1540-ben még a Battyányiak köteles szolgája volt, de 1548-ban már nemességet kapott, az 1550-es évek elején Győrben a lovasság kapitánya lett. 1555. december 9-től pedig a szigeti vár kapitányává nevezték ki. 1556-ban maroknyi seregével és a városlakó polgárokkal megvédte Szigetet a többszörös török túlerővel szemben.

A mintegy huszonötezres támadó sereget *Ali pasa* vezette. Csatlakozott hozzá csapataival *Dervis* pécsi, *Nasuf* koppányi és *Ahmed* babócsai bég. Az ostrom 1556. június 19-én kezdődött és július 31-ig tartott. A török először a várost ostromolta meg a keleti oldalon. Az ostromló törökök között a *Radován* hadnagy vezetésével kirohanó magyarok nagy pusztítást vittek véghez. A törököknek égő szurokkoszorúkkal és szuroklabdákkal sikerült a várost felgyújtaniuk. Az elpusztított városból Horváth Márk visszavonult a várba. A törökök ekkor hozzáláttak a vár ostromához. A vártavat felfogó töltést átvágva lecsapolták a tó vizét. A mocsaras iszapon át fatörzsekből, rőzsékből utat építettek, és így közelítették meg a bástyákat. A száraz marhabőrből készült ostromtetők védelme alatt az ostromlók már két helyen is megkezdték a várfal aláásását, amikor a védők *Szekcsőy* Máté és Radován hadnagyok vezetésével ismét kirohantak, s meggyújtották a fából készített töltést, ami három nap és három éjjel egyfolytában égett. Közben Babócsa felől közeledett már a felmentő sereg, mire Ali pasa felhagyott az ostrommal, és visszavonult Pécs felé. A hosszúra nyúlt ostrom alatt Ali budai pasa seregének felét elvesztette, Horváth Márk ezer katonája közül kilencvenöt esett el. Szigetvár 1556. évi ostroma nagyon nagy diadal volt (hasonló az egrihez), amit igazol a sok, erről, illetve Horváth Márkról keletkezett népi ének. Ráadásul a szigetiek megtámadták és porig égették a szentlőrinci török tábort is.

Mivel a legyengült vár újjáépítéséről a király nem gondoskodott megfelelőképpen, 1557-ben Horváth Márk lemondott a várkapitányságról. Állását csak 1558-ban foglalta el ismét, amikor a vár megerősítéséhez a kívánt anyagi és katonai támogatást megkapta. (Annyira megerősítette ekkor a várat, hogy az 1559-ben tartott országgyűlés Szigetvárt nevezte az ország legerősebb végvárának.) 1561 augusztusában bekövetkezett halála után Zrínyi Miklós lett a vár kapitánya, akinek Szigetvár védelmében tanúsított bátor, önfeláldozó helytállása, hősi halála elhomályosította történelmünk folyamán gradeci Horváth Stancsics Márk (Horváth Márk) érdemeit, melyek között a legnagyobb az, hogy egy mesterien szervezett, győztes várvédelemmel megtartotta a

szigeti várat. Kortársai még jól ismerték érdemeit. Már a sikeres szigetvári várvédelem évében, 1556-ban megjelent róla *Tőke* Ferenc hősi éneke, melyben ezeket írta: *„Valahul kik Dunán innen élhettek / Ő általa most megmenekedtetek!"*

Klapka-ház (*Kecskeméti Értéktár)*

A ma a Bozsó Gyűjteménynek helyet adó barokk lakóház 1786-ban épült. Nevét arról kapta, hogy a cseh-morva származású, német anyanyelvű *Klapka* György, az 1848-49-es szabadságharc legendás tábornoka, helyettes honvédelmi minisztere 1832 és 1834 között – piarista kisdiákként – itt élt a rokonainál, hogy megtanulja a magyar nyelvet.

1896-ban a Klapka-asztaltársaság és a Katona-kör kezdeményezésére a „Csongrádi-kisutcát", amelynek 48. számú épületében lakott Klapka két éven át – a városi tanács Klapka utcának nevezte át. (Mai számozás szerint a 34. számú ház.) A műemléképület a XIX. század végére olyan állapotba került, hogy már a lebontására is gondoltak, a város azonban nem adta ki erre az engedélyt. A tulajdonos ezért a telek másik végén épített új házat magának. A két épület két külön utcára nyílt. A telket később felszabdalták, majd 2012-től újra összevonták. A Klapka utca 34. és Fecske utca 23. számú házat is összekötötték, egy több mint 1200 m^2-es kiállítóhelyet hozva létre. Az épületegyüttes azóta Gyűjtemények Házaként fogadja a látogatókat.

Bozsó János (1922-1998) festőművész 1957-től élt a Klapka-házban. Hosszú ideig ez volt a műterme. A képzőművészeten túl egy másik szenvedély is éltette. Több ezer tárgyból álló néprajzi, nép- és iparművészeti magángyűjteményt hozott létre, amit 1975-ben Kecskemét városának adományozott. Az épületben látogatható *Hanga* István órásmester különleges óragyűjteménye is.

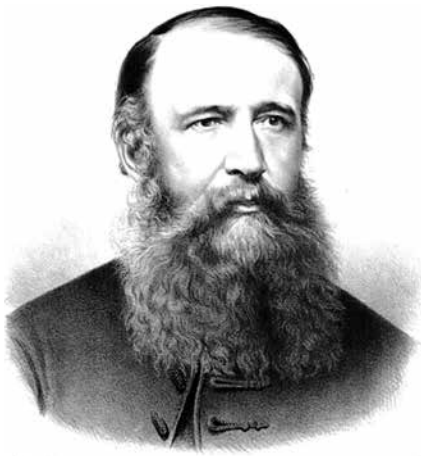

Szlovák népviseleti magángyűjtemény *(Kiskőrösi Értéktár)*

Barkóczi Jánosné (a szlovák hagyományok őrzője, elkötelezett magángyűjtő) jelentős gyűjteménye elsősorban a szlovák női népviseleti darabokra terjed ki. A női viseletek különböző életkorú nők (lányok, fiatalasszonyok és az idősebb korosztály) és a különböző ünnepi alkalmakon (egyházi, családi) viselt komplett öltözékeiket tartalmazó gyűjtemény, magántulajdon, amit a gyűjtő otthonában biztonságosan (szekrényekben) őriz, és egyeztetés alapján bármikor, bárkinek megmutat. A gyűjteményi darabok hitelesek, hiszen a család maga is szlo-

vák származású. A családtagok is ilyen szellemben gondolkodnak, a gyűjtemény megőrzését ezen az alapon vállalják. A „Szlovák népviseleti magángyűjtemény" komplett ünnepi és hétköznapi öltözékeket, alsó és felsőruházati darabokat, fehér és díszes főkötőket, téli, őszi, nyári fejkendőket, különböző méretű, anyagú, funkciójú és korú vállkendőket, kendőbetéteket tartalmaz. Különleges értéke, hogy teljes öltözékeket őriz, amit ma már nem, vagy csak nagy szerencsével sikerülhet beszerezni. A gyűjteményt 2016-ban vették fel a települési értéktárba.

Német Nemzetiségi Múzeum *(Tatai Értéktár)*

A magyarországi németség – csaknem negyedmillióra becsült lélekszámával – hazánk számban második legjelentősebb nemzetisége. Tárgyi és szellemi kultúrájának országos gyűjtése, feldolgozása és bemutatása az 1972-ben alapított tatai Német Nemzetiségi Múzeum feladata. 1973-ban a tatai Miklós-malomban nyílt meg először a Nemzetiségi Néprajzi Múzeum kiállítása. Innen költözött át 1983-ban, a múzeum önállósodását követően a felújított, ugyancsak tatai Nepomucenus-malomba. Az egykori vízimalom 1758-ban *Fellner* Jakab tervei alapján épült, nevét a molnárok és vízen közlekedők védőszentjéről, Nepomuki Szent Jánosról kapta, akinek fából faragott, naiv szépségű szobra az épület homlokzatát díszíti. A főépületben van a múzeum háromszintes, közel ötszáz négyzetméteres kiállítótere. Itt helyezték el a kutatószobákat, a könyv-, fotó-, hang- és adattárakat is. A malom egykori szerkezetét, működését és történetét animációs film mutatja be a kiállításban. Az egykori magtárban található a műtárgyraktár.

Jelenleg a múzeum 2015-ben megnyitott negyedik állandó kiállítása tekinthető meg, melynek címe: „Mi és a többiek". A korábbiak, a „Német telepesek Komárom megyében" 1973-ban, a „Der grosse Schwabenzug" 1985-ben, az „1100 év együttélés: Németek Magyarországon a honfoglalástól napjainkig" 1997-ben nyílt meg. A kiállításokat rendszeresen látogatják iskolai csoportok az ország minden részéből, de hazai és külföldi kutatók, e témában diplomázó egyetemi s főiskolai hallgatók is.

Rusznyi-féle mézeskalács *(Lenti Értéktára)*

A mézeskalácsos Rusznyi-dinasztia műhelye Lentiben, a Petőfi utcában működött. Az Ausztriából származó Rusznyi famíliában a cukrász- és mézeskalácsos mesterség hagyománynak számított. *Rusznyi* Józsefnek saját üzlete volt a településen, de a Rákosi-rendszerben fel kellett adniuk azt. Kisiparosként otthon dolgoztak tovább. Az így készült portékával vásározni jártak Velemértől Letenyéig. Fia, *Rusznyi Albert* feleségével 1946 óta családi vállalkozásban készítette az egyedi ízű, állagú, formájú figurákat, süteményeket, tortákat. 1965-től Annus néni egyedül vitte tovább a férjétől és apósától tanult mesterséget.

A vásárok, búcsúk közkedvelt bábjai – szív-, ló- és huszárformák, többnyire díszként szolgáltak – cukortésztából készültek, tojáshabbal cifrázott színes figurák voltak. Később a régi megszokott alakokon kívül húsvéti és karácsonyi figurákat is készítettek.

A messze földön jól ismert Rusznyi-féle puszedli a mindennapok kedvence volt. A mézzel kevert puszedli sütésének mesterfogásait kevesen ismerték. Annus néni szerint kis adagban nem is lehetett elkészíteni, mert úgy nem adta ki az igazi ízét. Ő hajdanában öt kiló mézet, öt kiló cukorral, kb. húsz kiló liszttel és hatvan tojással dolgozott össze. Ezt kezdetben kenyérdagasztó teknőben, fakanállal kevergette, ami egy óráig is eltartott. A tojásfehérjét kézzel, rézüstben verték fel, majd hozzáadták a forró cukrot. A fáradságot, odafigyelést és időt igénylő munka „gyümölcse" a csillag, kör, szív, lóhere alakú puszedli volt fehér és barna mázban.

A Rusznyi-féle mézes puszedli receptje: 0,5 kg cukor, 0,5 kg méz, 0,5 l víz, amit felforralunk és fahéjjal, szegfűszeggel, vaníliarúddal ízesítünk. Kihűlés után kb. 2 kg liszttel (amennyit a tészta felvesz), 3 dkg szalalkálival, 2 dkg szódabikarbónával és 6 tojás sárgájával összedolgozzuk. Célszerű este begyúrni és másnap kerek formára szaggatva kisütni. Ha kihűlt, 6 tojás fehérjéből és 0,5 kg porcukorból, 2 dl víz hozzáadásával készült mázzal kenjük be – barna mázhoz kevés kakaót adunk –, majd hagyjuk megszáradni. Több hétig is eláll.

A családi örökséget Annus néni lánya *Gretta* viszi tovább lányaival, *Grétával* és *Annával* együtt, hiszen ők is ismerik a puszedlikészítés fortélyait.

Horváth Zsuzsa cigányprímásnő életútja és szellemi hagyatéka *(Pomázi Értéktár)*

Horváth Zsuzsa (1943-2015) korában a világon egyedülálló női cigányprímás volt. Zenészdinasztia sarjaként Pomázon született. Édesapja, *Horváth Gyula* (Gyermely, 1908 – Pomáz, 1953) cigányprímásként a szentendrei Béke szállóban szerzett vidám órákat kirándulóknak, halászoknak, szentendrei fuvarosoknak. A kislány, Zsuzsa autodidakta módon kezdett hegedülni tanulni, majd a szentendrei zeneiskolába járt. A régi pomáziak emlékeznek rá, hogy a pöttöm kislányt a Beniczky utcai cigánykocsmában az asztalra állították, és kilenc évesen már százhúsz nótát el tudott játszani hegedűn. Alig tízéves volt, mikor édesapjának örökre kihullott a vonó a kezéből, és ezzel a család nehéz anyagi helyzetbe került. Hárman maradtak árván a kicsi pomázi házban, így Zsuzsa már gyereklányként édesapja nyomdokaiba lépett, és esténként a Béke szállóban játszott nagy sikerrel, hogy anyagilag is támogatni tudja édesanyját és két testvérét.

A rádió ekkortájt mondta be a Rajkó Zenekar megalakulását, melynek célja volt az ország különböző pontjain élő roma fiatalok számára lehetőséget teremteni a cigányzene hagyományainak ápolására, továbbfejlesztésére. Ezt hallva Zsuzsa fogta édesapja hegedűjét és Pomázról beutazott a megadott címre. *Farkas* Gyula, az Állami Népi Együttes tagja hallgatta meg őt is. Zsuzsa édesapja kedves nótáját, a

„Hulldogálnak a hópelyhek…" kezdetűt játszotta, és a művészeti vezető meghatódottan vette fel a zenekarba. *Farkas* Gyula 1952-ben alapította meg a Rajkó Zenekart, amelynek karmestere, művészeti vezetője volt egészen a haláláig. 1960-tól már csak a „rajkók" tanításának, hangszerelésnek és zeneművek komponálásának szentelte életét. Nagy klasszikus zeneszerzők – Liszt, Kodály, Bartók, Offenbach – műveit hangszerelte meg cigányzenekarra, amivel egy világszerte szeretett és csodált egyedi hangzásvilágot alakított ki.

A kis Zsuzsa a Rajkó Zenekarban nemcsak boldog gyerekközösségre akadt, hanem jó nevelőkre is. A zenekarnak pénze nem volt, csak útiköltségre kaptak térítést a gyerekek. Zsuzsa Pomázról járt be HÉV-vel. Pestre jövet a vonaton elkezdett muzsikálni, és ezzel kereste meg a reggelire valót, majd hazafelé megint elővette a hegedűjét, s végighegedülte az utat.

Tanulmányait a Rajkó Zenekar Rottenbiller utcai általános- és zeneiskolájában folytatta. Tanárai között volt *Boross* Lajos, a legendás cigányprímás, akitől nagyon sokat tanult, és aki vallotta, hogy „az az igazi cigánymuzsikus, aki rögtönöz, aki szabad szárnyára engedi a maga szeszélyét. A dallam csak dallam, fel kell díszíteni, hogy cigánymuzsika legyen. A kotta nem elég, azt mindenki lejátszhatja. A művészet jelenti az igazi pluszt."

Horváth Zsuzsa a hatvanas években ment férjhez *Puporka* András klarinét- és tárogató művészhez, a 100 tagú Cigányzenekar szólamvezető zenészéhez. Három gyermekük született: 1963-ban Zsuzsanna, 1971-ben Erika és 1978-ban András, a későbbi nótakirály.

Horváth Zsuzsa pályája során hat-héttagú zenekarával Budapest legpatinásabb szállodáinak, éttermeinek prímása lett. Szerepelt a Cinka Panna, a Csodacsatár és a Gül Baba című filmekben, s egy színpadon állhatott *Jávor* Pállal, *Tompa* Pufival, *Gyurkovits* Máriával, *Kalmár* Pállal, *László* Imrével és *Latabár* Kálmánnal.

Játszott Helsinkiben és Varsóban, ahol VIT-díjat kapott. Meghívásra eljutott a Buckingham-palotába *II. Erzsébet* királynőhöz, a királyi család számos tagja előtt szerepelt, de a svéd királyi családnak is hegedült. Játszott Jakartában, Szingapúrban, Franciaországban, Bulgáriában, Németországban, Hollandiában, Ausztriában és Kanadában. Mégis egy riportjában így fogalmazott: „Forróbbak az itthoni tapsok".

Utolsó éveiben a 100 tagú Cigányzenekarban hegedült, ahol fiát, a népszerű *Tolnai* (Puporka) András nótaénekest is kísérte. A színpadon töltött ötvenöt éve alatt rendszeresen oktatott is: tanítványa volt mások mellett *Mága* Zoltán hegedűművész és Roby *Lakatos* világzenész virtuóz is.

2019-től jeles muzsikus társai mellett az őt ábrázoló dombormű is gazdagítja a budapesti VIII. kerületi Muzsikus Cigányok Parkját.

Szerb (Nagyboldogasszony) templom *(Ráckevei Értéktár)*

Ráckeve első virágzása a magyar és szerb vegyes lakosság betelepülésével kezdődött 1440 körül. A szerbek az Al-Duna menti Keve városából menekültek ide a törökök támadása elől. Kezdetben a katolikus templomot közösen használták a magyarokkal. A XV. század második felében kezdtek hozzá saját templomuk megépítéséhez. Az új, gótikus stílusú templom királyi támogatással készült a szerbeknek. Ezt a ma is álló templomot 1487-ben szentelték fel. Ez az ország egyetlen gótikus stílusú ortodox temploma. A hagyomány szerint a templomba először behatoló török janicsár dárdát döfött az egyik ikonba. Amikor kilépett a templomkapun, a szívéhez kapott és meghalt. E miatti félelmükben nem rombolták le a végül az épületet. A csodatevő képet a szentendrei Ortodox Múzeumban lehet megtekinteni.

A különálló, égszínkékre festett templomtorony alsó, gótikus része a templom építésével egy időből származik. 1757/58-ban barokk stílusban megmagasították. Ekkor érte el mai, 34 méteres magasságát.

A templom az úgynevezett Szerb Porta részét képezi, a kőfallal körülvett, gondozott gyepű virágos területén találjuk a gótikus templomot, a különálló, barokk harangtornyot, egy több mint 200 éves kőkeresztet és a paplakot. A templom teljesen körüljárható, bejárata az egyik mellékkápolnába nyílik. A két déli mellékkápolna kissé később, az 1500-as években épült reneszánsz stílusban.

Belső falait teljes egészében késő középkori balkáni stílusú freskók és fafaragványok díszítik a XVIII. századból. A templom egyházi élete ma is aktív, a paplakban lakik a pópa, sajnos a helyi felekezet mára már csupán néhány idős hívőre csökkent.

Ardelean József János: Kétegyháza község monográfiája *(Kétegyházai Értéktár)*

A románok és a magyarok által egyaránt lakott Békés megyei Kétegyháza község monográfiáját a szerzője 1893-ban román nyelven adta ki, a község és az egyházközség gyarapodásának és az utókor szellemi épülésének reményében. Könyve olyan, ma már az érdeklődő nagyközönség számára hozzáférhetetlen román nemzetiségű történeti munka, amely a krónikára jellemző pontossággal, archaikus nyelvezettel ad képet egy nemzetiségiek által lakott település történetéről.

Munkájának különleges értéket ad, hogy olyan eredeti forrásokat használ föl és idéz is gyakran, amelyek ma már nem találhatóak meg. Dicséretére szolgál, hogy a kor helytörténetírásának eredményeit, szempontjait jól ismerte és használta fel. Könyvének adatgazdagsága jelentős segítséget nyújt a mai kutatásokhoz is.

A szerző, *Ardelean* József János 1848. december 30-án született Kétegyházán. Az alsófokú gimnáziumot Aradon, a felső osztályokat pedig Szarvason járta ki. Az aradi teológia elvégzése után Kétegyháza népe 1874-ben megválasztotta lelkésznek.

Irodalmi tevékenységét 1875-ben kezdte. Számos műve közül csak hármat emelünk ki: Az iskolás gyerekek testi és lelki egészségének fenntartásáról szóló könyvét, az Etikett című, szociális kérdéseket feszegető tanulmányát és A zsidók ceremóniái és hagyományaik című kötetét. Ardelean elsőként írt román nyelven településtörténeti összefoglalót a nagyobb részt románok által lakott Kétegyházáról. Ez a könyv a maga eszközeivel is elősegítette a fentebbi célkitűzéseket, amikor a kétegyházi román lakosság önismeretének nemzedékeken át forgatott forrása lett.

(h)

Varga Ilona

Joka XVI.

(részletek)

Agyaghiány

Mamó napokon át élvezettel hallgatta az úti beszámolókat. Előbb külön-külön meséltette el az élményeket, kezdve a gyerekekkel. Utánuk következett Nyica, akiből valósággal áradtak az emlékek. Nagytucatnyi apró jelből – amit részben az elbeszélésekből hámozott ki, részint a kérdéseire kapott válaszokból – megtudta a legfontosabbakat.

– A legfontosabbakat most már tudom – jelentette ki Nyicának. – Ahogyan fogadtak benneteket, ahogy Mirkóékkal bántak, ahogy egymásra ügyeltek, leleplezte őket. Bali és Örzse valóban remek emberek. Janó pedig egyáltalán nem hivalkodik az érdemeivel, mert valami nagyon nagy jót tehetett velük, amit előttünk elhallgat. Ok nélkül ilyen őszinte szeretetet különben nem pazarolnának cigányokra. Az öregeink óvatosságra intettek. Gádzsó cigányt még nem szeretett ingyen – mondták. Keserű tapasztalataik voltak: utóbb sokszor kiderült, valamiben ellenünk mesterkedtek a jószívűség leple alatt. Rossz útra küldtek, bűnbe csábítottak, csalárdságot tettek velünk, éberségünket elaltatva… Ez a szeretet azonban szívből jön és oly nagy, hogy a másik mérlegserpenyőben is komoly értéknek kell lennie…

És egyáltalán nem lepődött meg, amikor Nyica elmesélte, amit Örzse titokban árult el neki Janó tetteiről.

– Nagyeszű, lelemények, aranyszívű férfi, mindig is tudtam. És dolgos, és szerény és szesznemissza…, de bizonyos dolgokban – simította arcon Nyicát – konok, mint egy öszvér… Ugye, ezért pityeregtél ott a vendégségben?

Mert, hogy már erről is tudott. Mirkó mesélte el értetlenkedve, hogy milyen volt az egymást átölelve sírdogáló nők látványa.

Nyica felidézte előtte a könnyfakasztó beszélgetést is.

– Na, ezt se hittem! – hümmögött Mamó. – Az, hogy egy cigány családot igaz mód szerető gádzsó házaspárra akadtok, még csak rendben lenne. De az, hogy néhány szempillantás múlva felfedezem az egyetlen nőt is, aki nem fiatalítani akarja magát, hanem azért bőg, mert nem elég öreg?! Ki hinné el ezt nekem? – csóválta a fejét. – Emlékezz erre, amikor olyan csupa ránc, galambősz, hajlott hátú vénasszony leszel, mint most én vagyok! Isten tud rólad! Tudta és tudja, mit akar veled. Őt bántod meg, ha kételkedsz magadban.

Nyica fejét leszegve távozott. Alig lépett azonban hármat a vállára szállt egy kis cinege (máskor is történt már vele hasonló). Ott illegette magát a lány füle mellett s mielőtt továbbszállt, rövid, de csodaszép füttyögésbe kezdett. Nyica megállt és hosszan követte szemmel. Amikor a nap felé fordult, lehunyta a szempilláit és süttette egy kicsit az arcát… Tánclépésekkel folytatta az útját, s dallamot is dúdolt léptei alá.

– Csoda ez a lány! – gondolta Mamó.

Janó volt az egyetlen, akit nem tudott kifaggatni. Módja sem adódott rá. Amióta visszajöttek a vendégeskedésből, néha már hajnaltájt, máskor késő verőfényben ment el otthonról, azt se mondja miért, hová. Amikor meg visszajött, mindig látványosan kedveszegett volt. Szegény Nyica, hiába figyelmeskedett, hízelgett neki, hogy felvidámítsa, csak egy-egy színtelen köszönömmel intézte el. A rossz hangulat lassan mindenkire ráragadt.

A gyerekeket lekötötte a nagy újdonság. Képesek voltak reggeltől napszállatig a tyúkok és a kakas jártát-mentét, kapirgálását figyelni. Időnként még össze is szólalkoztak, ki hozzon vizet az itatójukba. Mindketten akar-

ták. Ahogy az éjszakára való ólba terelést is. Nyica nem győzött rendet tenni közöttük. Koma gondjai is megszaporodtak. Ha nagyon messzire téblábolt egyik-másik jószág, vad csaholással bírta jobb belátásra őket. A kakas ugyan kezdetben kikérte magának, hogy beleavatkozzon a dolgába. Egyszer odakapott a csőrével Koma orrához, a kutya viszont résen volt. Nagy hirtelen kirántotta a támadó néhány farka tollát, s onnantól már morognia is elég volt, hogy a kakas rémülten szaladjon előle. Nem tudta, hogy rövidest az életét köszönheti majd neki.

Koma ugyanis éjszakánként ott éberkedett a tyúkól szomszédságában. Nemhiába, mert egyik reggel egy nyest-tetemet hozott elő. Az éjszaka ő ejtette zsákmányul, miközben a kakas famíliáját védte. Mamó órákon át simogatta, dögönyözte köszönetképpen. Ettől kezdve kettőzött éberséggel ügyelt.

Janó ebédkor mostanában egyszer sem volt otthon, a vacsorára terítéskor pedig – ha egyáltalán hazaért addigra – nem kért semmit, messzire vonult, hagyta enni a többieket. Még szerencse, hogy Nyica minden reggel szépen feltarisznyázta. Az az elemózsia volt mindössze, amit napközben bekapkodott.

Így aztán egyre húzódott a Nyica által beharangozott új szokás, hogy étkezéskor ők is hálát adnak, imádkoznak, amint Örzsééknél látták. A lány nagyon bánta, hogy nem tanulta meg az asztali imákat, mert olyan szépek voltak. Abban bízott, hogy Janó biztos tudja, s majd férfiemberként ő mondja el, ahogy Bali tette. Erre azonban hiába várt. Egyszer aztán úgy döntött, mégis megpróbálja. A saját szavaival adta elő:

– Köszönjük, hogy ma is jutott nekünk étel és ital, adtál nekünk vidámságot, békességet is. Köszönjük, hogy óvásunkra adtad Mamót és Janót! Őrizd meg szeretetedben őket és a gyerekeket is! …Jó étvágyat!

– Komát kifelejtetted! – okvetetlenkedett Mirkó – ő is védelmünkre van.

– Ez egyáltalán nem így volt. Bali bácsi másképp mondta – tiltakozott Flaré is. – És a végén mondott valami furcsa szót, az is biztos nagyon fontos lenne.

– Apátok biztos megmondaná, hogyan kell, de hát…

Nem tudta befejezni, mert Mamó – aki nagyon elérzékenyült a személyes megemlítésen – gyorsan közbevágott:

– Gyönyörű volt ez az ima. Így volt gyönyörű, mert nem egy betanult szöveg volt, hanem csakugyan szívből jött… Azt a jó Isten biztos többre tartja… Csak azt röstellem, hogy Koma hiánya miatt tiltakoztatok, de hogy Nyica kimaradt a szövegből az nem fájt nektek. Én szégyellem magam helyettetek… Úgy vigyáz rátok, úgy félt benneteket, annyira gondoskodik rólatok, hogy édesanyátok se tehetné jobban.

Némi gondolkodás után még hozzátette:

– Azt hiszem, amíg jobbat nem tudunk, elegendő lesz ennyi is: „Köszönjük, hogy ma is jutott nékünk étel, legyen rajta és rajtunk is áldásod! Őrizz meg minket szeretetben! Most pedig együnk végre, mert farkaséhes vagyok!

Nyica boldog volt attól, amit Mamó mondott. Ilyen szép szavakat még sosem ejtett róla, pedig addig se fukarkodott a dicséretével. Most ez még annál is jobban lelkesítette, mint hogy mindannyian jó étvággyal ették, amit elébük tett. Sóskakrém, újkrumpli és rántott tök volt az aznapi ebéd.

Mamó már nagyon nehezen viselte, hogy Janó napok óta szótlanságba süpped. Este ezért odabátorkodott hozzá, amikor azt látta, hogy munkátlanul gubbaszt a szerszámai mellett.

– Miért lógatod annyira az orrod?

– Nem lógatom – válaszolt Janó dacosan.

– Nem-e?! Hiszen csaknem rálépsz… Mi a baj?

– A házépítés – hangzott a válasz, amit hosszú percekig tartó csend követett.

Mamó nem sürgette a továbbiakat, tudta, hogy a csend sokszor segít, ha valaminek kimondására késztetik az embert. A fejben gomolygó gondolatok szavakká formálása ugyanis rendet teremt a belső kuszaságban.

Ehhez pedig idő kell, ezért nem törte meg a csendet. Inkább leült Janó lábához egy nagyobb fatuskóra.

– Tudod, azt hittem, hogy könnyebb dolog lesz ez, de még el sem kezdtem, máris kudarcot vallottam.

Mamó bátorítólag bólogatott, mintha értené, s ez végleg megnyitotta a szavak zsilipjét.

– Mindenféle faházhoz értek. Boronafalút, rönkből rakottat és gerendaházat is tudok építeni. Ez az itteni kunyhó is milyen jól sikerült, ugye? Most azonban nem faház kell, hanem olyan, mint a faluban szokásos. Sebaj! – gondoltam magamban, hiszen én nemcsak a famunkákat tanultam el tőletek beásoktól. Az én szülőtörzsemben sármunkákkal is foglalkoztak a cigányok. Vályogfalat építettek jó sárga agyagból, s a beletaposott szalmatörekből. A nagybátyám téglaformát vetett belőlük, s a napon kiszárította mindet. Ezekből az egyforma darabokból emelt aztán falakat, egymáshoz tapasztva őket. A parasztok is rendeltek tőle ilyen vályogtéglákat. A többiek meg, ahogy ti is, nagy gombócokat („papusát") formáltak földből, sárból ezzel a sárga agyaggal keverve. Azokat a papusákat tették egymásra és verték a falakat jelző karók közé. Nem könnyű munka, de ha belebuzdul az ember, meg van segítsége is, gyorsan halad. Én meg már vagy egy hete keresgélek a környéken, kérdezem azokat, akik egyáltalán szóba állnak velem… Egyre világosabb, hogy ezen a vidéken nemhogy ez a jóféle sárga, de még csak vörös vagy fekete agyag sincs. Még csak nem is hallottak róla. Végigjártam a patak mentét, ástam itt, ástam ott, de sehol semmi.

Néztem, hogy miből épült az összedőlt ház. Alig maradt valami a falakból, de annyi látszik, hogy az valamiféle vályog volt. Hogy az öreg Sárközi honnan hordatta oda, nem tudom. A földje körül sincs nyoma agyagnak. Földbevájt kunyhót, putrit meg csak nem építhetek szégyenszemre… Kérdeztem a szomszédokat is. Mindnek csaknem összedől a háza. Fonott falaik vannak, kívül-belül sárral vastagon fölverve, kiszárítva. Itt mállik, ott pereg a házoldal… Baliék háza, de még a magtáruk is igazi cseréptéglából épült. Még az apja hozatta nagyon messziről annak idején, de a ház nagy részét még a nagyapja rakatta. Azt mondta, hogy valaha gazdagabbak voltak. Még a mostaninál is jóval tehetősebbek. A öregapja ugyanis nagybirtokos volt, csak elkártyázta a vagyona javát. A tégla számunkra megfizethetetlen, és még a szállítás is megdrágítaná… A bíró – azt mondta Bali – kőházban él. Úgy kell elképzelni, hogy a hegyekből odahordott köveket addig faragták, amíg már pontosan illeszkedtek egymáshoz. Úgy emeltek falakat belőle.

Errefelé kövek sincsenek… Úgy tűnik, hogy én is csak ilyen vesszőből font falat tudok sárral teletapicskolni, pedig tartósabbra, szebbre számítottam.

– És ezen búslakodsz ennyire? Víz van-e közelben, ahol építeni akarsz?

– Két bővizű kútja is van az öreg telkének. Elegendő a tapicskoláshoz, ha arra gondoltál.

– Nem. Én másra gondoltam… Azért mert kocsiponyva alatt, meg sátrak mélyén öregedtem meg, ne hidd, hogy nem láttam házépítést. Olyan kövesest, amit mondtál, olyat ugyan nem láttam, de az öregapám mesélt róla, mert egyszer lefogták őket és egy kastélyépítéshez terelték a csapatát. Több hónapig hordták a nehéz köveket, mire elengedték őket. Az én időmben csak a szegények fogadtak fel építéskor erre-arra bennünket. Legtöbbször tyúkólat, meg kemencét tapasztottunk. Tapasztottam magam is eleget. A letelepült cigányok közt láttam, hogy ahol nem putrit építettek, ők is ilyen sövényfalú házat csináltak. Nem sima pelyvás sárral, hanem agyagsárral vályogozták a fonatot. Úgy lett tartós… Az agyagtól. A sárga agyagtól különösen. Ahogy te is mondtad. A többi fajtát is láttam mindet, amit említettél. De láttam másfajta építést is. Akkor épp egy khelderás cigánytelep mellett táboroztunk. Az embereink segítettek nekik, hogy jó szívvel viseljenek el bennünket. Ott sem volt agyag. Nagyon széles falakkal dolgoztak. Úgy emlékszem rá, két felnőtt férfilábhossznyi szélességű lehetett. Hogy egyenletes legyen, hosszú mélyen földbe vert gerendákra

szögelt deszkákkal tartották két oldalról is a távolságot. Földet ástak ki nem messze az épülő háztól. Kisebb gödrökben azt dolgozták össze annyi vízzel, hogy szinte folyóssá vált. Adtak hozzá homokot, töreket, pelyvát, szalmát. Pont úgy taposták, keverték, mint az agyagot vagy agyagos földet szokás. Amikor már eléggé összeállt, s a nedvessége is megfogyatkozott, ezt a földet töltötték a deszkazsaluk közé. Azután fölülről döngölőfával püfölték igen erősen, hogy tökéletesen kitöltse a teret. A tetejére nádszálakat vagy összefont gyékényt tettek. Hagyták kiszáradni, összeállni. Addig egy másik falon dolgoztak. Amikor visszatértek, egy sorral feljebb szögelték a deszkákat, és egy újabb sort raktak. A végén pedig bepucolták és kimeszelték kívül belül. Hogy odabent hogy voltak a gerendák, hogy tartották a tetőt, azt nem tudom, de azt te úgy is ismered. Arra emlékszem még, hogy amikor minden oldal felért a tetőig, akkor vágtak a már kiszáradt falon ajtót-ablakot… Meg arra, hogy amíg tető nem került rá, takargatták, hogy el ne ázzon. Még ponyvákat is kértek tőlünk kölcsön.

– Ezt megpróbálhatnánk, Mamó. Homokba beleástam egészen közel a romokhoz. Víz van. Nádat tudunk aratni a felső folyásnál, de hogy menynyire lesz tartós agyag nélkül? Abban bizony kétségeim vannak.

Hosszan nézett maga elé, majd felpattant. Gerendáért és deszkákért rohant. Már messzire járt, amikor hirtelen visszafordult, s futva tette meg az utat visszafelé. Elkapta a rönkről nagy nehezen föltápászkodott Mamó derekát, s jobbról is, balról is megpuszilta. Szó nélkül visszafordult, s nyargalt máris a korábbi irányba.

– Na, azért mondom! – mondotta Mamó.

Janó nem vacsorált, nem is reggelizett. Kopácsolt, fűrészelt, már pitymallatkor talpon volt. Mire a többiek megébredtek, egy kisebb homokdomb állt a kunyhó mellett. Ötször is megfordult a talicskával. Nyica még rántottával sem tudta az asztalhoz, a többiek mellé csábítani. Meg is bántódott valamelyest, hiszen ez a mostani hagymás-paprikás ételcsoda a saját tyúkjaik alól elsőként szedett tojásokból készült. Hiába mondta azonban neki, Janó rá sem hederített. Nyica ennek ellenére gondosan félretette a Janónak szánt adagot, ám mivel a gyerekek kértek még és Mamó is látványos élvezettel nyammogta el, ami a tányérjára került, szétosztotta közöttük a maga adagját, meg Janóét is felerészt. Titkon, hogy a többiek ne lássák, a másik felét Komának adta. A kutya öröme határtalannak tűnt. Még a szokásosnál is nyálasabbra nyalintotta Nyica kezét, arcát.

– Te legalább értékeled – állapította meg keserűen. Keserűn, de igaztalanul, hiszen voltak mások is, akik nagyra tartották, amit feltálalt, csak szüntelenül tele volt a szájuk.

Átköltözés

Amint az éj feketesége halványulni kezdett (még a hajnali szürkeségen innen) Janó útra kelt. Talicskájával, ásójával és lapátjával többször is keresztülvágott az erdőn, hogy homokot hozzon. Amikor az utolsó fordulóra indult, már mindenki fenn volt. Ígérte, hogy visszatértekor mindent részletesen megbeszél velük. Kifordította a kis homokdombra a talicska tartalmát, majd gyorsan indult is vissza a patak felső folyásához.

Koma rohant utána néhány lépést, majd visszafordult, néhányat rávakkantott a kapirgáló tyúkokra. Aztán megint őrült loholásba kezdett a már távolabb jutott Janóig, tőle meg még gyorsabban vissza a baromfikig. Mirkó megértette, hogy mehetnéke van, ez az állandó jószágfelügyelet igencsak unalmas lehet a számára, hiszen folyamatosan helyhez köti.

– Eredj csak, Koma! – mondta és kezével afféle hessegető mozdulatot tett. – Most én leszek a tyúkvigyázó.

Nem kellett kétszer mondania. A kutya hátsó két lába ott, a mellső kettő pedig szinte máris Janónál volt. Olyan port vert fel, hogy el is veszett benne.

Janó hálás volt a kíséretért. Amikor legelső alkalommal megállt letörölni gyöngyöző homlokát, hosszan simogatta Koma őkelmét.

– Nagyon sok a terhünk, és ennél is jóval több lesz, főleg rajtunk, felnőtteken – mondta, Komát is felnőttek számítván. – Mamó nagyon öreg. Bárki azt hinné (talán még te is), hogy nem tud segíteni az építkezésben. De, ha ezt gondolod, Komám, nagyot tévedsz. Jobb, ha tudod: máris nagyon nagyot segített. Nekem már kevés híján oda volt minden bizodalmam. Ő azonban mindent, amit csak látott egész életében, olyan bölcsen az eszében tart, hogy amikor baj van, mindig elő tud rántani onnan egy-egy jó megoldást. Most is, amit egy idegen cigány közösségben figyelt meg, az húz ki minket a csávából… Azért kell a homok is.

Az egész úton a kutyához beszélt. Megkönnyebbült, ahogy végre hangosan kimondta összes félelmét, gondját. Valóságos felüdülés volt, hogy végre szavakba öntötte valamennyi kavargó gondolatát. Még akkor is, ha az egyik elképzelés a másikkal tusakodott. Végül azonban csak azok maradtak életben, amik célszerűnek és megvalósíthatónak tűntek.

Janó most szépen, rendbe szedve újólag elmondta az építkezés terveit. Nagyon határozott volt. Ezt a hangulatváltozást megérezte a kutya is, amit örömteli vakkantásokkal és vidám farkcsóválásokkal jelzett.

– Látod, milyen sokat segítettél, te is? Ha nem kísérsz el, és nem hallgatsz meg ilyen figyelmesen, még most is magamban őrölném a kétségeimet.

Amikor a megpúpozott talicskát egyensúlyozta hazafelé, Janó időnként már fütyörészett is széles jókedvében.

– Pedig a neheze még csak most jön! – figyelmeztette magát.

A kunyhó előtt várta az egész család. Mamó már tudta, hogy nagyon megvidámodott. Flaré a lesőfán messziről észrevette ennek jeleit és jelentette is a többieknek. Mamó, amíg a gyerekek apjukhoz rohantak, észrevétlen magához hívta Komát, s valami jutalomfalattal kedveskedett neki.

– Hát megértetted, és meg is tetted, hősöm, amire kértelek?! Nagyon szeretlek – ölelte magához.

Nyica egy fakupányi hideg bodzavízzel kedveskedett Janónak, aki rövidesen ismertette a helyzetet. Magyarázni kezdte, mi vár rájuk a közeljövőben. Mint egy hadvezér, úgy sorolta a célokat, a részfeladatokat, s azt, hogy kitől, mire számít majd. Kezdte a sárga és fekete agyag hiányán, folytatta a Mamó által javasolt eljáráson, majd rátért arra, hogy miként jönnek a lépések egymás után.

– Másra nemigen számíthatunk csakis magunkra... Meg talán a Jóistenre is. A szorgosakat szereti az Isten. Nagyon hosszú és fárasztó hetek előtt állunk, de utána magunk is falusiak leszünk, szabadon gazdálkodhatunk a földön, még ha nem is a miénk, csupán a bérlői leszünk. És igazi házban fogunk élni… Mirkó és Flaré pajtásokra lelhet a többi gyerekben, s az iskolában megtanulhat mindent, amit ők is.

A következő napokat gyakorlással töltötték. Janó végül a többszöri kísérlettel megtalálta a legmegfelelőbb föld-víz-homok összetételt. A töreket, pelyvát, szalmát, a gyerekek taposták a vizes földbe a frissen kiásott keverőgödörben. A zsalukat a próbafalakhoz Janó ácsolta össze. Többféle döngölőt is készített, míg ki nem derült, melyik a leginkább kézhez álló. Nyica is kipróbálta a döngölést. Nagyon erőlködött, de nem hagyta lebeszélni magát. Janó persze azonnal látta, hogy az a szerszám, amit magának készített, a lánynak nem lesz megfelelő. Ezért aztán a számára is összeütött néhány olyan változatot, ami könnyebb volt, mint amivel ő dolgozott.

Amíg a próbafalak egyes szintjeinek száradását várták, Nyica elment gyékényt vágni a lenti patakparthoz. Janó a szerszámaival elvonult Bötönyére, hogy azt a viskót összeüsse, amiben házuk elkészültéig az éjszakákat töltik majd.

A gyerekekre az övénél jóval nehezebb feladat várt. Szélnek kellett ereszteniük Zsikét, a sebeiből már rég teljesen felgyógyult őzikét. Igencsak szomorkodtak, amikor ez nyilvánvalóvá lett.

– Muszáj elengednünk? Nem jöhetne velünk? – faggatták kérlelésnek hallatszó kérdésekkel Mamót.

– Neki ez az otthona, ez az erdő. Otthontalan rabbá tennénk, ha magunkkal hurcolnánk, noha szabadnak született. Segítettünk rajta, mert nélkülünk sebesülten elpusztult volna. Ha rabbá tennénk, csakúgy elpusztulna. A reménytelen visszavágyásba, sóvárgásba pusztulna bele.

– De ki fogja úgy szeretni, mint mi? És ki eteti majd olyan gondosan?

– A többi őzet vajon ki eteti? – kérdezett vissza Mamó. – Higgyétek el, sosem lehet szabad az, aki elveszi a mások szabadságát! – tette még hozzá.

– De nálunk is lehetne otthona. Sokkal több helye lehetne, mint most itt van.

– Mindenkinek mást jelent az otthon. Kinek egy erdő, kinek egy ház, kinek egy tájék, kinek egy közösség. Emlékezzetek csak, amíg a kompániával jártunk, ezerfelé megfordultunk! Otthonunkat nem egy földdarab, nem egy ház jelentette, hanem az, hogy a mieink vesznek körül bennünket, hogy együtt vagyunk… Hogy, már amennyire, de biztonságban lehetünk. Akinek háza van, pusztán egy otthona van – mondtuk kivagyian. Nekünk, házatlanoknak bezzeg akár száz otthonunk is van. Pedig nekünk is csak egy volt. Egymás közelsége…

De gondoljatok csak vissza szegény árva Nyicánkra! Őt, amíg a kompániánkkal volt, csupa bántás, megaláztatás érte. Szerintetek otthon érezte magát? Hát persze, hogy nem! Apátok megszánta és engedett neki. Az, hogy vele jöhetett, az tette őt szabaddá. És bár a ti bámulatosan okos apátok ezt sehogy sem akarja megérteni, Nyicának már mindig is az a putri vagy palota, fakunyhó vagy kőház, árokpart vagy barlang lesz az az otthona, ahol az „ő Janójával" élhet… És persze veletek, amíg együtt lesztek.

Nekem nagyon fog hiányozni ez az erdei élet. Ha hiszitek, ha nem, nekem is ez volt az első hely az életemben, ahol valóban szabadnak éreztem magam. Szabadnak, mert nem kellett félnem attól, milyen veszélyekkel köszönt rám az éjszaka és a másnap. Milyen éhség facsarintja majd a gyomromat, hányan törnek majd az életemre? – ezek a félelmek itt mind elsimultak. Nektek viszont szerencsére már nem csak ezt a kevéskét fogja jelenteni a szabadság…

Hátulról hirtelen két kar ölelte át. Olyan forrón szorította, amennyire csak lehet. Nem vette észre, hogy egy idő óta a vállánál állva Nyica is hallja, amit mond.

Hosszan és zavartan csóválta a fejét.

– Hová nem jutottunk egy őzikétől?! Csak locsogok összevissza, mint egy öregasszony.

Zsikétől azért többet vártak. Amikor kinyitották a rekesztékét, előbb gyanúsan nézegette a szeme elől eltűnt deszkákat, majd óvatosan odaoldalgott a széles nyílásig. Mirkó és Flaré búcsúzkodni akart, hosszas simogatásra készültek, a háládatlan őzgida azonban kisiklott a kezeik közül. Őrült iramban, nagy szökellésekkel érte el a tisztás szélét, hogy mielébb és végérvényesen eltűnjön az évszázados lombkoronák alatt.

– Még csak vissza se nézett – méltatlankodott Flaré, és szégyen, nem szégyen, hangos zokogásba kezdett. Nyica pont ekkor érkezett.

– Itt a finom mézes lepény! Aki nem sír, ingyen kapja.

Mirkó már le is vette a tányérról az elsőt. Harapott is volna már belé.

– Én nem sírok! – mondta, pedig neki sem sok kellett ahhoz, hogy elpityeredjen, igencsak görbült már a szája.

Nyica azonban nem hagyta, hogy szájához vigye a lepényt, megfogta a karját.

– Nézd csak, Mamó sem sírt – mutatott a hintaszékében merengő Mamóra. – Úgy illik és úgy is érdemli, hogy elsőnek ő kapjon belőle. Vidd oda szépen!

Amire visszaért, már Flaré sem itatta az egereket. Nagy falatokat harapott a finom süteményből. Mirkó levette az utolsó lepényt, és rácsodálkozott.

– De hisz neked nem is maradt, Nyica!

– Én majd apukáddal eszem, ha megjött. Persze csak ha nem ríkat meg. Mert, aki sír annak nem jár…

Harmadnapra Janó közölte, hogy elkészült a bötönyei szállással, s két nap múlva véglegesen elhagyják az erdei lakhelyet. A következő napon hajnaltól késő estig többször is megfordult a tisztás és a faluvég között. Vitte mindazt, amire azonnal szükségük lehet. A ráérős dolgokat úgy gondolta, majd amikor áll már a ház, akkor szállítja át. A második fordulótól az utolsóig Nyica is kísérte. Általvetőkben, hátizsákokban vitte ő is a könnyebb dolgokat. Mamó szomorúan nézte, amint Janó az ő súlyos hintaszékét, kötelekkel a hátára csomóztatta, hogy két keze – amivel a talicska szarvát fogta – szabadon maradhasson. Hiába tiltakozott, hogy meglesz ő anélkül is, Janó nem engedett a lebeszélésnek.

– Talán nem is éreznéd otthon magadat nélküle… Mert Mamó – fordult a gyerekekhez, miközben az öregasszonyra csippentett a szemével – ott van otthon, ahol a hintaszéke lakik. No meg az, aki a hintaszékét készítette.

Mamó a kacsintásból és a szófűzéstől is megértette, hogy valamelyik gyerek beszámolt minapi füstölgéséről. Cseppet se bánta azonban, hisz szemből szembe, még ha mindig más szavakkal is, egyre ugyanazt mondta Janónak. Összetehetné a kezét, hogy a jó Isten ezt a csupa szív teremtést őmellé sodorta.

Ő is készülődött. Összeszedte gyógykencéit, teafüveit és szárítmányait. Ezek nem nehezek. Janó két fogófület csavarozott a kutyaházra, azt a gyerekek fogják átvinni, amikor együtt átvonulnak. A kakaska és a tyúkok kasai is a végső indulásra maradtak hátra. Janó nem merte volna egyedül hagyni őket az új helyen. Ki tudja milyen éjszakai támadónak lettek volna kitéve, hiszen Koma nem lett volna velük, hogy megvédje őket.

Aztán elkövetkezett a nagy nap. Átkeltek az erdőn. Ez nem is volt annyira egyszerű, hiszen Mamó tempójához igazodtak. Egyfelől egy botra, másfelől Nyicára támaszkodva lépegetett előre. Hamar és nagyon kifáradt. Többször le kellett ülnie egy-egy farönkre, amiről pár perc múlva alig lehetett felhúzni. Szegény egyre szégyenkezett, hogy így lelassítja a többieket.

– Hagyjatok itt! – kérlelte őket. – Nem fog hiányozni nektek egy cigány öregasszony.

Janó méregbe gurult, és beolvasott neki.

– Hogy mondhatsz ilyet? – kérte számon. – Ez egy szörnyű sértés mindannyiunkra – mondta, és tovább záporoztatta indulatos szavait.

Életében nem beszélt még Mamóval senki ilyen keményen. Fejére szórta, hogy attól még, hogy öreg és cigány, a fütyülős fülemülének se hiányozna. Ő azonban nem egy öreg cigányasszony, ha nem mindannyiuk Mamója. A legbölcsebb cigány nő, sőt mi több: a legbölcsebb ember, aki valaha is a látókörébe került. Aki Mirkó és a lányok nagyanyja attól függetlenül, hogy nincs közöttük vérségi kapcsolat. Mert ami van köztük, az tán még több is ennél. Akit ő, Janó az anyjaként szeretett, és szeretne tovább. Akinek a tanácsai nélkül már régen felkopott volna az álluk. És akkor pont ő veszi a bátorságot, hogy visszautasítsa ezt a szeretetet?! Hogy kijelentse, ne tekintsék őt se nagyanyónak, se anyának?!

Mamó tiltakozni akart, de Janó levegővételnyi szünetet se tartva gyorsan folytatta.

– Mert, aki azt gondolja, hogy majd jól ott hagyjuk az erdő közepében, hogy mielőbb fedél alá jussunk, az pont ezt a kapcsolatot tagadja meg. Nem tekinti magát sem anyámnak, sem a többiek nagyanyjának. Nem tetszik neki, hogy a családunk része, sőt oszlopa! Képes megtagadni minket! …Még az a szerencse, hogy idegennel sem tesz ilyet az ember, különben tényleg itt hagynálak… No, húzzátok föl, menjünk csak tovább!

Mamó nem is tudta hová legyen szégyenében, miközben a leteremtés mondatról mondatra olyan volt, mintha hájjal kenegetnék a lelkét. Hát ennyire és így szereti Janó? De hiszen ő is így érez irántuk. Miután feltápászkodott és tovább indult, két belülről füstölgő nő kapaszkodott egymásba. Hogy Mamó lelkét mi járta át, és mi simította körül, azt már elbeszéltük.

Nyicában viszont szintén szégyenkezés ébredt. Akárhogy mérlegelte, igazságtalannak érezte Janót. Nem is abban, amit mondott, mert abban jócskán volt igazság, hanem a hangneme volt bántóan igaztalan. Ahogyan rápirított szegény öregasszonyra. Ami fájdalomként visszasajgott benne az az ő személyét érintő elszólás volt. „Mirkó és a lányok" – így mondta Janó.

– „Mirkó és a lányok"! Engem is csak egy nagyobbacska lánynak tart tehát – gondolta magában. – Bármi történt köztünk, még mindig nem tekint nőnek, csak egy lánynak. Mi vagyok én neki? Csak egy nagyra nőtt Flaré?

Mamó azt vette észre, hogy egy idő után kevésbé fáradt, új erőre kapott, nem is kívánkozott lelülni többé. A menet továbbra is az ő tempójához igazodott. Nyica, akit láthatóan szinte szétvetett a harag, a korábbinál sokkal nagyobb erőt mozgósított a karja tartására. Amikor az öregasszony ezeket észlelve végiggondolta a dolgot, kópésan elmosolyodott, és nagy vidáman előreszólt.

– Én is szeretlek, Janó!

A szavak címzettje hátrafordult, s fülig érő szájjal mosolygott vissza, s jókorát kacsintott Mamó felé.

Mamó ezután Nyicához szólt. Halkan, de határozottan kijelentette:

– Szeretlek, *lányom*! – mondta, nyomatékosan hangsúlyozva a „lányom" szót.

Nagy öröm volt, hogy még napdelelés előtt Bötönyére értek. Mamó ekkor látta először a néhai Sárközi földjét és a semmit érő házromot. Kisgyermekmód lelkendezett. Hinni sem akarta, hogy ez falu legszegényebb környékén, az alvégen fekvő terület egykor egy cigányemberé volt. Méghozzá egy olyané, akit a szomszédjai – ha nem is szerettek –, becsültek és elfogadtak. Janó ünnepélyesen elbeszélte azt a csekélységet, amit megtudott az öregről. Kijelentette, hogy amint felépül a ház, kimennek együtt a temetőbe, megkeresik a sírját és gondozni fogják, mert tartoznak neki ennyivel. Különben is, hadd lássa a falu, hogy egy cigány halott emléke is áldott.

Amikor azt látta, hogy Nyicán kívül mindenki örül, odament hozzá, s megkérdezte rosszkedvének okát. Nyica válasz helyett szemrehányó kérdéssel felelt.

– Miért kellett ilyen gorombának lenned?

– Mamóval vagy veled?

– Hát persze, hogy Mamóval! Vagy úgy gondolod, engem is megbántottál? Ugyan mivel?

– Tudván tudom, hogy megbántottalak. Mivel? Hát, hogy a gyerekeim közé soroltalak. Mamó idővel rájött, hogy miért engedtem meg magamnak azt a kemény hangot. Amikor rájött, akkor szólt előre, hogy ő is szeret engem. Ugye, emlékszel rá? Nem tűnt föl, hogy a rápirítás után egyszer sem kellett leülnie, és nem is szenvedett annyira a járástól, mint előtte? Ehhez csak az kellett, hogy felmérgeljem. Amikor dühös az ember mindig nagyobb erőt tud mozgósítani. Ne kérdezd, hogy miért? Nem tudom, de így van. Te is szörnyen dühödt lettél attól, amit mondtam. Ne tagadd! Így volt. Láttam. Sokat kellett gondolkodnom mivel paprikázhatlak fel, de sikerült. Dühödten nyilván erősebb támasza lettél Mamónak. Ez is kellett ahhoz, hogy könnyebben haladjon. Estére sem értünk volna ide, ha továbbra is úgy elhagyja magát. Továbbra is tartom magam ahhoz, amit ígértem. Ha a mostanira következő karácsonyon sem nő be még a fejed lágya, és még mindig egy apád-korabeli férfi felesége akarsz lenni – akkor inkább legyek én, mint más öreg. Bocsáss meg a haragkeltés miatt, de tényleg szükség volt rá.

Később Mamó is odalépett Janóhoz.

– Köszönöm, fiam. Jó lecke volt… Ezt a trükköt ugye, katonáéknál tanultad?

– Hát persze, *anyám*. Az őrmester sem oktalanul ordibál a bakákkal. Ha van esze, csakis ugyanezért teszi.

Juraj Dolnozemský köszöntése

Kettős születésnap apropóján

Inget és abroszt sző,
házat épít anyanyelve „drága szavaiból"

A közelmúltban születésnapját ünneplő *Antal* György – Juraj Antal *Dolnozemský* már az ötvenes évei elején, költői pályafutása kezdetén is gyakran nevezte magát verseiben *šedivák*nak, deres hajú, tisztes korú férfinak. Olyan azonban, aki az idős korhoz kötődő sztereotípiákkal dacolva, ifjúi hévvel veti bele magát különböző értékteremtő tevékenységekbe még ma is: jelképszerűen átveszi a dédmamák illetékességébe tartozó szövés és fonás műveletét, a dédapáktól pedig a házépítés feladatát. Ezzel a tettel érzékelteti, hogy vállalja a közvetítő szerepet múlt és jelen között. Inget és abroszt sző, házat épít anyanyelve „drága szavaiból", hogy aztán meghívja földijeit a szavakból szőtt abrosszal letakart asztalhoz. Arra kéri őket, hogy az elődök által létrehozott szellemi táplálékot kínáló ebédhez öltsék fel az általa készített tiszta fehér inget. Ennek a különleges, testhez simuló ruhadarabnak a felvétele, viselése a vendégek részéről azt sugallná a vendéglátó felé, hogy szimbolikusan elfogadják tőle a szellemi táplálékot, azaz a költő szándékaival azonosulva, ápolni fogják anyanyelvüket, újra gondolják, és mai világunkhoz igazítják a szlovák hagyományokat. Dolnozemský első önálló kötetének *Večerný dážď* / *Esti zápor* (1988) megjelenésétől eddig nyolc könyve jelent meg, a legutóbbi 2022-ben jelent meg a kilencvennegyedik születésnapja alkalmából.

Juraj Dolnozemský

Zďaleka

Zďaleka prišiel som,
prebrodiac vŕšky, jamy.
Dobitý, doráňaný.

Až zo dňa prišiel som
(ako sa to dnes vraví),
cez neprajnosti, klamy.

Studené závisti,
ako jesenné dažde,
oči mi zašľahli.

Len moje nádeje,
jak vetry vlažnej jari,
zelené listy mali.

Gulôčky drobných perál
po čele leskli sa mi,
tvárou mi stekal znoj.

Po blate, po ľade,
nikdy nie narovnaný,
niesol som osud svoj.

Költészete geokulturális témakörei

Antal György – Juraj Dolnozemský életét és költészetét jelentősen határozzák meg térségünk geokulturális (földrajzi, történelmi, kulturális, nyelvi, nemzetiség-politikai stb.) viszonyai s a belőlük fakadó geokulturális ihletésű témák. Ilyenek a múltba merülés, a kisebbségi létből fakadó történelmi sérelmek; a magyarországi szlovákság asszimilációja, nyelvvesztése; a szlovák közösség széthullásának réme; az őshazából történt elvándorlás; a dél-alföldi letelepedés; a parasztember örökös harca a természeti erőkkel. A felsoroltakból látszik, hogy költészetében a múltat és a hozzá kötődő személyes ismereteit, tapasztalatait, kötelezettségeit és élményeit tematizálja. „*Mi szívesen nézünk vissza*" – jelenti ki, s ezzel vállalja, hogy önmagát is a múlt részének tekinti.

Kettős születésnap

A múlt a témakörébe sorolható a *Zďaleka* / Messziről című vers is, amely véleményem szerint egyik legjelentősebb alkotása, melyen keresztül nyomon követhetjük költészetének egyedi vonásait. Választásomat szülőhelye, Tótkomlós szlovákok által való újratelepítésének közelgő évfordulója és a költő ez év végi 95. születésnapja is motiválta. Bár a két – személyes és közösségi – jubileum időben távol esik egymástól, gondolatilag, érzelmileg szorosan összekapcsolódik, hiszen a bemutatandó vers éppen a letelepedés képzeletbeli mozzanatát vázolja fel. A kettős születésnap összefonódásának indokoltságát támasztja alá a letelepedés időpontja is, ami éppen György napra, költőnk névnapjára, április 24-re esik. Ezen a napon gazdag kulturális programmal és

gasztronómiai különlegességekkel emlékeznek meg a helyiek minden évben arról a nyolcvan családról, mely 1746-ban ezen a napon érkezett meg az akkor lakatlan Komlós pusztára, hogy új életet kezdjen. A tavalyi évben ezen a napon köszöntötték „Gyurka bácsit" is a legújabb, szlovák és magyar nyelvű verseiből összeállított kötettel.

Az őshaza szertefoszló képe

Az egyszavas „Messziről" (bizonytalan helyre utaló határozószó) cím mintha választ adna a „Honnan?" kérdőszóra. Egy pontosan nem körülhatárolt térséget sejtet, ahonnan valaki valamilyen célból elindul valahová. A homályos kiindulási pont arról árulkodik, hogy maga a lírai szubjektum sem rendelkezik róla hiteles ismeretekkel és tapasztalatokkal. Ezért jelöl meg csupán egy a képzeletében élő helyszínt, melyet már az első versszakban némileg pontosít, amikor is az adott táj két legjellegzetesebb domborzati sajátosságát említi: magasság (hegy), mélység (völgy), mellyel segíti az olvasót az értelmezésben. A térbeli információk azt sugallják, hogy a cím a tótkomlósi szlovákság egykori származási helyét, őshazáját (a mai Szlovákia északi területeit) jelöli. Innen rajzottak ki a jobb megélhetés és a vallásszabadság reményében a XVIII-XIX. század folyamán az egykori szlovák telepesek. Az őshaza egyre halványuló képe (motívuma) a szélesebb alföldi szlovák irodalomban (magyarországi, romániai, szerbiai szlovák irodalom) is tetten érhető. A kései utódok tudatában azonban már csak a két legjellemzőbb táji ismertetőjegy, a magasság és mélység őrződött meg. Dolnozemský is ezt a két igazodási pontot emeli ki, amikor a hegyvidéki táj tagoltságát föntről lefelé megmintázva két ellentétes mozgásirányt: indulást és érkezést, valamint két különböző, hegyvidéki és síkségi tájat érzékeltet a sorok között.

A fekete föld vonzásában

A költő líraian felvázolja a képzeletében élő származási helyről az Alföld délkeleti sarkába vezető viszontagságos utat, melyet elődei végigjártak. Az út a tájszemiotika értelmében végtelen egyenesként jelenik meg, mely folytonosan változik a rajta áthaladó nemzedékek nyomán. A vándorok közül az egyik éppen a lírai szubjektum, mely ugyan nem lehet azonos az egykori úton levőkkel, gondolatban viszont azonosul velük és átvállalja tőlük a megerőltető út összes terhét. A lírai énnel összefonódó életrajzi én e gesztus tükrében szenvedő – önfeláldozó típusnak tekintendő, akit elképzelt útja során két különböző halmazállapotú természeti akadály: a sár és a jég korlátozza a haladásban. Mindkettő veszélyes: a jégen elcsúszhat, a sárba beleragadhat a láb. A jég az utat kísérő áldatlan körülményekre utal, ugyanakkor a rideg emberi kapcsolatok miatt érzett szorongásokra is. A sár költészetének meghatározó motívuma, már az új otthon természeti körülményeire utal, melynek jelentéshálójában felismerhető két ellentétes tartalom: egyrészt utal a legendásan jó minőségű fekete termőföldre, másrészt komoly akadályt jelent annak megmunkálásában és egyáltalán a szabad mozgásban. A sár, mint átmeneti halmazállapotú (száraz / nedves) anyag a föld és az esővíz elegye. Amennyiben az eső- vagy a talajvíz éppen a termékeny, kötött állományú délalföldi földdel keveredik, olyan sűrű sár keletkezik, amely ráragad a lábbelire, megnehezíti, sőt akár meg is akadályozza a szabad a mozgást. A lírai én útja során eljut ahhoz a felismeréshez, hogy élete során folyamatosan meg kell küzdenie – szociális helyzete (*legalulról jöttem én*), a természet által képzett buktatók (*Hegyet-völgyet gázoltam*; *sár-jeges úton háttal / hajlottan, nem túl bátran*), a társadalom *alulról jött* emberekkel szembeni negatív hozzáállása (*Bántó hazugságok közt*; *A dermesztő irigység*), s nem utolsósorban saját fizikai határai (*elcsigázva*, *sebzetten*; *Izzadt*

Juraj Dolnozemský

Messziről

Hegyet-völgyet gázoltam,
elcsigázva, sebzetten
jó messziről érkeztem.

Bántó hazugságok közt
legalulról jöttem én…
– nem éppen egy költemény.

A dermesztő irigység
vadul szememnek eső,
őszies hideg eső.

Reményeim a langyos
tavaszi szellők voltak,
zöld hajtásokat hoztak.

Izzadt arcomon apró,
homlokomon is folyó,
fénylő, gyöngyöző golyók.

Elviseltem sorsomat,
sár-jeges úton háttal
hajlottan, nem túl bátran.

Fuhl Imre fordítása

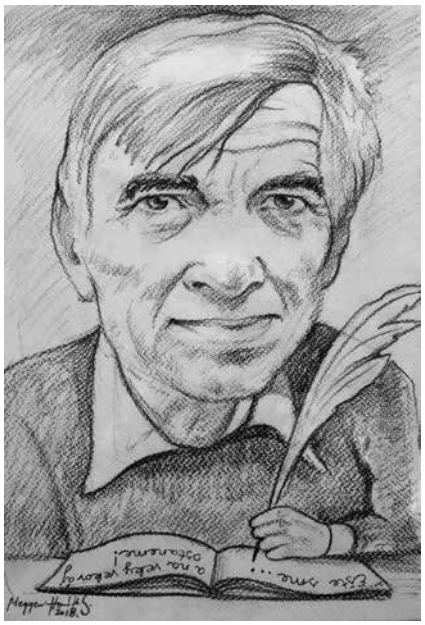

Megyeri Horváth Gábor festőművész rajza Juraj Dolnozemskýről

arcomon apró / homlokomról is folyó / fénylő, gyöngyöző golyók) – az eléje tornyosuló akadályokkal. A vándor a kimerítő utat követően megérkezik az alföldi rónaságra és fokozatosan alkalmazkodik az ottani körülményekhez.

Élet az új környezetben

Költőnk érzelmileg szorosan kötődik szűkebb környezetéhez a délalföldi, szlovákok által is lakott térséghez és annak kultúrtörténeti hagyományaihoz. A síkségi tájhoz való ragaszkodását költői álneve – Dolnozemský – (Alföldi) is érzékelteti. Identikus önmagával abban az értelemben is, hogy egész életében hűséges maradt az elődei által létrehozott szellemi és tárgyi örökséghez. A síksághoz a földműves nézőpontjából közelít. Míg a *Messziről* című versben az út konkrét célja homályban marad, addig *Komlós* című költeményében már megfogalmazódik a letelepedés és a fekete föld termőre fordításának terve: „*Szívükben hozták a szilárd hitet, / hogy a fekete föld majd nekik terem.*" A mai utód, a földművelő költői én sorsközösséget vállal velük, mikor maga is azonosul céljaikkal: „*Ez a föld reményt ad nekem is.*" (*Sám* / Egyedül). Ezzel a gesztussal hozzájuk sorolja magát és nemcsak megvalósítója lesz elképzeléseiknek, hanem egyben őrzője és továbbvivője az ősök üzenetének.

Juraj Dolnozemský Bárkányi Valkán Zoltán íróval és Papucsek Gregor költővel

Köztes térben

Reményeink című versében tematizálja a vetést, mint jellegzetes, mára már szakralizálódott munkafolyamatot: „*Ha a magot elveted, / a földben a búza megterem. / Hidd el, bízz benne, / lesz elég kenyér az új esztendőben*!". A búza és a kenyér motívum megerősíti benne a földműves hitét a föld éltető erejében. A föld – síkság Juraj Dolnozemský képzeletében elsősorban a gyermekeiről gondoskodó, őket tápláló földanya szerepében jelenik meg. A következő versrészlet is szemlélteti ezt, ugyanakkor a síkvidék, mint a bőség szimbóluma, igyekezete ellenére sem képes megfelelni a költői én teljesség iránti vágyának: „*Végtelennek látszó / áhított szülőföldem, / mert a síkság az én világom! / Kifogyhatatlan a gazdagságod, / Én mégis üres kézzel bolyongok.*" (*Ten ohník v nás* /Az a lángocska bennünk).

A lírai szubjektum valamiféle bizonytalanságból eredő meghatározhatatlan hiányt érzékel, miközben génjeiben hordozza az elődök nemzedékeinek lelki sérüléseit, megrázkódtatásait. Magányosan vergődik az őshaza és az új peremén lévő köztes térben. A vándor helyzetébe illeszkedve „bolyong" a végeláthatatlan rónaságon abban a reményben, hogy lelke valahol, valamikor nyugalomra lel. Ebben az összefüggésben a síkság, mely közel háromszáz éve tanúja a falualapítók és utódaik életének, a költő számára kiindulópontot, ösztönözést és reményt jelent önmaga keresésében. A lírai én kisebbségi létből fakadó ellentmondásos érzelmei a szülőföldje iránt – véleményem szerint – természetes érzés, mely a költő geokulturális beágyazottságából, a köztesség megélésének élményéből fakad.

Maruzsné Sebó Katalin

Német és szerb kötettel gyarapodott a nemzetiségi néprajzi sorozat

A Magyar Néprajzi Társaság 1975-től jelenteti meg ***„A magyarországi nemzetiségek néprajza"*** *kiadványsorozatot. Az Európában egyedülálló könyvfolyam darabjai döntően a hazai nemzetiségeink nyelvén, kisebb részben két nyelven vagy magyarul jelennek meg, az egyes köteteket nemzetiségi szakemberek szerkesztik. A legnagyobb múltra a német és a szlovák alsorozat tekinthet vissza. Az alábbiakban a két közelmúltban közzétett kötetet mutatjuk be.*

A *Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen* / *A magyarországi németek néprajza* alsorozat 35. kötetét a hagyományoknak megfelelően *prof. em. dr. Manherz* Károly szerkesztette. Társkiadóként a Magyar Néprajzi Társasághoz az ELTE BTK Germanisztikai Intézete csatlakozott. A kötet négy nagy ívű tanulmányt tartalmaz. Közülük három a tárgyi és szellemi néprajz területét képviseli, egy pedig történelmi témájú.

Holczinger Szandra a bakonyszűcsi németek nyelvjárásában született népdalokat és gyermekjátékokat vizsgálta. A kiterjedt kutatás eredményeit terjedelmes tanulmányban tárja elénk, egyfelől a népdalokra, másfelől a gyermekjátékokra összpontosítva. Kiemelve azok tisztaságát, egyszerű és sokoldalú művészi kifejezőerejét az emberi élet és társadalom megjelenítésére vonatkozóan. A népdalok és népi szövegek az egész közösség érzéseit, szenvedélyeit, magatartását, gondolatait és értékítéletét juttatják kifejezésre. A magyarországi német népköltészetben az egyén és a közösség szétválaszthatatlan. Külön értéke a leírásnak, hogy a felgyűjtött szövegeket szűcsi nyelvjárásban közli.

Helga *Blandl* a lánycsóki németek népviseletével és népi kultúrájával foglalkozott. A dolgozat a község hétköznapi és ünnepi viseleteit mutatja be a nők, a férfiak és a gyermekek körében, a ruhadarabok nyelvjárási elnevezéseit is közreadva. A tanulmány kitér az egyházi alkalmak – elsőáldozás, bérmálkozás, esküvő – népviseletre gyakorolt hatására, a viseleti darabok tárolására, ápolására is. A népi kultúra elemeit taglaló második rész az ünnepnapoktól a mezőgazdasági hagyományokon és az emberélet fontos eseményein át (esküvő, gyermekek születése) eljut a vallásosság megnyilvánulásáig (imádságok, énekek). Szó esik a babonákról, népi hiedelmekről, szólásokról, altatódalokról, gyermekjátékokról és gúnyolókról. A gyűjtött szövegek Hochdeutschban/irodalmi német nyelven és Mundartban/dialektusban egyaránt olvashatók. A népi kultúráról szóló áttekintés döntően a két világháború közötti időszakra összpontosít, megszólaltatva a még hiteles információkkal rendelkező adatközlőket.

Strohmayer Szilvia úttörő kutatómunkája a dél-dunántúli németség ruhásládáinak tárgykörére irányult. A XIX-XX. században használatos bútordarabokban ruhákat, ágyneműt, konyhai kendőket és még feldolgozásra váró ruhaanyagokat tároltak. A szerző adatokat közöl a ruhásládák funkciójáról, méretéről, motívumairól, tartalmáról és készítőikről is. A „*Ha a ruhásládák mesélni tudnának*" alcím alatt kitekintést olvashatunk a magyarországi németek múltjára és sorsára. A tanulmány összesen harmincnégy, magánházakban és magángyűjteményben fellelhető bútordarabot mutat be. Mivel a témában korlátozott a

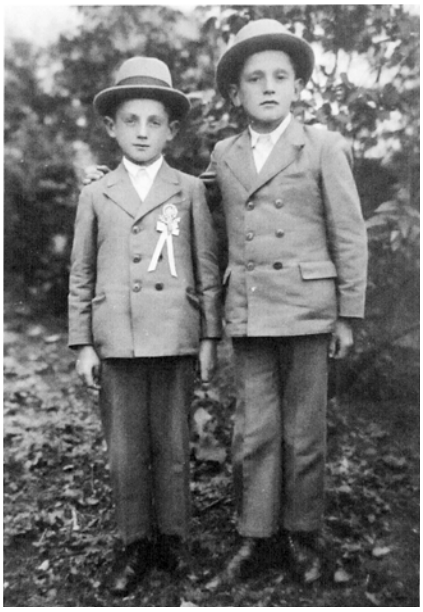

Lánycsóki elsőáldozó testvérpár az 1930-as évekből

Mindkét kötet megjelenését Magyarország Kormánya támogatta a Miniszterelnökség Egyházi és Nemzetiségi Ügyekért Felelős Államtitkársága révén. A kiadványsorozat főszerkesztője dr. Székely András Bertalan.

rendelkezésre álló elsődleges irodalom, a szerző jelentős saját kutatómunkát végzett.

Dr. Orosz László történész az elszakított területek németajkú lakosságának viszonyát taglalja a magyar állam területi integritásához 1918/19-ben. Az I. világháborút lezáró rendezést a történeti Magyarországon lakó számos nép közül csak a magyarok és a németek élték meg hatalmas traumaként. A határok módosításával a németajkú lakosság is elveszítette lába alól a stabil talajt. Ne csak arra gondoljunk, hogy minden más nemzetiséghez képest ők éltek a leginkább harmóniában a magyarsággal; ezt egyébként az integrációjuk mértéke is mutatja. Ők voltak az egyedüliek, akiknek e tartós életközösség felbomlása nem is állt érdekükben. Míg a hazai nemzetiségek többsége 1918-ban az elkülönülési, elszakadási törekvések valóra válását látta elérkezni, addig a németség számára az ország feldarabolása komoly bizonytalansági tényezőt jelentett. Ha a magyarokon kívül még valakik, akkor ők igazán a történeti államkeret egyben tartásában voltak érdekeltek. A Veritas Történetkutató Intézet tudományos főmunkatársa tanulmányában sorra veszi az erdélyi szászok, a Romániához került bánsági svábok, a felvidéki cipszerek és a délvidéki németség viszonyulását az impériumváltáshoz.

A kötetet számos színes és fekete-fehér, dokumentumértékű fényképfelvétel, esetenként kották teszik különösen értékessé. A 228 oldalas kötet nyomdai munkálatait a CC Printing végezte. A címlapot Katarina *März* 1855-ből való ládájának képe díszíti.

Az *Етнографија Срба у Мађарској / A magyarországi szerbek néprajza* alsorozat 8. kötetét – ahogy az eddigieket is, *Rusz* Boriszláv szerkesztette, társszerkesztőként csatlakozott hozzá *Lásztity* Péró és *dr.* Mladena *Prelić*. A Magyar Néprajzi Társaság társkiadói pedig a Szerb Intézet és a Fővárosi Szerb Önkormányzat voltak. A szerzők között hazai és anyaországi szakemberek egyaránt szerepelnek. A könyv négy fő egységre tagolódik. Az első a Szokások, folklór és tárgyi kultúra címet viseli. Ebben hat nagyobb dolgozat kapott helyet.

Mándity Mária a dodola (esőkérés) szigetcsépi rítusáról írt. Az archaikus szokást az előző század ötvenes éveiig gyakorolták a helyi közösségben. Az adatokat a Szerb Tudományok és Művészeti Akadémia Balkanológiai Intézetének kutatócsoportja gyűjtötte 2001-2008 között Csépen. Az elemzés középpontjában a dodolának a kulturális emlékezetből – a rítusból – a kommunikatív emlékezetbe – a narrációba – való átmenete áll.

Biljana *Sikimić* a magyar-román határon élő, Maros menti szerbeket mutatja be. A kutató a ma Romániához tartozó Munáron és Tornyán vizsgálta a határ túloldalán élők s a battonyaiak egykori, illetve mai házassági, rokoni, baráti kapcsolatait. Az antropológiai-nyelvészeti elemzés a szűkebb-tágabb határ menti környezet rokonsági és vegyes házassági viszonyaival foglalkozik.

Rusz Borivoj tanulmányának témája a deszki és Maros menti mezőgazdaság a XIX-XX. század fordulóján. Az 1980-1990 közötti évtizedben a szerző *Brczán* Krisztoforral végzett terepmunkát Deszken, Battonyán és Magyarcsanádon, *Gyukin* Szvetlána és *Gyukinné Brczán* Szpomenka közreműködésével. Az adatközlők elmondása alapján ismerhetjük meg a mezőgazdasági munkaféléket és az azokhoz használt eszközöket, szerszámokat, járműveket.

Csupics György a százhalombattai szerb karácsonyi hagyományokat tekintette át. Az 1923-ban született *Csupics* Demeter visszaemlékezései és feljegyzései alapján, a leszármazottak dolgozták fel a hátra maradt szövegeket. A battai szerbek mára megváltozott két világháború közötti szokásrendjéről viszonylag kevés írásos forrás állt eddig rendelkezésre, ezért is fontos a megjelent dolgozat.

Eredics Gábor a pengetős hangszerek húrjainak megszólaltatási módjait kutatta térben és időben, főképp a különböző tamburafajtákon.

Érdekes összefüggéseket tárt fel magyar–délszláv zenei kölcsönhatásokról és a vonós cigányzenekari hangzásnak a tamburamuzsikálásra gyakorolt hatásáról is.

A kötet kiemelkedő dolgozata *Brczán Éváé*, aki az egykori deszki szerb aranyhímzésről s e hagyomány megújításáról írt. A tanulmány ráirányítja a figyelmet hazai gyűjteményekben található főkötők, ingek és ingujjak díszítésére. Az írás részletesen taglalja az aranyhímzés technikáját, kitérve a ruhadarab típusaira és viselési alkalmaira. A szerző maga is jelentős szerepet vállal e népművészeti forma újjáélesztésében, amelynek helyszíne a helyi hímzőkör és az iskola.

A második fejezetet – írásaik újraközlésével – elhunyt korábbi szerzőik emlékének szentelték a szerkesztők. Itt olvashatunk *Mándics* Mihály tollából a csávolyi bunyevácokról s állattartási szokásaikról, *Grin* Igor a Maros menti szerbek lírai és epikus hagyományait jellemezte, *Kiss* Mária pedig a Buda-környéki szerbek Iván-napi hagyományainak megismeréséhez járult hozzá.

Dr. Mándics Mihály szinte egész életét a Baja közeli Csávoly bunyevácsága történelme és néprajza tanulmányozásának szentelte, helytörténeti gyűjteményt is létrehozott. A posztumusz dolgozat számba veszi az állattartás eszközeit, valamint a bunyevácok fokozatos áttérését az állattartás mellett a földműveléssel kombinált kétféle tevékenységre. Szól a tanyasi életről, az 1964-ben általa kezdeményezett falumúzeumról, valamint a helyi délszlávok, magyarok és németek interetnikus kapcsolatáról, továbbá az identitásőrzés s az emlékezet összefüggéséről.

Grin Igor most közölt írása a debreceni egyetemen 2000-ben megvédett doktori munkájával is összefügg, ami a battonyai, magyarcsanádi, deszki, újszentiváni és szőregi szerbek körében gyűjtött népköltészeti alkotásokon alapul. A terepmunka elméleti összegzése jelzi az epikai hagyomány átalakulási folyamatát, valamint elénk tár több, énekelt folklór darabot.

Kiss Mária tanulmánya a Buda és Szentendre között élő szerbek Szent Iván-napi ünnepléséhez kapcsolódik. A nyári napforduló a karácsony mellett az ünnepi kalendárium legfontosabb pontja, amikor a szerbség – Európa más népeihez hasonlóan – tűzgyújtás után tüzet ugrik, különböző füvekkel, virágokkal, gyümölcsökkel mágikus cselekményeket hajt végre. A ritulálékhoz népi hiedelmek, szerelmi jóslások, énekek kötődnek. A mű 1971-es megírásakor már észlelni lehetett a társadalmi-gazdasági változások tükrében az azóta fokozódott hagyományváltozás és -elhagyás folyamatát. A kutató a szokásokat a soknemzetiségű környezet kontextusában értelmezi.

A következő tartalmi egység *Szerb néprajzi vonatkozású események és kiadványok* ismertetését tartalmazza. Szó esik ebben a Szerb Intézet lezajlott néprajzi pályázatáról, a „Kép és emlékezet" projektről; „A magyarországi szerbek néprajza" 7. kötetéről; *Bartók* Béla és a szerb zene kapcsolatáról; Bartóknak a bánsági szerb és bolgár parasztzenét feldolgozó gyűjtéséről; *Vujicsics* Tihamér nagyszabású művéről: A magyarországi délszlávok zenei hagyományai címűről, s külön annak második, új kiadásáról (Lásztity Péró előaszavának újraközlésével); végül *Eredics* Gábor, *Juhász* Katalin és *Szabó* Zoltán tambura-tanulmánykötetéről is.

Az *In memoriam* címet viselő záró fejezetben egy-egy írással az előző szerb néprajzi kötet lezárása óta elhunyt *Frankovics* Györgyre (1945-2016), Kiss Máriára (1935-2019), Mándics Mihályra (1928-2020) és Grin Igorra (1943-2020) emlékeznek.

A kötetet fekete-fehér dokumentumfotók, esetenként kották színesítik. A 178 oldalas kiadványt a Tükörszedés Bt. nyomtatta. Az első borítón egy épp százéves felvétel látható valamely akkori tamburás zenekarról a szentendrei Sztara Vodán (képünkön), a hátsón pedig a deszki aranyhímzés szép példája tekinthető meg.

Székely András Bertalan

JELEN/LÉT 2023

Magyarországi Nemzetiségi Színházi Fesztivál

A Magyarországi Szerb Színház szervezésében, a Magyarországi Nemzetiségi Színházi Szövetség és a Magyar Teátrumi Társaság szakmai támogatásával idén március 19-27. között rendezték meg a hazai nemzetiségi színjátszás seregszemléjét, a JELEN/LÉT Fesztivált. Az évről évre ismétlődő esemény mindig kiváló lehetőséget teremt arra, hogy a tizenhárom hazai nemzetiség előadó-művészei, előadó-művészeti intézményei egy hétig jelen lehessenek (immár hatodik alkalommal) az ország Nemzeti Színházában, és közös színházi ünnepen állhassanak a közönségük elé. A fesztivál ez évben egyúttal a 10. Színházi Olimpia elnevezésű világesemény egyik hivatalos kísérő programja volt. Egy olyan nemzetközi fórumnak is része lett tehát, amely a különböző nyelvek, kultúrák és ideológiák határait átlépve, a világ minden tájáról érkező színházművészeti alkotások párbeszédét eredményezte. Újdonság volt továbbá az is, hogy a nagyrészt anyanyelvű, magyar felirattal kísért szerb, bolgár, horvát, cigány, görög, örmény, szlovák és német előadások mellett az idei fesztiválprogram workshopokkal bővült: nemzetközi szaktekintélyek oktatták a szakma fogásait, és színészportrék gazdagították a műsort.

A JELEN/LÉT Fesztivál fő támogatója Magyarország kormánya, a Miniszterelnökség Egyházi és Nemzetiségi Kapcsolatokért Felelős Államtitkársága, a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. és a 10. Színházi Olimpia Igazgatósága volt.

A következőkben a résztvevő színházak által, a fesztiválon bemutatott előadásokat ismertetjük.

Amfitheatro Görög Nemzetiségi Színház

Szophoklész: Antigoné
(görög nyelvű színházi előadás magyar felirattal)

Mai, válságokkal terhes világunkban az ember globális kiszolgáltatottságában, túlélésének érdekében fogódzkodókat keres, amiket kizárólag múltunk erkölcsi-etikai történetiségének vázszerkezetében találhat meg. Szophoklész Antigoné drámájának intenciói kétezer éve érvényesek. Újraértelmezésük a mű korunkhoz alkalmazása egy színházi előadás keretében tényleges segítséget nyújthat „létünk bonyolult létszerkezete" értelmezésének szövevényében. Az Antigoné nemcsak a zsarnokság és a testvéri szeretet összetűzése, hanem az olykor egymásnak feszülő közösségi és egyéni érdekek közötti feszültségek emblematikus felmutatása. Az ember rendeltetése és egyben egyetlen lehetősége a feloldhatatlan ellentmondás „harmonikus rendbe állítása", illetve az erre való okvetlen törekvés. Ebben az útkeresésben válhat az ember Szophoklész nyomán a „legcsodálatosabb lénnyé".

Antigoné: Kotsona Eleni
Iszméné: Fülöp Izabella
Kreon/Tiresias: Kollatos Fotios
Kar/őr, jelmez: Álmosd Phaedra
Haimón: Peték Róbert
Kar: Radis Afrodite, Wastl Akilina, Nikolaidou Phaedra, Efstratiades Zoi
Artisták: Nagy Zsuzsanna és csapata
Táncosok: Bodócs Diána, Bokrossy Barbara, Béres Fanni, László Bíborka, Németh Laura
Zenészek: Kollatos Jorgos, Stefopulos Alekos, Nizalowski Fanni, Katona Fatime, Balogh Zoltán
Koreográfus: Bokrossy Barbara
Díszlet, kellékek: Lipovics János
Rendező: Kollatos Fotios

ANI – Budavári Örmény Színház

Csiky Gergely: Cecil házassága
(magyar nyelvű előadás két felvonásban)

A háromszázötven éve letelepedett örmény nemzetiség integrációját kutatva az erdélyi örmény kolónia legnevesebb színházi szerzőjéhez, *Csiky* Gergelyhez fordultunk. A színmű legendás műveltségű és alkotói lendületű írója rövid élete során harmincnál több színművet jegyzett. A legtöbbje különféle pályázatokon a legjobbnak bizonyult. A Nemzeti Színház házi szerzőjeként *Paulay* Ede színigazgató kérésére írta minden témát és társadalmi réteget felölelő színdarabjait. Alakjait *Jászai* Mari, *Prielle* Kornélia, a *Vízvári* házaspár, *Csillag* Teréz, *Márkus* Emília keltette életre nagy sikerrel. *A nagymama* című vígjátéka ma is gyakran kerül színre. A *Cecil házassága* című műben a magyar szereplők mellett Szinán Bogdán, valamint Gábry Kristóf és leánya, Cecil szerepeltetésével kiválóan megrajzolta a kiegyezés korának gazdag örményeit. A mély humánum mellett történelmi hitelesség és elfogulatlan rálátás jellemzi Csiky csaknem minden írását.

báró Radnóthy Miklós: Dóczy Péter
báró Radnóthy Farkas, Miklós fia: Kroó Ádám
Fanny, Törcsváry neje: Horváth Lídia
László: Gombás Ádám
Veronka: Varró Hanga
Gábry Kristóf, nagykereskedő, birtokos: Bregyán Péter, Jászai Mari-díjas
Cecil, Gábry leánya: Schupp Gabriella
Törcsváry Gedő, kir. tanácsos, tanfelügyelő: Lévai Ádám
Szinán Bogdán, Gábry segéde: Háda János, Jászai Mari-díjas
Gerezdy Vincze: Széni András
Szalánczy Lóránt: Francsics Dávid
Rebi, Cecil komornája: Szűcs Réka
Imre, Adolf: Pálinkás Máté

Díszlet: Andor Edit
Jelmez: Fekete Mária
Zeneszerző: Lászlóffy Zsolt DLA
Dramaturg: Máté Krisztián
Rendező: Várady Mária

Artashat Örmény Nemzetiségi Színház

Antal Tímea – Trojan Tünde: Tündérsás Hotel & Spa
(zenés vígjáték két felvonásban magyar nyelven, anyanyelvi dalokkal)

A *Tündérsás Hotel & SPA* című előadás ősbemutatója a Magyarországi Szerb Színház színpadán volt. Színjátékuk komédia a javából, ahol a kikapcsolódásé és a nevetésé a főszerep. A darab egy mai, magas színvonalat képviselő, nemzetközi wellness szállodában, a Tündérsás Hotelben játszódik. A nők fehér fürdőköpenyekben, törölközővel a fejükön, vagy épp ultra csinosan, esti koktélozgatáshoz öltözve a hallban, vagy a szálloda kiszolgáló személyzeteként egyenruhában, munkához öltözve mutatják be karaktereiket, mindennapi valóságukat. Hat nő áll a középpontban, akik saját nemzetiségi sorsuk vagy közvetlen környezetük élményeivel, történeteivel hozzák létre a végeredményt. Minden szereplő más-más lelki beállítottságú, viselkedésmódú, eltérő kultúrájú s különböző élet- és történeti hátérrel rendelkezik. Előadásukban olyan helyzetek és helyzetkomikumok kerülnek a középpontba, melyekből a néző magára ismerhet, és jól szórakozhat. A sztereotípiákat is tápláló tulajdonságok hamar kiütköznek és vicces, fordulatos történetekké alakulnak át. A beszélgetések során megtudjuk, hogy a színre lépő nőalakok különböző szemléletmóddal és problémamegoldással közelítenek a férfiakhoz, ám a végén világossá válik számunkra, hogy mindenki egyet akar: szeretni és szeretve lenni.

Berta: Zöldhegyi Sarolta
Csongor: Kollatos Fotios
Heléna: Álmosd Phaedra
Karine: Tóth G.-Keller Linda
Merci: Vajda Izabella
Réka: Koncz Eszter
Szlávica: Jurkovits Zorica
Rendezte: Ember Tibor

Cinka Panna Cigány Színház

Szécsi Magda: Szotyikotyi
(zenés gyermekdarab 50 percben magyar nyelven)

Fahéjka: Jónás Judit, Domján Edit-díjas
Izmos Kázmér: D. Horváth Károly
Zengzúg Marci: Babindák Ernő
Szotyikotyi: Szegedi Viola
Király: Lukácsi Lóránt
Zeneszerző: Babindák Ernő
Díszlet- és jelmeztervező: Jónás Judit
Rendezőasszisztens: Rada Lilla
Rendező: Léner András

A történet az időtlen időkben játszódik, amikor a szereplők (Fahéjka, Szotyikotyi, Zengzúg Marci, Izmos Kázmér) hazát keresnek maguknak, vándorolnak, mert ők sehová sem tartoznak. Vándorlásuk során számtalan tanulságos bukatón kell átjutniuk, közben dalaikkal folyamatosan jó kedvre derítik az embereket. Hírét veszi a vándorló kis csapat, hogy él egy király, aki hosszú évek óta szomorú, bánatos, nem tud nevetni. Elhatározzák, hogy megkeresik a királyt, hogy megnevettessék, hiszen mást sem csináltak eddig a hosszú útjukon, minthogy szórakoztatták a népeket táncukkal, énekükkel, féktelen jókedvükkel. Ebbe a nézőket, a gyerekeket is bevonják. Együtt sikerül a lehetetlen: a király újra tud nevetni, megszereti és országába fogadja őket. *Szécsi* Magda írónő gyermekien őszinte, tiszta lélekkel meséli el a cigányok vándorlásának gyönyörű történetét, amely megható, humoros és tanulságos.

Deutsche Bühne Ungarn

Georg Büchner: Woyzeck
(tragédia német nyelven, magyar felirattal)

„Minden ember szakadék, szédül, aki belenéz…" Franz Woyzeck egyszerű közlegény. Házasságon kívül született kisfiát és barátnőjét elkeseredetten szereti. Azért, hogy családját el tudja tartani, testét áltudományos orvosi kísérletek számára ajánlja fel. Woyzeck szüntelenül hajszolja magát: hogy elég pénzt keressen, hogy szeressék, hogy mindenkinek megfeleljen. Felettese, orvosai is addig hajszolják, amíg ki nem ölnek belőle minden emberséget.

Büchner e drámatöredékében olyan társadalmi modellt állít fel, ami ma is érvényes: nem az egyén terhelhetősége vagy gyengesége áll a

középpontban, hanem egy kötekedő és képmutató társadalom erőszakossága, mely a kiváltságokért, a pénzért és a hatalomért folytatott küzdelemben nem rest Woyzecket lelkileg és testileg is megtörni. Amikor mindez tragédiába torkollik, az egész nem jelent többet egy újabb tökéletes gyilkosságnál.

Az előadás az Osztrák Kulturális Fórum Budapest támogatásával jött létre.

Franz Woyzeck: Otto Beckmann
Marie Zickwolf: Sipos Eszter
Kapitány: David Földszin
Tamburmajor: Dominik Spies
Margreth: Melissa Hermann
Doktor: Niklas Schüler
Doktornő: Paula Donner
Andres: Horgász Dezső
Rendezőasszisztens, ügyelő, súgó: Palya Noémi
Rendező, díszlet és jelmez: Nemanja Petronje

Karaván Színház

Lázár Ervin: Gyere haza, Mikkamakka!

(mesejáték magyar nyelven 60 percben)

Mikkamakka, a kisfiú furcsa lényekkel találkozott. Olyanokkal, akiket az emberek nem fogadtak el annak, akik. De hova lehet menni annak, akit a többiek nem fogadnak be, mert szeret okoskodni? Vagy túl jó a szíve, de nem tudja mennyi 2x2? És annak, aki már nem kell a cirkuszba, mert megöregedett? Vagy annak, akinek kék a színe? Vagy egyszerűen megunták, hogy szeleburdi és mindent elfelejt? Mikkamakka elhívta hát őket a világ egy eldugott részébe, a Négyszögletű Kerek Erdőbe, ahol önmaguk lehetnek, és ahol együtt élhetnek békességben, szeretetben. Nem is sejtik, hogy valaki ezt a kis békességet és szeretetet is elirigyli, félelmet és gyűlöletet akar szítani köztük. És Mikkamakka épp nincs odahaza. Vajon meg tudják-e védeni magukat a bajban? Az előadás e nem mindennapi társaság mindennapjait mutatja be a Négyszögletű Kerek Erdőben, ami talán nincs is olyan messze tőlünk…

Mikkamakka: Patály Márkó
Aromo: Nyári Szilvia
Ló Szerafin: Tóth Géza
Vacskamati: Gábor Anita / Farkas Ramóna
Bruckner Szigfrid: Nyári Oszkár, Jászai Mari-díjas
Nagy Zoárd: Kósa Béla
Szörnyeteg Lajos: Dobos Judit
Dömdödöm: Horváth Kristóf / Pápai Rómeó
Kisfejű Nagyfejű Zordonbordon: Nyári Pál
Rigó Rezső: Baranyi Zoltán
Zenei munkatárs: Daru Andrea és Baranyi Zoltán
Rendező: Tóth Géza

Kassai Állami Színház

Andrej Šoth: Milada Horáková

(táncszínházi előadás szlovák nyelven, magyar felirattal)

„Zuhanok, zuhanok… Elvesztettem ezt a harcot, de becsülettel távozom, szeretem ezt a földet, szeretem ezt a népet… építsék a jólétüket! Úgy távozom, hogy nem érzek gyűlöletet irántatok… Örülök nektek, örülök nektek…"

Milada *Horákovát* igazságtalanul elítélték és kivégezték a kommunista Csehszlovákiában az 1950-es években lezajlott koholt politikai perek legnagyobbikában. Az úgynevezett szörnyeteg-perek célja az volt,

hogy eltántorítsák az embereket az állami rezsim teljes kritikájától. A nagy per, más néven „a köztársaság elleni rosszindulatú összeesküvés tárgyalása Dr. Milada Horáková személlyel" több tucat kisebb per volt országszerte. A kegyelemkérés hiábavaló volt. Az akkori kommunista elnök, Klement *Gottwald* olyan világhírű személyek tiltakozása ellenére, mint *Einstein, Churchill, Griffin* bíboros, *Russel* és még sokan mások, 1950. június 24-én aláírásával megerősítette Milada Horáková halálbüntetését. Kitartásának és bátorságának köszönhetően Horáková a totalitárius hatalommal szembeni ellenállás jelképévé vált.

Az előadást az alkotók mély tisztelettel Milada Horáková lányának, Jane *Kánskának,* illetve az igazságtalanul meghurcolt *Esterházy* Jánosnak ajánlották. A történet feldolgozása egyedülálló abban a tekintetben is, hogy több művészeti ágat (tánc, dráma, zene és opera) is felölel.

Milada Horáková: Alena Ďuránová a.h.
Bohuslav Horák (férj): Sergii Jegorov
Dramaturg: Zuzana Mistriková
Zeneszerzők: Jonatan Pastirčák és Michael Kocáb
Koreográfus, rendező: Andrej Šoth

Magyarországi Nemzetiségek Színházi Társulata

Leonyid Zorin: Varsói melódia
(színmű magyar nyelven, két felvonásban)

A Magyarországi Nemzetiségek Színházi Társulata és a Magyarországi Szerb Színház koprodukciójaként létrejött művet, Leonyid *Zorin Varsói melódiáját* a szerelem himnuszának is szokták nevezni. A mi esetünkben Anastasija *Kargina* orosz színésznő megtanult magyarul, hogy ezt a szerepet eljátszhassa. *Pásztor* Máté kiváló magyar fiatal színész méltó partnere abban, hogy a nagy orosz lélek lírai hangjait megszólaltassa. Megismerünk egy lengyel lányt és egy orosz fiút, akik 1946-ban, Moszkvában egymásba szeretnek. A történelem közbeszól: egy kommunista rendelet miatt nem házasodhatnak össze. Új életet kezdenek, távol egymástól. Egy évtizeddel később már mindketten házasok. Majd eltelik újabb tíz év, amikor találkoznak, és a régi érzelmek újra fellángolnak. De vajon beteljesedhet-e a kapcsolatuk?

Helena: Anastasija Kargina
Viktor: Pásztor Máté
Fordította: Kozma András
Rendező: Benkő Péter, kétszeres Jászai Mari-díjas, érdemes művész

Magyarországi Szerb Színház

Kargina Anasztaszija – Kozma András: Poslednji dan Aljose Karamazova / Karamazov Aljosa utolsó napja
(misztériumjáték szerb nyelven, magyar felirattal)

A színházi adaptáció *Dosztojevszkij* Karamazov testvérek című regénye alapján készült. Az oratórikus monodráma az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus hivatalos műsorai között is szerepelt.

„A földön sok minden rejtve áll előttünk, de cserébe ajándékul kaptuk azt a titkos, belső érzetet, hogy kapcsolat van köztünk és egy másik világ közt, a földi és az égi világ közt, és hogy a gondolataink és érzéseink forrása nem itt van, hanem más világokban." (F. M. Dosztojevszkij)

Kevesen tudják, hogy Dosztojevszkij halála miatt nem tudta befejezni A Karamazov testvérek című nagyregényét. Meg szerette volna

írni Karamazov Aljosa további sorsát; készült volna egy második kötet, amely nem került papírra, csak barátai és a felesége tanúsítják, hogy vázlatosan elmondta nekik, mire is készül: „Csak még ezt szeretném megírni és akkor távozhatok…" – mondta. Nem sikerült megírnia, és a legtöbb hozzátartozói elbeszélés teljesen más történetet mesél a mű tervezett befejezéséről. Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij születésének kétszázadik évfordulóján a szerzők azzal tisztelegtek az irodalmi géniusz előtt, hogy megpróbálták Aljosa életének utolsó napját színházi nyelven megeleveníteni.

A történet egy oroszországi kolostorban játszódik. Ide érkezik meg hosszú évek hányattatásai után egy idős, furcsán viselkedő zarándok, Karamazov Aljosa. Meg szeretné gyónni a saját és többi családtagja bűneit, melyeket az eddigi ismert történet alapján senki nem gondolta, hogy elkövethet. Egy lélek sem él már családjából, ő maga is öreg és beteg – érzi halálának közeledtét. Mintha valami rendkívüli, végzetes dologra szánta volna el magát: „De hiszen én azt se tudom, minek jöttem ide… Beteg vagyok…" – mondja.

Az orosz népdalkincs, a balladák és egyházi énekek tartalmazzák a tömörített sorsénekeket, amelyeket a szerzetesek előadnak. A Magyarországi Szerb Színház szerb nyelvű produkciója a nagybecskereki Szárovi Szent Szerafim kórus közreműködésével valósult meg.

Karamzov Aljosa: Rusz Milán, Jászai Mari-díjas
Fiatal szerzetes: Dudás Dániel
Igumen: Popović Ljubomir
Szerzetesek: Radlovački Čedomir, Kusalo Vladimir, Milojević Miloš, Tolimir Aleksandar, Crnjanski Božidar
Rendező: Kargina Anasztaszija és Rusz Milán

Malko Teatro

Jana Dobreva: Зебра / Zebra

(színházi előadás bolgár nyelven, magyar felirattal)

Jana *Dobreva,* a neves bolgár írónő néhány évvel ezelőtt felajánlotta, hogy ír egy darabot *Hadzsikosztova* Gabriellának. A darab története rém egyszerű. Középkorú nő áll egy útkereszteződésben és képtelen átmenni. Úgy érzi, az élete elért egy olyan pontig, ahonnan nem lehet továbblépni.

„Megpróbáltunk kikísérletezni egy olyan új színházi formát, ahol a különböző műfajok nem együtt, egymásnak alá- vagy fölérendelve segítik a drámai hatást, hanem mintha darabokra tépnék a szöveget, és minden műfaj csak a maga koncával törődne. Az egyik elénekli, a másik eltáncolja, a harmadik filmet készít belőle, a negyedik elmutogatja stb., de mit sem törődik a többi résszel. Az egység csak a nézőben születhet meg. Ő az alkotás utolsó eleme" – vallja a művet színpadra állító két művész, Hadzsikosztova Gabriella és C. Nagy István.

Szereplő: Hadzsikosztova Gabriella
Rendező: C. Nagy István

Pécsi Horvát Színház

Yasmina Reza: Bog masakra / Az öldöklés istene

(vígjáték horvát nyelven, magyar felirattal)

Szinte ajándékkal felérő lehetőség Yasmina *Reza v*ígjátékának színpadra állítása. Ez a kortárs francia színmű a frankofon színjátszás teljes történeti örökségéből táplálkozik, mert többek között megtalálhatók benne a burleszkszerű jeleneteket sejtető helyzetek csakúgy, mint a kifinomult humorba burkolt, tűpontos társadalomkritikát megfogalmazó párbeszédek. E kortárs darab értelmezésére vállalkozik négy horvát színművész, egy szitkomszerű tévés produkció keretein belül. Odaadó és összpontosító munkájuk váratlan irányt vesz egy apró közjátéknak köszönhetően, ám minden körülmény ellenére következetesen tartani akarják magukat az alapmű szellemiségéhez. Reza zseniális vígjátéka, a négy színművész elszánt, odaadással és tehetséggel végzett munkája

Véroniqe Houllié: Josipa Oršolić
Michel Houllié: Dejan Fajfer
Annette Reille: Martina Mandek
Alain Reille: Vladimir Andrić
A forgatás vezetője: Béri Gyula
Rendező: Bodonyi József

és a „színpad a színpadon” szituációt átértelmező váratlan esemény olyan elegyet alkot, amelyben a humor keveredik a számos nézőpontot felkínáló értelmezési lehetőségekkel.

Romano Teatro

Horváth Zsolt: A gyűlölet mosolya

(zenés filmszínházi dráma magyar nyelven)

A fiktív történet a 2008-2009-es években Európán végigsöprő gyűlölet- és rasszista hullám témáját érinti, melyből sajnos Magyarország sem maradt ki.

Gergő, a rasszisták vezetője megpróbál minél több embert bevonni csoportjába, így gyerekkori barátját, Józsit is. A szülők, Adrienn és Gyula foggal-körömmel védik gyermeküket, és megpróbálják nehéz anyagi helyzetükben is jól nevelni őt. Józsi nem meggyőződésből, hanem a fiatalok körében az utóbbi időben divatossá vált gyűlölet miatt áll be a rasszista csoportba, mivel annak vezetőjével, Gergővel gyerekként együtt verték a cigányokat. Később rádöbben, hogy nem minden igaz, amit a rasszista barátai terjesztenek. Szerelem szövődik közte és Vanessza, egy cigánylány között, ami azt eredményezi, hogy kilép a rasszista csoportból. Ezt Gergő, a gyerekkori barátja nem veszi jó néven, csellel megpróbálja visszacsábítani. Jocó egyre jobban megismeri a romákat, akik maguk közé fogadják. A történet végén az ellenséges csoportok közé áll, és Gergő barátja véletlenül leszúrja. Mindkét tábor megdermed, hiszen a jólelkű fiút mindenki szerette. A gyűlölet nem eredményezhet mást, csak tragédiát! A darabban átjárás van a filmvászon és a színpad között, a tömegjelenetek filmes betétként készültek el a színdarabhoz.

Szereplők: Horváth Adrienn, Rontó Lina, Macsinga Ildikó, Semsák József, Horváth Stella, Moczó Róbert, Lakatos Gyula, Kiss Simon Gergő, Horváth István, ifj. Horváth István, Rontó Renátó, Molnár Dorina, Illés Regina, Hegedűs Zsolt, Ambrus Zoltán, Horváth Valentin Áron, Pataki Karolin, Szilágyi Zsolt, Lakatos Ildikó, Farkas Fruzsina

Zene, rendező: Horváth Zsolt

Theater Jetzt

Kai Hensel: Schleier / Fátyol

(monodráma német nyelven, magyar felirattal)

Előadja: Frank Ildikó
Zene: Eklics Dániel
Dramaturg, rendező: Ákli Krisztián

Hanna szép, fiatal háziasszony, egygyermekes édesanya, szerető feleség. Egy szép, bár épp felújítás alatt álló kertes ház az otthona. Mérnök férje első maratonfutására készül. Az tökéletesnek tűnő életből valami mégis hiányzik…

A Kai *Hensel*, kortárs német író *Welcher Droge passt zu mir?(Melyik drog illik hozzám?)* című drámája alapján készült darab izgalmas nézőpontból vizsgálja korunk egyik legnagyobb kórtünetét, a függőséget. Képes lehet-e valaki együtt élni súlyos függőségével úgy, hogy családja, közvetlen környezete ne szenvedjen kárt? Lehet-e igazán boldog az, aki függő? A középiskolásoknak (is) szóló előadást közös beszélgetés, feldolgozás zárta drámatanár vezetésével.

Az előadás megvalósítását az IFA – Institut für Auslandsbeziehungen támogatta. Az alkotók köszönetet mondanak a Játszó-tér Egyesületnek és Csizmadia Gabinak a helyszín biztosításáért.

Urartu Örmény Színház

Éjjel ott jártam nálad

(verses előadás a középkor örmény szerelmi költészetéből, magyar nyelven)

Az Urartu Örmény Színház 2023-ban színre kerülő verses előadásában dramatizált módon kelnek életre az örmény irodalom szerelmi költészetének legszebb ékkövei, Nahapet *Kucsak,* a legelső misztikus trubadúr művei. Az örmény hajrenek rövid, nyolcsoros versek, melyek a középkor XIII. és XIV. századainak a népdalok dinamikáját követő, legnépszerűbb versformái voltak. Az előadás ezen költemények átirataiból és különlegességnek számító mai, modern hajrenekből épült fel, melyeket ebben a formában most először hallhatott és láthatott a közönség. A szerelmes verseket táncképek közé fűzték az alkotók, némelyikük pedig dalban, mai hangszerelésben és zenei kísérettel hangzott el.

Szereplők: Frank Ildikó, Kovács Olga, Haik Viktória, Tóth András, Sörös Miklós, Kid Diyan
Átiratok és új hajrenek: Diramerján Artin
Táncjelenetek: Langó Bernadett és az Urartu Örmény Színház táncosai
Rendező: Kovács Olga

Vertigo Szlovák Színház

Viliam Klimáček: Herečky / Színésznők

(vígjáték szlovák nyelven, magyar felirattal 16 éven felülieknek)

Színészképzésre nem csak azok a fiatalok jelentkeznek, akik a Színművészeti Egyetemre szeretnének bejutni, néha előfordul, hogy más okból is vállalkoznak az érdeklődők. Például három hölgy: egy volt állami hivatalnok, egy biztosítási ügynök és egy fordító. Nem a felvételi a céljuk, hanem hogy meg tudják oldani a problémáikat szomszédjukkal, partnerükkel vagy egyszerűen csak a férfiakkal… A tanfolyamot záró vizsga – a Rómeó és Júlia erkélyjelenete – egy ponton azonban burjánzó groteszkbe vált. A személyes történetek, párkapcsolati viszályok, szerelmi csalódások, vagy akár a politikából való kiábrándultság komikus, néhol tragikomikus jelenetekbe torkollik, ami kabarédalokkal fűszerezve a humor, szenvedés és felszabadító nevetés koktéljává változik.

Szereplők: Thirring Viola, Gubík Ági, Holecskó Orsolya, Marián Viskup
Zene: Slavo Solovic
Dramaturg: Onodi Daniela
Rendező: Nagy András

Önálló estek, színészportrék, workshopok

Gyurity István

Gyurity István színész, énekes szabadúszó művészként Budapesten él, ahol magán-színiiskolákban tanult, a Nemzeti Színház Stúdiójában 1990-ben, az Operettszínház Stúdiójában 1993-ban végzett. 1988-tól szerepelt a Nemzeti Színházban, 1989-től a Népszínház előadásain. 1992-től a Pécsi Horvát Színház tagja, 1993-tól tíz évig a Budapesti Operettszínház művésze volt. Ismert a magyarországi horvátok körében, de a kalocsai közönség is jól ismeri. 2021-től a Turay Ida Színházban is játszik. Az est magyar nyelven folyt.

Hadzsikosztova Gabriella

A színésznő, énekesnő, rendező és műfordító Bulgária fővárosában, Szófiában született. Elvégezte a Budapesti Színház- és Filmművészeti Egyetemet musical szakon. Két évig tanított a Szófiai Színművészeti Főiskolán. Tagja volt a Rock Színháznak és tizenhat évig a Magyarországi Német Színháznak. Több mint harminc főszerepet játszott el németül. Alapítója és művészeti vezetője a Malko Teatrónak, ahol rendez és játszik. Előadásaiban rengeteg mozgásszínházi, képzőművészeti, zenei és technikai elemet használ fel az irodalom és a színház, a bolgár folklór és autentikus zene iránti elfogult szeretetének alárendelve. Magyar, bolgár és német nyelven játszik rendszeresen. 2010. október 23-án Hadzsikosztova Gabriella átvehette a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjét és Pro Cultura Minoritatum Hungariae díjat kapott. Az est magyar nyelven folyt.

Dósa Zsuzsa

A Kisfaludy- és Domján Edit-díjas színésznő, művészeti igazgató gyermekkora a felvidéki Várgedén telt, iskolába is itt, illetve Rimaszombaton járt. 1987-től a Magyar Területi Színház kassai Thália Színpadának tagja, 1993-ban színművészként diplomázott Pozsonyban, ahová 2009-ben visszatért, hogy megírja doktori értekezését. Pályáját színművészként a Komáromi Jókai Színházban kezdte, 1994-től a Győri Nemzeti Színház tagjaként, majd 2010-től a budapesti Játékszín művészeként alkotott. Ezzel párhuzamosan 2004-től játszik a szarvasi színház szlovák és magyar nyelvű előadásaiban egyaránt. Kétnyelvűségét a szlovák film világában is kamatoztatja. A színjátszáson kívül tanít, rendez és műfordítással foglalkozik. Az est nyelve magyar volt.

Rusz Milán

A színész, író, rendező, dramaturg 1963-ban született Szegeden. 1969-1972 között a deszki Szerbhorvát Tanítási Nyelvű Általános Iskola tanulója volt. 1977-1980 között a budapesti Szerbhorvát Gimnáziumban, 1980-1981 között a szegedi Tömörkény István Gimnáziumban tanult. 1983-1985 között Újvidéken orvosi egyetemre járt, majd 1985-1988 között az Újvidéki Művészeti Akadémia színész szakos hallgatója volt. 1988-1990 között a budapesti Színház- és Filmművészeti Főiskolán tanult, ahol diplomáját szerezte. 1990-1994 között a Győri Nemzeti Színház tagja. 1995-1999 között a Joakim Vujić Szerb Színház igazgatója. 2007-től a Magyarországi Szerb Színház Kht. ügyvezető igazgatója. Rendszeresen szerepel a József Attila Színház, a Turay Ida Színház, valamint az Újszínház előadásaiban. 2011-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztjével, 2020-ban Jászai Mari-díjjal tüntették ki. Az est magyar nyelven folyt.

Gergely László emlékest

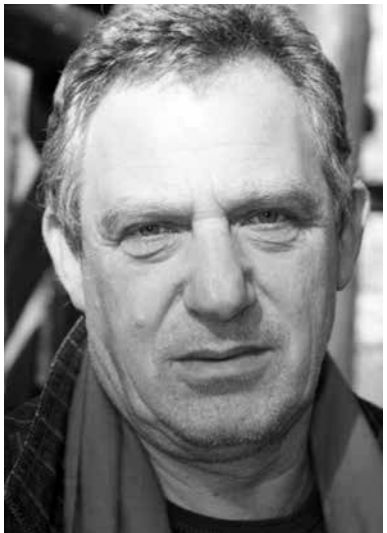

Magyar rendező, színházvezető, a Magyar Teátrumi Társaság alapító tagja, a Magyarországi Nemzetiségi Színházi Szövetség elnöke. A Színház- és Filmművészeti Főiskola színházrendező szakán 1984-ben szerzett diplomát, majd rendezőként dolgozott a Zalaegerszegi Hevesi Sándor Színházban, a Veszprémi Petőfi Színházban, a Debreceni Csokonai Nemzeti Színházban és a budapesti Nemzeti Színházban. 2000-től Szarvason előbb a Weöres Sándor Regionális Színházban, majd az abból létrejött Cervinus Teátrum szlovák nemzetiségi színházban dolgozott alapító művészeti vezetőként. 2010-es megalapításától kezdve elnöke volt a Magyarországi Nemzetiségi Színházi Szövetségnek. 2015-ben a Magyar Cirkusz és Varieté Nonprofit Kft. (MACIVA) megbízott ügyvezetője volt.

Improvizációs technika workshop

A színészi improvizáció előadója Predrag *Vuković Pedjolino* drámapedagógus, tévés műsorszerkesztő, újságíró, színházi bohóc, gyermeksztár, „mókamiki". A szerb legenda Ljuba Tadić mellett dolgozott a Magaza Színházban, azon kívül Ljubiša Ristić Shakespeare fesztiváljának egyik megálmodója volt. Hollandiában Peter Brook tartott rendszeresen workshopokat az akadémia diákjai számára, Predrag tanulmányozta Brook munkamódszerét, átvette annak sajátosságait és kialakította saját módszerét a színész-néző viszony megformálásáról. A résztvevőknek lehetőségük nyílt többek között improvizációs helyzetgyakorlatokra, a színész-közönség közötti kapcsolatteremtésre, valamint kérdésfelvetésre is.

Commedia dell'arte technika workshop

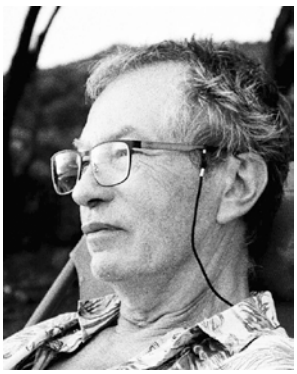

A commedia dell'arte, a karakteralkotás és az improvizáció technikája előadója *C. Nagy* István volt. C. Nagy István pantomimesként kezdte színházi pályáját. A Szófiai Színművészeti Egyetemen tanított, amikor elkezdett foglalkozni a karakteralkotással. A színész munkájának egy új irányát találta meg a commedia dell'arte figuráiban. A külső forma, a testtartás, a mozgás stílusa tapasztalatai szerint olyan erősen hatnak a színészre, hogy az ezek segítségével létrehozott figura önálló életre kel, improvizál. A workshop négy órájában az előadó ismertette a módszert.

Demidov-technika workshop

A Demidov-módszer ismertetője Vadim *Gusev* színművész, pedagógus, a nemzetközi Demidov Intézet végzős növendéke volt, a szerb nyelvű workshop *Kozma* András, a Nemzeti Színház dramaturgja tolmácsolásában zajlott. A módszer Sztanyiszlavszkij orosz színész, rendező és színigazgató elméletén alapul, melyet tanítványa és kollégája, Nikolaj Vaszilijevics Demidov fejlesztett tovább. A két színművészeti szakember alapjaiban határozta meg a színjátszást. Sztanyiszlavszkij 1898-ban megalapította a Moszkvai Művész Színházat, a színészképző iskolát pedig Demidovra bízta. Demidov módszerének legfőbb jellemzője, hogy különleges színpadi etűdöket dolgozott ki, amelyek egyszerre fejlesztik a színész eszköztárának minden elemét. A workshopon kezdő és hivatásos színészeknek egyaránt lehetőségük nyílt a módszer megismerésére és bázisetűdök gyakorlására, emellett nézőként is be lehetett kapcsolódni a munkába.

Chubbuck-technika

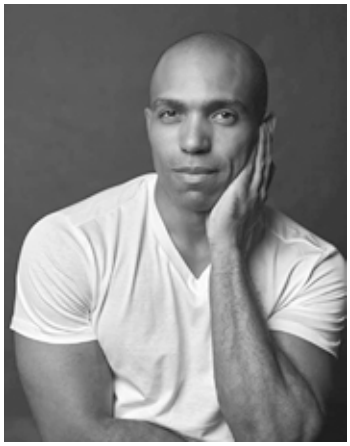

Az Oscar-díjas Chubbuck-technika színészi eszközeit Adam *Davenport* angol nyelvű előadásában ismerhették meg és gyakorolhatták a résztvevők. Adam Davenport a The International Acting Studio (TIAS) alapítója és művészeti vezetője. A módszer Ivana Chubbuck „*A színész hatalma*" című nemzetközi bestseller könyvén alapszik. Lényege, hogy a színészek megtanulják, hogyan reprodukálják a karaktert saját személyes élményeikből és élettapasztalataikból. Ez a színészi megközelítés egyszerűbbé teszi a színészek számára, hogy kimondottan mélyebb szinten kapcsolódjanak karakterükhöz. Ezzel a technikával a színészek saját személyes fájdalmukat, bizonytalanságukat, traumáikat és félelmeiket használják fel az általuk játszott karakter jellemének eléréséhez. Ezáltal a karakter vonzóbbá, rokoníthatóvá válik a közönség számára. Olyan karaktert hoz létre, amely megmozgat embereket, reményt ad nekik, és ezáltal a színészetet katartikus és gyógyító élménnyé teszi.

Balányi Klára, Mayer Éva és Gyorgyev Bránimír összeállítása

Petőfi és a cigányok

A kétszáz éve született Petőfi Sándor sok tekintetben irodalmi úttörő volt, a cigányság költészetbe emelésében is meghatározó érdemei vannak. A magyarországi cigány nyelvű szépirodalom születésében is komoly szerepe lett: az ő verseinek roma nyelvre ültetése volt az indítóköve. A következő írásban a költő és a cigányság kapcsolatának vázlatszerű felidézésére törekszünk.

Ma már nehéz elképzelni egy olyan kort, amiben nincs rádió, tévé és hangrögzítők keltette háttérzene. Ha bármiféle muzsikára vágyott az ember, táncalkalmas eseményre kellett várni, zenészeket kellett fogadni vagy csapszékekbe járni. A hétköznapokra – a mainál sokkal-sokkal gyakoribb – kíséret nélküli éneklés és nótázgatás maradt.

Hrúz Mária és *Petrovics* István nagyobbik fia egy ilyen korban jött a világra. Gyermekként – amint azt a *Szülőföldemen* című költeményében visszaidézte – neki is egy dal jelentett lélekbe égő emléket. A visszatérő versszakzáró *Cserebogár, sárga cserebogár…* keletkezése körül máig tartó vita, hogy kuruc kori népdal-e, *Déryné* körüli ismeretlen személy alkotása vagy *Lavotta* szerzeménye. Az ének életben maradásához és főleg elterjedéséhez az is kellett, hogy dallamát a cigánybandák (így nevezték a cigányok alkotta zenekarokat) szívesen adják elő. A közvetítőszerepet megerősíti, hogy – mint zenetudósaink, *Katona* Imre és *Sárosi* Bálint jelezték – az ének dallamában hangszeres fordulatok is előfordulnak.

A falusi muzsikusok elsöprő többségükben cigányok voltak. Ha zene kellett cigányért üzentek, kinek, milyenre futotta. Minden környéknek volt a többieknél tehetségesebb prímása, akit hasonlóan kiemelkedő társak vettek körül, de még a leglepusztultabb mulatóhelynek is akadt legalább egy „malacbandája" (alkalmilag összeállt, összhang nélkül, kezdetlegesen muzsikáló zenekara). *A helység kalapácsa* című vígeposzában Petőfi maga is lefest egy ilyen háromtagú, szemérmetes Erzsók csapszékének mulatozóit szórakoztató – hegedűs, cimbalmos, bőgős alkotta – bandát. A Peti prímás vezette zenekar szörnyű muzsikája itt már annyira megszokott, hogy ellenvetést se téve, vidáman ropják rá a táncot.

A *Falu végén kurta kocsma* cigányai – emlékezzünk rájuk! – viszont vérpezsdítő muzsikát játszanak. Olyat, amiért összes pénzét és akár az utolsó ingét is érdemes odaadnia az embernek. A *Rég veri már a magyart a teremtő* kevésbé ismert Petőfi-vers, de abban is a zenész varázserejű hangszerkezelése sejlik fel: *„…Te meg, cigány, húzd rá, majd kifizetem; / De úgy húzd, hogy megrepedjen a szívem! / Repedjen meg örömébe', bújába'... / így vigad a magyar ember, hiába!"*.

A szabadságharc bukása után általánossá vált szokás – a sírva vígadás, azaz a bánat, fájdalom zeneszó melletti „elsírása", majd vidám dallamokkal feledtetése – akkor tájt kezdett meggyökerezni a néplélekben. *„…Húzd rá cigány, siralmasan, / Hogy magamat kisírhassam…"* – sorok olvashatók egy másik művében is (*A faluban utcahosszat*). *A téli estéki*ben így fogalmaz: *„Húzzák a cigányok valami víg toron, / Távolról hangzik a bőgő mormogása"*. A bút felejtető cigány muzsikáról a *Dinomdánom*ban is ír. A *húzd, cigány!* – felszólítással végződő vers kezdete ekként örökíti meg a hatást: *„Hegedűszó, furulyaszó, cimbalom… / Van-e még, kit a búbánat terhe nyom?"*

Az országot alaposan bejárt költő a legtöbb szálláshelyén – vagy az utak mentén megpihenvén – elidőzött a fogadók vagy csárdák asztalainál, hallgatva-látva a cigány muzsikusokat. Bordalaiból úgy gon-

dolhatnánk, hogy fölöttébb kedvelte a „gondűző borocskát", de ahogy barátai megemlékeztek róla, ez egyáltalán nem volt igaz. Képes volt egyetlen pohár bor mellett órákat elüldögélni. *Teleki* Sándor is azt írja róla (*Petőfi Koltón*), hogy szinte mindig vizet ivott, a csárdában a cigány mellett egyetlen pohár borral is jókat beszélgetett, s szeretette a nótát a zene után dalolni.

Színre lépése előtt csak *Gvadányi* József (1725-1801) elbeszélő költeményeiben szerepeltek több alkalommal is roma muzsikusok. Gvadányi azonban gúnyos felsőbbrendűséggel tekintett rájuk, s nemcsak megengedte magának a gazemberkedést velük szemben, hanem még dicsekedni sem volt rest ezekről. A *Pöstyéni fördés*ben pédául büszkén énekli meg csodagyógyszerként hogyan adott hashajtót a gyógyvízbe ereszkedő cigányoknak, akik szörnyű megszégyenülésük mellett, alig tudtak megmenekülni a verésektől. Ráadásul ruháikat is eldugták. *A peleskei nótárius*ban versbe szedte, hogy amikor a hosszas zenélésre kényszerített cigányok jogos fizetségüket kérték, kardot rántva kergette el őket, amin dicső cimboráival kacagni méltóztatott. Szórakoztatónak találta azt az esetet is (*Egy szánkázásnak leírása*), amikor a cigány zenészek szánja alatt beszakad a tó jege. Halálveszedelemből való kikecmergésüket a szerző roppant mulatságos esetként tálalja. (Egyébként *Csokonai Cigány* című költeménye sem válik szerzője dicsőségére.)

Petőfi vándorútjain sokféle cigánnyal találkozott, s hamar felfedezett velük némi sorsközösséget is. Első tartósabb, igazán testközeli találkozása már akkor bekövetkezett, amikor tizenhat évesen felcsapott katonának. A Sopronban állomásozó gyalogezrednél a közlegények ketten aludtak egy ágyban. Monográfiaírói, *Zilahy* Károly és *Illyés* Gyula is megemlíti, hogy Petőfi egy cigány bakával osztozott a hálóhelyén. Az illetőről mindmáig semmit sem sikerült kiderítenie a kutatóknak. Haragban azonban nem lehettek. Petőfiről ugyanis feljegyezték, hogy pont ebben az időben, amikor ismerőseinek vándorszínészi vágyairól beszélt gyakran emlegette úgy az országot járó társulatokat, hogy „ezek a színészek, meg az oláh cigányok a legszabadabb emberek Magyarországban."

Minden együtt volt tehát a költői induláskor, hogy a romantika pátoszával tekintsen a cigányokra. De pontosan látta életük keserveit is. Saját nyomorúságos telelése (*Egy telem Debrecenben*) leírásakor az akkoriban közismert cigányadoma szereplőjével azonos sorsúnak mutatja magát. (Az egyszeri cigány csaknem megfagy, s egyetlen hálót találva az alá vackolta be magát. Amikor kidugta a kezét, akkor mondotta volna a vers csattanójaként szolgáló mondatot.) *„…Aztán a télnek kellő közepén / Kifogya szépen / A fűtőszalmám, / S hideg szobában alvám. / Ha fölvevém kopott gubám / Elmondhatám, / Mint a cigány, ki a hálóból néze ki: / »Juj, de hideg van odaki'!«"* Egy, a sátor alatt élő cigányokra történő utalást a *Kun László krónikája*ban is elhelyezett, de a *Téli világ*ban különösen nagy empátiával emlékezteti a biztos fedél alatt, fűtött otthonukban telelőket a mindezt nélkülözni kénytelen cigányokra is. *„Hát a cigány?… vacog foga / A rongyos sátorok alatt; / Kopogtat a szél és bemegy, / Bár a cigány nem szól: szabad! / Hol a boldogság mostanában? / Barátságos, meleg szobában."* Amikor pedig szélmalmok vitorláit látja (*A Kiskunság*), a cigányrajkók pénzkéregető tudománya jut az eszébe (vándorútjain láthatta ezeket is százszámra): *„Ugy szeretek állni / A szélmalmok előtt! elnézem ezeket, / Amint vitorlájok hányja, egyre hányja / A cigánykereket."* Útjai során bajba jutott, károsult cigányokkal is találkozhatott. Viselkedésük olyan mélyen emlékezetébe vésődik, hogy később kézenfekvő hasonlatként kerülhet elő: *„S ugy megsohajtoz, mint a kárvallott cigány, / Az erek is csakugy dagadnak a nyakán" (A Hold elégiája).*

Petőfi volt az is, aki a magyar költészet első olyan versét írta, amely egy képzőművészeti alkotást állít középpontjába. A *Vándorélet*nek *Barabás* Miklós azonos című grafikája (amit aztán Egy utazó cigány család Erdélyben címmel megfestett) volt az ihletője. A rajzra való rácsodál-

Barabás Miklós alkotásai: Vándorélet, Egy utazó cigány család Erdélyben

kozás hangjai után – *„Szent Kleofás! / Milyen karaván… / Nem lehet más / Mint oláhcigány"* – részletesen sorolja a külsőségeket, a menetoszlopban haladók karakterjegyeit. Szegények, a koplalásnak jeles mesterei és a természeti elemeknek is kiszolgáltatottjai ők. Petőfi nyelvezetén átsüt, hogy rokonszenvez velük, sőt titkon tán még irigyli is őket: *„…így intéznek bátor lépteket / Falu végtől falu végeig. / Ily népet mi sem rettegtet. / Csak a szél! azt megsüvegelik. S okosan! mert a kaján elem / Mértéken túl emberségtelen. […] De ha szél úr könnyü szekeren / Gyors lovakkal más vidékre hajt: / Régi kedvük ismét ott terem, / S farba rúgnak minden földi bajt."*

A *Lenau Három cigány*ára hajazó romantikus befejezéssel szemben állnak az *Álmos vagyok és mégsem alhatom* nagyon is realista, együttérzést és álmatlanságot hozó sorai. A valami bűne miatt kegyetlen büntetést elszenvedő roma alak megkínzatása felháborodást kelt nemcsak benne, hanem szándékoltan olvasóiban is: *„Itt egy öreg cigány, a deresen, / Ütik, verik kinoskeservesen, / Vernek le róla húsdarabokat; / Fájdalmában, mint a kutya, ugat."*

A Petőfinél nem csak a zenészi, hanem más cigány foglalkozások is fel-feltűnnek. *Szilaj Pista* című elbeszélő költeményében így évődik a megkérdezett leány: *„Hogy van-e szeretőm? / Azt én senki orrára nem kötöm. / Ha az úrfi tudni úgy kívánja: / Van cigányné s van annak kártyája."* A *Panyó Panni*ban a faluvezetők által legalantasabb munkákkal megbízott cigány dögeltakarítókra történik utalás: *„A sövény alatt dűlök el, / A cigányok temetnek el, / Valami vén cigány lök be / Dögkutyával egy gödörbe".* A már idézett vígeposzban Harangláb a vita hevében azt vágja széles tenyerű Fejenagy fejéhez, hogy *„kovácsnak tartja magát, / Pedig holmi cigánytól / Tanulta meg a kalapálást…"*

Cigány kovács, szegkovács *Kuruttyó*, az azonos című Petőfi-vers hőse is. Jegyezzük meg a nevét! Ő az első olyan cigányalak a magyar költészetben, akiről önálló, teljes alkotás szól. Egy házastársi féltékenység története elevenedik meg a versben. Kuruttyó vad átkozódások közepette odahagyja asszonyát, aki hite szerint megcsalta. Sátrát és szerszámait hátra hagyva, katonának csap fel, hogy vélt szégyene elől meneküljön. Amikor azonban hitvese – karján a közben világra hozott, megtagadott csecsemővel – látogatóba érkezik hozzá, elég rápillantania, hogy belássa, oktalan volt indulata: *„Ez Kuruttyóivadék!"/ Mond a kisded apja, / És a rajkót és a nőt / Kebelére kapja. / S vége nélkül, hossza nélkül pityereg./ Jókat kacag rajt a víg ujoncsereg."*

1846-1947-ben háromszor is vendégeskedett barátja, a „vad gróf", Teleki Sándor koltói kastélyában. „A lovaglás egész szenvedélyévé vált" – emlékezett rá vendéglátója. Lovagolni ő tanította, kocsit hajtani pedig egy jeles cigány ember. Petőfi örömmel látta, hogy Teleki és a cigány között mennyire közvetlen a kapcsolat, s hogy utóbbi milyen szabad szájú mer lenni a gróffal. „Ne csodálkozzál; Ferencnek több szabad,

mint másnak – mondám neki németül. Elmondom neked történetét" – írja Teleki. – Mint kis cigány purdét Kristóf Adolf úr magához vette; az istállóban, a lovak közt, mint a kutyakölyköt, fölnevelték, seperte az istállót, s hordta a ganéjt; később lovász lett, végre kocsis. Ma a legjobb kocsis Erdélyben. Kristóf úr gazdag ember, egyszer fegyveres zsiványok rohanták meg, ki akarták rabolni. Kristóf úr védte magát, Ferenc mellette állt, s midőn a rablóvezér Kristóf úrra szegezte puskáját, Ferenc eleibe ugrott, mellével felfogta a lövést; még volt annyi ideje, hogy kikapja Kristóf úr kezéből a fegyvert, beleduplázott a zsiványok közé; azok megszaladtak, s Ferenc eszméletlenül rogyott össze. Kristóf úr bevitette Kolozsvárra, a kórházba. Ott feküdt kilenc hónapig, végre kiereszteték, visszament gazdájához. Ez – kinek életét mentette meg – azt mondta neki: »Nagyon gyönge vagy még te arra, hogy szolgálj, ingyenélőt pedig nem tarthatok, mehetsz isten hírével!« Én megfogadtam, három éve, hogy nálam szolgál; nem dorgáltam meg háromszor. Ezért Ferencnek több szabad, mint másnak. Petőfi benyúlt dohányzacskójába, s egy marék dohányt nyomott a Ferenc markába."

Nagyon megszerette Ferencet Petőfi is, sokat kocsikáztak együtt. Amikor éppen következő koltói látogatása során elhunyt, maga is elkísérte a gyászszekeret, s temetésén is jelen volt, s rögtön utána *„Cigány Ferenc, a négyes kocsis"* címmel szép emlékverset is írt róla (egy hosszabb, az életét elbeszélő költeményt), amit átadott Telekinek. A szabadságharc bukása után tűnt el több más elrejtett iratával együtt.

Tavaly október közepén felkerült a Magyar Elektronikus Könyvtárba (oszk.mek.hu) *Kibédi* Sándor eredetileg 1933-ban Kolozsvárt kiadott – és hatalmas vihart keltő – *Szeptember végén* című, három felvonásos költői színjátéka. Ebben Petőfi Sándor életének egy rövid időszakát, egy koltói látogatása során kibontakozó szerelmi kapcsolatát dolgozza fel. Művével kivívta a kolozsvári egyetem professzora, *Kristóf* György haragját, aki olyan irodalmi és társadalmi indulatot gerjesztett ellene, amellyel megakadályozta a színjáték előadását. Petőfi meggyalázásával vádolta a szerzőt. Mi volt az elsöprő harag oka? Kibédi Petőfi Sándornak egy *Pila* Anikó nevezetű helybéli cigány lányhoz fűződő szerelmét, beteljesedett párkapcsolatát álmodta a színre. *Pila Anikó* szerelmét, ami a síron túlig tartott. Anikó még vénséges vén korában is rendszeresen kutatgatta, hol is lehet egykori szerelme végső nyughelye. *Jókai* Mórt és *Móra* Ferencet is versre ihlette ez a különleges hűség, de Pila Anikó alakja szerepel *Juhász* Gyula *Petőfi elmegy* című színművében is. *„…Nevét sem említik, ki utolsó híve, / Azt se kérdik tőle, miért fáj a szíve, / A költő alszik már, de művei élnek, / Imádott szép nőkről örökké beszélnek; / De arról a helyről, hova lelke lejár, / Csak a barna föld tud s barna cigányleány"* (Jókai: *Az utolsó eszménykép*). Móra Ferenc *A koltói cigánylány*t ugyancsak Pila Anikó emlékének szenteli, megemlékezve az egykor Petőfi vállán megpihenő „piros rózsát kacagó fekete cigánylány"-ról, aki „vadgerlice-gyászát" soha többé nem tudta letenni: *„…a költő porait legtovább kereste – / Míg le nem szállt rája is / Az örök napeste."*– írta.

Tény, hogy – a nagyobb és kisebb szerelemeit is megörökítő – Petőfi ismert költeményei között egyetlen egy sincs, ami akár csak utalna is a Pila-epizódra. Jókai, aki Teleki Sándor gróffal idéztette fel az emlékeket, azt írta, voltak ilyen versek. „Ez időben Petőfi lelkesedése sokszor fellobbant a cigányokért. Azok közé tartozott a szép Pila Anikó is…" Teleki azt is elbeszélte, hogy Petőfi milyen zavarban volt, amikor megkérte, hogy a mézeshetei idejére távolítsa el Pila Anikót a személyzetből.

A segesvári csata után örökre eltűnt költő hivatalos életírói nem tulajdonítanak nagyobb jelentőséget ennek a „kalandnak", s mivel egy nemzeti jelképnek nem illendő „csak úgy összefeküdni" egy cigány lánnyal, időnként még gyalázzák is szegény Anikót. *Ferenczy* János azzal mentegeti az esetet, hogy az 1846-os koltói látogatásakor csak a Júlia apjának elutasító magatartása nyomán kialakult feldúlt kedélyállapot, az elkeseredés kergette a szép cigány lánnyal való csapongásba.

Munkácsy Mihály: Csárdabelső

Hatvany Lajos báró viszont ezt írja: „E kivallott és kidallott szerelmek mögött rejtőztek a bevallatlan és kidallatlan útszéli csókok, kalandok, éjek, melyeknek ebben a vándoréletben bizonyára nagy szerepük volt. A krónika csak Pila Anikónak, a koltói cigánylánynak esetét jegyezte fel. Félős, hogy a többiek sem voltak különbek, sehol egy hozzá méltó női lény ebben a viharvert életben." Jókai Piláról írt mondataiból egyetlenegyet fogad csak el, reálisnak érzi, hogy a lány Petőfitől kilenc szép máriás húszast kapott, „mert az efféle kalandoknak ez a rendes, szükségszerű végük".

Anikóról a Petőfihez „méltatlan női lényről" a feldühödött Kristóf György szedte össze a legtöbb, s leghitelesebb adatot. Bár emellett a Kibédit is gyalázó vitairatában alaposan megtapossa a lány emlékét is. „Vajon nem a végtelenül komoly, fennkölt szellemű és minden ízében etikus jellemű Petőfi, de a legközönségesebb gondolkozású tucat-férfiú tudna-é, képes volna-e ennyire mélyen alásüllyedni!? Világos, hogy ily nagyfokú lelki eltévelyedést, ekkora morális botlást, ilyen érthetetlen lelki megbicsaklást feltételezni és elképzelni Petőfiről még Jókainak sem lett volna szabad…" – rója fel annak a Jókainak, aki Teleki révén személyesen is találkozhatott és elbeszélgethetett a megöregedett Anikóval.

A professzor úr felsorakoztatja a megalapozott tényeket is. Pila Anikó valóságos személy volt. Koltón született 1830. január 15-én, törvényes házasságból, református szülőktől. Szülei Varga Pista és Szakálosi Anna faluvégi, sátoros-putris, már letelepedett vályogvető cigányok voltak. Eredetileg tehát Varga Anikónak hívták. A Pila nevet úgy kapta, ahogy a többi cigány is a maga ragadványnevét. Ilyen volt a palstya (kopasz), a csoli (füles) vagy a muto (néma) is. A pila szó a Tájszótár és Kristóf György szerint is ügyetlen, féleszű, kócos és ronda jelentéssel bír, s a női szerv gúnyos megnevezésére is szolgál. Már csak ezért sem lehetett szép – teszi hozzá: „minden állítólagos szépsége mellett is csak egy közönséges, kócos, faluvégi cigányleány volt". Tény, hogy bejáratos volt a Teleki-kastélyba, s a konyhán foglalkoztatták, így Petőfi valóban találkozhatott vele. S persze mások is, akik azonban feltűnő szépségű, koraérett fiatal nőként emlékeznek rá. Ha az első koltói időzésén tör-

tént, akkor a tizenhetedik, ha nászútját megelőző második alkalommal, akkor a tizennyolcadik évét taposta, amikor a költő felfigyelt rá. Tudjuk, hogy szeretői lettek egymásnak, de azt is, hogy kapcsolatuk legfeljebb kéthetes időtartamra korlátozódott. Életírói között a vita hol hevesebben, hol csendesülve zajlik… Csupán azért volt érdemes hosszabban idézni a fenti sorokat, mert jól szemlélteti azt a cigányképet is, ami a Petőfi-életművel szögesen ellentétes.

Petőfi egész élete során rokonszenvezett a cigánysággal, nem véletlen, hogy a cigányság rokonszenvét is kivívta. Már az első roma verselők is Petőfi fordításával próbálgatták nyelvük határait. *Nagyidai Sztojka* Ferenc (1855-1929) szótárkészítő 1886-ban, illetve 1890-ben nyolc Petőfi-vers, illetve versrészlet fordításával is igyekezett bizonyítani anyanyelve hajlékonyságát. *Boldizsár* József (1823-1878) kolozsvári cigány zenész is több cigány nyelvű fordítással jelentkezett. 1878–1887 között az Összehasonlító Irodalomtörténeti Lapok ötöt közölt ezekből.

Az 1970-es évektől, amikor a hazai cigány irodalom második hulláma indult, a roma nyelven (is) alkotók nagy szeretettel fordultak a Segesvárnál eltűnt pályatárs felé. A *Thuvgelo drom* és az *Ande thur gelas plano* (a Füstbe ment terv *Choli Daróczi* József, illetve *Rostás-Farkas* György által műfordítva). A *Pe gavesko agor birtoj* … (Falu végén kurta kocsma – *Nagy* Gusztáv), a *Kash avo te…*, *Pel szeptemresko agor*, *Le Arany Laceske* (Fa leszek, ha…, Szeptember végén, Arany Lacinak) Choli fordítása. Jóval azelőtt, hogy a teljes Bibliát cigány nyelvre ültette volna át, *Vesho-Farkas* Zoltán is Petőfin edzett. Ő a *Jekh gindo azbal man*, azaz az Egy gondolat bánt engemet című költeményt szólaltatta meg lovári dialektusban.

A kisebbik hazai cigány nyelv, a beás költői erejét szintén Petőfi-művön csillogtatta meg az *Orsós* Anna-*Orsós* János-*Orsós* Sándor műfordító hármas, amikor 2001-ben közreadták a *Jánăs dă Vityázt* (János vitézt). És ezek csak kiragadott példák!

Petőfi szelleme magyar nyelven alkotó roma származású poéták lantjain is felzeng. Mások mellett *Bari* Károly (*Petőfi*), *Kovács* József Hontalan (*Petőfi*), *Horváth* Gyula (*Véresre sírt szemmel*) is felemlegeti.

Azt se feledjük, hogy volt idő hazánkban, amikor roma születésű költő képviselte legbátrabban, leghívebben és számos meghurcoltatás árán is Petőfi s a szabadság szellemét! Bari Károlyt (1952-) egy közéleti töltetű műve tette üldözötté, kirekesztetté. Szépen ívelő költői pályája tört ketté, több között a *Vajda János közkatona imája a gyóntatószékben Petőfi Sándor halhatatlan lelke előtt* (1972) című verséért. Nehéz lett volna nem áthallani a saját korára ezeket a szavakat: *„…gyáva / ez az ország, retteg ez az ország, neveli fiait / maga ellen katonának, Haynau lovának patkónyomát / a füvek zöld átka benőtte régen, de ablakom / alól a nyolcszor nyolc lépés: az idegen bakancsok / ünnepe nem fogy, gyűlölöm őket, míg láncomat fogják, / ez az én nagy bűnöm, Uram Petőfi, bocsásd meg nékem!*

Rostás-Farkas György több művében is felidézi az indulását, ami az édesanyjától ajándékba kapott Petőfi-összes olvasásától eredeztet. *„Éhes gyomromra nem ügyelve a jóllakottság érzését keltetted agyamban, mikor tíz éves koromban elhoztad nekem Petőfi összes verseit."* A nála fiatalabb nemzedékhez tartozó költő, *Rigó* József is megemlítette egy interjújában, hogy kamaszként, az első költői szárnypróbálgatások idején ő is Petőfi tüzében égett, míg tanárai a tehetségét látván, más költők felé is kiteljesítették lelkesültségét.

Hogy milyen hatással volt a romákra Petőfi, talán Rostás-Farkas György *Mesélek* című verse nyomán gondolhatjuk át: *„Volt egyszer / egy cigány fiú, / akinek kabát helyett / Petőfi verseskötete melengette a szívét. / Szavakat rakott / ő is a tűzre, / és egy napon azt vette észre, / hogy az öntudat / lángra kapott…"*

Hegedűs Sándor

Nagy Gusztáv versfordításai

Radnóti Miklós

Nashtig zhanav…

Nashtig zhanav, ke kavereske kadi phuv so mol,
mange muro them si so jagatar angajdyol
cino them, dulmut nachili shvoreski luma.
Andala barilom, sar kashteski kranga, numa
shajil, vi muro trupo ande kaj phuv nachla.
Khere som. Thaj unyivar kaj mure punre chang del
jekh-jekh bur, thaj anav, laki luludyi zhanav,
zhanav kaj, karing zhan, thaj zhanav po drom sar zhan
zhanav, ke so hatyardem ekh milaski ratyi
pe le kheresko zido pittyandi loli dukh.
Kon opre hural, kodoleske kimpij zhi kaj,
thaj chi zhanel kon sas o Vörösmarty Mihály:
leske so del kaj kamipe? Fabra thaj ketanija,
kodo fabra dikhel thaj oprehunadi phuv,
ta me vi le butyares, kon izdral, sar o thuv,
vesha, gugle frukti, reza thaj gropura,
mashkar le gropi rojimasa romnya, phura,
thaj so opral xasardo drom si vaj fabrura,
kodo kher si, angla leste manush bishavel,
lolo flakoj leste, krujal xurde shavora,
thaj anglaj fabra baro zhukel pashjol vorta:
kothej vi e bar, le dulmutane kamipe,
e chumid ande muro muj kaj guglej, kaj shuklej,
thaj sar andej shkola zhos, pe le dromeski rig,
tena pushenma kodo dyes, pe jekh barr ushtyadem,
ake, koj barr ba opral chi kado na dichol,
naj kasavi mashina, savesa shaj sikadyol.
Ba, bezexale sam ame, sar le kavera,
zhanas kana bezexardam, kana thaj desar,
ba zhuven vi butyara, poeti bi bezex,
thaj chuchake xurde, thaj grizhijles vi ratyi,
zhi na somnosarel pe amaro them pacha,
thaj pe amari vorba maj von dena pattya.
Tye phaka sharav pe amende ratyako nuro.

Nem tudhatom…

Nem tudhatom, hogy másnak e tájék mit jelent,
nekem szülőhazám itt e lángoktól ölelt
kis ország, messzeringó gyerekkorom világa.
Belőle nőttem én, mint fatörzsből gyönge ága
s remélem, testem is majd e földbe süpped el.
Itthon vagyok. S ha néha lábamhoz térdepel
egy-egy bokor, nevét is, virágát is tudom,
tudom, hogy merre mennek, kik mennek az uton,
s tudom, hogy mit jelenthet egy nyári alkonyon
a házfalakról csorgó, vöröslő fájdalom.
Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj,
s nem tudja, hol lakott itt Vörösmarty Mihály,
annak mit rejt e térkép? gyárat s vad laktanyát,
de nékem szöcskét, ökröt, tornyot, szelíd tanyát,
az gyárat lát a látcsőn és szántóföldeket,
míg én a dolgozót is, ki dolgáért remeg,
erdőt, füttyös gyümölcsöst, szöllőt és sírokat,
a sírok közt anyókát, ki halkan sírogat,
s mi föntről pusztitandó vasút, vagy gyárüzem,
az bakterház s a bakter előtte áll s üzen,
piros zászló kezében, körötte sok gyerek,
s a gyárak udvarában komondor hempereg;
és ott a park, a régi szerelmek lábnyoma,
a csókok íze számban hol méz, hol áfonya,
s az iskolába menvén, a járda peremén,
hogy ne feleljek aznap, egy kőre léptem én,
ím itt e kő, de föntről e kő se látható,
nincs műszer, mellyel mindez jól megmutatható.
Hisz bűnösök vagyunk mi, akár a többi nép,
s tudjuk miben vétkeztünk, mikor, hol és mikép,
de élnek dolgozók itt, költők is bűntelen,
és csecsszopók, akikben megnő az értelem,
világít bennük, őrzik, sötét pincékbe bújva,
míg jelt nem ír hazánkra újból a béke ujja,
s fojtott szavunkra majdan friss szóval ők felelnek.
Nagy szárnyadat borítsd ránk virrasztó éji felleg.

Ady Endre

Amos te kamenasma

Chi fircija, chi phuro nyamo,
Chi nepeto, chi pinzhardino
Na som khanyikaske,
Na som khanyikaske.

Som, sar sako manush: rajkano,
Shudrimo, garady, strejnojimo,
Choxano abjope,
Choxano abjope.

Ba, jaj, na zhanav kade tashav,
Kamos aba man te sikavav,
Mishto te dikhenma,
Mishto te dikhenma.

Anda kado: gilyi azbalma,
Kamos aba te kamenasma,
Tavav varikasko,
Tavav varikasko.

Szeretném, ha szeretnének

Sem utódja, sem boldog őse,
Sem rokona, sem ismerőse
Nem vagyok senkinek,
Nem vagyok senkinek.

Vagyok, mint minden ember: fenség,
Észak-fok, titok, idegenség,
Lidérces, messze fény,
Lidérces, messze fény.

De, jaj, nem tudok így maradni,
Szeretném magam megmutatni,
Hogy látva lássanak,
Hogy látva lássanak.

Ezért minden: önkínzás, ének:
Szeretném, hogyha szeretnének
S lennék valakié,
Lennék valakié.

Marton Mária verseiből

Kérdőjel

Toporog bennem az érzelem
a sérelem
a butaságom
a butaságod
a kihagyott lehetőségek
toporognak, kopognak
az agyamban, a lelkemben.
Se előre, se hátra
nincs kiút
csak a várakozás
fél-ígéretekkel.
Toporgás,
csend.
Lehet, hogy már csak
én gondolok ránk, és te
a képzeletem színei vagy.
Nem!
Toporog benned a visszaút
lehetősége.
Jelen a múltat kínozza.
Hol a jövő?
Kérdőjel.

Mértékek

Könnyű annak, ki könnyeden gondol,
nehéz annak, ki nem tud lépni
és ismétli élete kudarcait.
Könnyű annak, ki bölcsen továbblép
s nem akar mást, mint okulni
abból, amiből nehéz:
a mások okán lévő kudarcokból.
Nehéz annak, aki könnyű akar lenni
és kacag, mint a bohóc, ha kell, ha nem,
s lelkének mellénye hatalmas, vicces,
lötyög kívül-belül az emberi testben-testen.
Nehéz és könnyű, szavak!
Nehezék a mások hibája,
könnyűség a barátok tanácsa.
Ritmus a jó és rossz tánca.
A gondolat a gondolatot keresi,
a kiutat, a megoldást, hogy
megszülessen a lelki harmónia.
Könnyű annak, ki viccel üti el a rosszat,
ám keserű nevetése hamis.
Vagy nem is könnyű neki, és nem is nehéz?
Az élet lépések:
kilépni,belépni ajtókon, emberekhez.
Belépni, kilépni ajtókon, emberektől.
Jövés-menés könnyeden, súlyos léptekkel.

Juraj Dolnozemský versei

Barátság

Apró gondolatok
a folyóirat 15 évéhez

Idő szólogat
– vágyak, álmok
beérett tettek.

Másság – magány
ablakot tör
kaput nyit.

Eszme él
reményt nyújt
teret ad a hit.

– Út és cél
teszteli a lét!

Tisztelet
bizalom
Barátság
– békesség!

Belefér
jól megfér
a dicsértessek.

Nincs alku
habozni tilos!

Ha küzdeni kell,
fejet fel!

A gyenge
önmagával felesel.

Cél erőt lehel
visszhangozva
reá felel.
Bátor vetekszik
meggyőződésből
cselekszik.

Egység
nemzedékeket
szólogat.

Falat bont
– bánatot old!

V menšinovom prostredí…

na margo konferencie
„Slovenčina v menšinovom
prostredí II."

Starčekovia – starí
Cieľ je dávno daný!
Vy otcovia a mamy.

– za súčasnosť
a budúcnosť
z biedy je veľmi veľmi dosť!

Denne berú nás
na zodpovednosť!

Ľudia, časy – doba!
A my sami seba!
Prozaická vec – zloba!

Občas hlavnú rolu
hrá v nás
úzkosť i chleba!

Zosúlaďme si cesty
nosíme aj tresty
– v osudoch!

Buď zostaň vzorom
tou svojráznou vernosťou
tú vieru
– v minulosti!

Ktorá nás
kedy vtedy
čo aj mimochodne
aspoň
morálnou odmenou
pohostí!

Človek s presvedčením
ty sám
na srdce ruku
– polož si!

Ezt ne feledd…

Van józan kiút?!
Ezt ne feledd!

Már csak idő kérdése
A cél elérése

Agyakban kavarog
Ezernyi gondolat!

Minden napra jut
Egy egy parányi hódolat!

Sok a vágyakozás
– várakozás!
Ösztönös kivárás!

És – és… bizony
Kevés a számonkérés!

Szavakon túli
igazi tett!!

Itt nem magadért
csatázol
ezt ne feledd!

Alföldi róna népe

Elfújta szél a telet
Ébredezik a kikelet
Madarak is köszörülik a torkukat.
Ólak előtt a kutyák
Elégedetten viselik a sorsukat.

Lovas szánkó
Csűr padlására került már.
Öreg juhász csizmáját
Ölelgeti a fekete sár.
Hosszan kémleli az eget
Nem lesz-é száraz a nyár.

Imádkozik a falu
A jó Istent kérve
Legyen ősszel
A bőségben része.
Előre mindenre
Úr áldását kéri
Az alföldi rónák népe!

Becker Róbert versei

Hogy hazám vajon van-e?!

Ich habe dir gemalt
eine Blume, ein Haus
Doch nenn ich es
„virág és ház"
Was also hab ich dir gemahlt?
Einem regenbogen blickte ich nach:
„Igen! Egy szivárvány!"
Sagte ich froh.
Was aber hat mich erfreut?
Meine Geliebte!
Still knie ich mich vor dir hin,
kedvesem;
auf deinem Schuh klebt
Staub meiner Heimat –
„hazám pora" seufze ich,
und ach wie egal,
woher du kommst…

Ob ich eine Heimat habe?!

Rajzoltam neked
egy virágot, egy házat.
De azt mondom rá
„Blume und Haus"
Mit rajzoltam hát neked,
Szivárványt láttam:
„Ja! Ein Regenbogen!"
mondtam, s örültem.
De minek?
Kedvesem!
Csendesen lábaidhoz térdepelek,
meine Geliebte;
cípőcskéden hazám pora –
Staub meiner Heimat – sóhajtom,
és jaj de mindegy,
honnan jöttél…

Időtanya

nincstelen napom
nem üzen csöndet
se pirkadó neszt
perceit gyűjti
lefutott szemenként
órák gombolyagára

nincstelen napom
ha felkapom
rendre álljon
havak ezredében
glédájában az évek
hírnöke semmiségnek

nincstelen napom
egyszer még hátrahagyom
kullogó végen feszülő égen
mikor a magány időtlen
nyomába lépve
magam is elmegyek

Beborul

vattacukor még a felleg
török méz szántók felett
ujjbegynyi pocsolyán
napszirmú pipacshad

békalucskos tóvizen
Krisztuskirály buzogány
dohogva bókol
kékbejátszó szél alatt

Szép emlék

nagyanyám néma angyal
mosolya kertünk gallyára akad
kandallós telek hintaszéken
elmálló albumokról olvassa le
szelíd ujjaival a port
pihen pihen pihen
nyugossza Isten békiben

Becker Róbert Fordított világ/Verkehrte Welt című kétnyelvű verseskötete 2014-benjelent meg Budapesten, a Fővárosi Német Önkormányzat kiadásában

Horvát ételek

Zsenge csalánleves

Hozzávalók:
2,5 l húsleves, 75 dkg csalán, 2 zsemle, 6 dkg liszt, 4 dkg zsír, 5 dkg petrezselyemzöld, 2 dkg vöröshagyma, 1 tojássárgája, 0,5 l tej, só, bors.

A csalánt tisztítsuk meg, vágjuk apróra, egy részét tegyük félre, a többit szórjuk forrásban levő vízbe, majd szűrjük le, és törjük át. Készítsünk rántást: kevés zsíron pirítsuk át a felaprított vöröshagymát, adjuk hozzá a lisztet, pirítsuk tovább. A tojássárgáját keverjük el a tejjel, és öntsük a forrásban levő levesbe. Rövid ideig főzzük, hogy besűrűsödjék. Adjuk hozzá a négyzetre vágott csalánt és az apróra vágott petrezselyemzöldet.

Búzaleves

Hozzávalók:
1 l tej, 1 l víz, 1,5 dl búza, só, bors, maradék sült hús, pecsenyezsír.

A lábosba öntsük bele a tejet és vizet, sózzuk, borsozzuk, adjuk hozzá a búzát, és egy órán át főzzük. Ekkor tegyük bele a pecsenyemaradékot, és rövid ideig ezzel is főzzük át.

Zsupanyai gulyás

Hozzávalók:
30 dkg sertéshús, 30 dkg borjúhús, 20 dkg vöröshagyma, 4 db burgonya, 10 dkg sárgarépa, 5 dkg fehérrépa, 6 kanál étolaj, 1 erős pepperoni, 0,5 dl fehérbor, 1-1 kanál ajvár, tejföl, ételízesítő, ízlés szerint fokhagyma, őrölt bors, pirospaprika, só.

Az olajon pirítsuk meg a kockára vágott hagymát, adjuk hozzá a reszelt sárga- és fehérrépát, majd rövid ideig pároljuk. Adjuk hozzá a felkockázott húst, jól keverjük meg, és fűszerezzük az erős pepperoni paprikával, őrölt pirospaprikával, sóval. Öntsük fel kevés meleg vízzel, lassú lángon pároljuk egy kanál ételízesítő és szükség esetén kis víz hozzáadásával. Amikor a hús félig megpuhult, adjuk hozzá a kockára vágott burgonyát, apróra vágott fokhagymát, őrölt borsot, a végén keverjük össze az ajvárral, fehérborral és a tejföllel.

Szőlős sertéskaraj

Hozzávalók:
8 szelet sertéskaraj, 15 dkg otelló szőlő, 6-6 dkg sárga- és fehérrépa, 6 dkg aszalt szilva, 3 dkg kukoricaliszt, 2 dkg zellergumó, 1 dl vörösbor, 1 kanál ételízesítő, só, bors.

A zöldségeket vágjuk szeletekre. Az aszalt szilvát áztassuk be, magozzuk ki. A hússzeleteket sózzuk meg, forgassuk kukoricalisztbe, majd mindkét oldalát pirítsuk meg. Adjuk hozzá a zöldséget, borsozzuk, szórjuk meg ételízesítővel, majd közepes lángon pirítsuk meg. Adjuk hozzá az aszalt szilvát és öntsük fel borral. Az elkészült szeleteket tegyük ki külön tányérra, a mártást szűrjük át. Hogy a szőlő héja lehámozható legyen, mártsuk bele a forró zsiradékba, majd adjuk hozzá az elkészített mártáshoz. Rövid ideig főzzük át, és öntsük a sertésszeletekre.

Rakott paprika

Hozzávalók:
18 db húsos paprika, 4 db tojás, 30 dkg darált borjúhús, 2 dl tejföl, 1 fej vöröshagyma, petrezselyemzöld, 1 evőkanál ételízesítő, olaj, só, bors ízlés szerint.

A húsos paprikát zsiradék nélkül süssük meg a sütőben. Takarjuk le, és hagyjuk kihűlni. Ezután húzzuk le a héjukat, kissé sózzuk meg, forgassuk meg lisztben és két felvert tojásban, majd olajban pirítsuk aranysárgára. Az apróra vágott vöröshagymát forgassuk meg az olajon, adjuk hozzá a darált húst, ételízesítőt, ízlés szerint sózzuk, borsozzuk, és kevergetve pároljuk készre a húst. Hőálló edényt kenjünk ki olajjal, simítsunk bele egy réteg darált húst, majd fektessünk rá egy

---

A Hrvatska kuhinja – Horvát konyha (Croatica – Budapest, 2022.) 105 ételfotóval illusztrált, 365 receptet tartalmazó kétnyelvű gasztrokönyv.

réteg paprikát. Így váltakozva következnek a rétegek. Két tojást keverjünk el a tejföllel, öntsük fel vele a rakott paprikát, és 200 fokon húsz percig süssük a sütőben. Miután elkészült apróra vágott petrezselyemzölddel hintsük meg. Joghurtot is kínálhatunk hozzá.

Savanyú uborkamártás

Az apróra szeletelt hagymát vajon vagy zsíron pirítsuk meg, adjuk hozzá a cukrot, és addig pirítsuk, amíg megsárgul, ekkor adjuk hozzá a lisztet, és pirítsuk tovább. Öntsük fel vízzel vagy csontlevessel, majd adjuk hozzá a mustárt és kevés citromlevet. Forraljuk át, tegyük bele a feldarabolt uborkát, és főzzük tovább, amíg besűrűsödik. Főtt húsok, zöldségek, köretek mellé adjuk.

Hozzávalók:
3 dkg vaj, 3 dkg liszt,
2 db savanyú uborka,
fél fej vöröshagyma,
1 teáskanál mustár,
1 teáskanál cukor, citromlé.

Eszéki böjti galuska

A megtisztított fejes káposztát vágjuk vékony szálakra. A burgonyát hámozzuk meg és vágjuk apróra. Az egészet tegyük 10 dkg vajra párolódni. A kenyérkockákat a maradék vajon pirítsuk meg. Ezután az egészet vegyük le a tűzhelyről, és a párolt káposztát, burgonyát, kenyérkockát jól keverjük össze. Másik tálban keverjük össze a tojássárgáját, tejet, sót, lisztet, adjuk a burgonya, káposzta, kenyérkocka masszához, végül a tojásfehérje felvert habját is óvatosan forgassuk bele. Kis galuskákat formázva főzzük ki forró sós vízben. A leszűrt galuskákat felmelegített tálba tesszük és zsíron megpirított zsemlemorzsával szórjuk meg.

Hozzávalók:
20 dkg friss fejes káposzta,
20 dkg vaj, 15 dkg liszt,
10 dkg burgonya,
3 tojás,
1 szelet fehér kenyér,
kevés tej,
kevés zsír vagy olaj,
só, zsemlemorzsa.

Gyurgyeváci saláta

A babot főzzük meg, szűrjük le a víz tetejét, de a sűrűjét hagyjuk a babon. A vöröshagymát és a káposztát vágjuk vékony szeletekre. A főzőedényben keverjük el a főtt babot a vöröshagymával és a káposztával, adjuk hozzá a sót, borsot, borecetet és a tökmagolajat. Evés előtt pár órával készítsük el, vagy akár egy éjszakát is állhat a hűtőben.

Hozzávalók:
40 dkg vörösbab, 20 dkg káposzta,
0,7 dl tökmagolaj,
1 fej vöröshagyma,
5 dkg borecet, só, bors.

Friss burgonyás káposztasaláta

A káposzta torzsáját és a vastag ereket vágjuk ki, a leveleket vágjuk vékony csíkokra. A burgonyát héjában főzzük meg, hámozzuk meg, és vágjuk kockákra. A mártáshoz keverjük össze a mustárt, joghurtot és majonézt. A káposztához még melegen adjuk hozzá a burgonyát, öntsük le ecettel, tökmagolajjal, szórjuk meg köménnyel, és fogassuk össze a mártással.

Hozzávalók:
1 fej friss káposzta, 2-3 db burgonya,
2-3 kanál tökmagolaj, köménymag,
1 kanál almaecet, só, bors.
***A mártáshoz:** 2 pohár joghurt,*
3-4 kanál majonéz, 1 kanál mustár.

Diós kukoricakalács

A tejhez egy tojást keverünk, sózzuk, hozzáadunk 5 dkg cukrot, élesztőt és a kukoricalisztet. Kikeverjük, és állni hagyjuk, amíg a tészta kicsit megkel. A tészta felét egy vajjal kikent tűzálló tálba tesszük, megszórjuk cukrozott dióval, és befedjük a maradék tésztával. A végén az egészet bekenjük a maradék olvasztott vajjal, felvert tojással és a tejföllel, majd 150 fokon megsütjük.

Hozzávalók:
1 kg kukoricaliszt, 1 l tej,
30 dkg dió, 25 dkg cukor,
2 dl tejföl, 2 tojás,
10 dkg vaj,
1,5 dkg élesztő, 1 dkg só.

Zagorjei túrós tök

A tököt megtisztítjuk, legyaluljuk, megsózzuk, majd húsz perc múlva jól összenyomjuk. Adjuk hozzá az áttört túrót, tejfölt, olvasztott vajat, tojássárgáját és a keményre vert fehérje habjával óvatosan forgassuk össze. Tegyük rá a kinyújtott tésztára, amit előzőleg lisztből, sóból, vízből állítottunk össze, rétesként tekerjük fel, mérsékelten meleg sütőben süssük ki.

Hozzávalók:
40 dkg liszt, 2 dl tejföl,
1 dl olaj, 5 dkg vaj,
2 tojás, 0,5 kg sütőtök,
0,5 kg friss túró,
citromlé, só.

Inhalt „Barátság”/ „Freundschaft”

Jahrgang 30. Heft 2.

In der Aprilausgabe begrüßen wir die Personen, denen eine staatliche Auszeichnung vergeben wurde. Wir veröffentlichen das Interview mit Miklós Soltész, dem Staatssekretär des Amtes des Ministerpräsidenten, der hervorgehoben hat, dass die energieeffizienten Projekte im Jahre 2023 bezüglich der Erhaltung und der Förderung der Einrichtungen der Nationalitäten eine Priorität haben werden. In den Zentren von zwei wichtigen Weinregionen, in Szekszárd und in Mór wurden neue Lehrpfade der Ungarndeutschen errichtet, wodurch die Vergangenheit und die Gegenwart der Bevölkerung vorgestellt werden. Wir begrüßen den slowakischen Dichter, Juraj Dolnozemsky an seinem Geburtstag mit seinen Gedichten. Am Tag der Internationalen Romakultur stellen wir das Leben und die Tätigkeit der Schauspielerin Judit Jónás vor. Am Tag der Ungarischen Dichtung präsentieren wird die Gedichte von Gusztáv Nagy, Róbert Becker und Mária Marton. Die Theater der Nationalitäten hatten eine Festwoche, im März wurde das traditionelle JELEN/LÉT Festival veranstaltet, an dem alle Theaterensembles der Nationalitäten, sowie außerhalb Ungarns tätige Gäste mit großem Erfolg teilgenommen haben. Die Aufführungen fanden im Nationaltheater in Budapest statt. Wir veröffentlichen eine Zusammenstellung über die am Festival aufgeführten Theaterstücke. In der Reihe Beiträge zur Volkskunde der Nationalitäten erschienen ein deutscher und ein serbischer Band. Zum Schluss teilen wir einige kroatische Rezepte mit. Die nächste Ausgabe von BARÁTSÁG erscheint am 15. Juni.

Contents “Barátság”/ “Friendship”

Vol. 30. No. 2

In our April issue, we are saluting the winners of state awards. We present an interview with Miklós Soltész, State Secretary of the Prime Minister’s Office, who emphasized that in 2023, priority will be given to energy-saving projects in the maintenance and development of the nationality institutional system. The Germans in Hungary inaugurated new educational trails in the center of two prominent wine regions, Szekszárd and Mór, presenting the past and present of the people living there. We congratulate the Slovak poet Juraj Dolnozemsky on his birthday with his own poems. On the World Day of Roma Culture, we present the life and work of actress Judit Jónás. On Poetry Day, we publish the poems of Gusztáv Nagy, Róbert Becker and Mária Marton. The nationality theater life had its celebration as the traditional PRESENCE festival was held in March, in which all nationality theatre troupes working in this country as well as guests from across the border took part, with great success. They presented their productions at the National Theatre. Our magazine collected the theater plays presented at the national meeting in a bouquet. The nationality ethnography series was enriched with German and Serbian volumes. We close this issue with Croatian food recipes. The next issue of BARÁTSÁG will be published on June 15.

Lapzárta: 2023. március 31.

A BARÁTSÁG következő száma 2023. június 15-én jelenik meg.